

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CİBRÂN HALÎL CİBRÂN'DA DİL, DİN VE
KADIN ANLAYIŞI**

Hamide ÇETİNKAYA

2501140025

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	
---	--	---

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : HAMİDE ÇETİNKAYA Numarası : 2501140025
Anabilim Dalı / DOĞU DİLLERİ VE
Anasanat Dalı / Programı : EDEBİYATLARI / ARAP DİLİ VE
EDEBİYATI Danışmanı : DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 11.06.2019 Saati : 10:30
Tez Başlığı : " Cibrân Halli Cibrân'da Dî, Dîn ve Kadın Anlayışı "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUyla karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. KERİM AÇIK		KABUL
2- DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU		Kabul
3- DOÇ. DR. İBRAHİM ŞABAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET YAVUZ		
2- PROF. DR. ALİ BULUT		

ÖZ

CİBRÂN HALÎL CİBRÂN 'DA DİL, DİN VE KADIN ANLAYIŞI

HAMİDE ÇETİNKAYA

Bu çalışmada, Mehcer Edebiyatı'nın öncülerinden Cibrân Halîl Cibrân'ın dil, din ve kadın hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Dört ana bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde; kısaca Cibrân'ın doğduğu ve çocukluk yıllarının geçtiği yer olan Lübnan'ın tarihinden söz edilmiştir. Ardından Mehcer Edebiyatı ve göçün sebepleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; Cibrân'ın hayatı ele alınmış, Arapça ve İngilizce kaleme aldığı eserlerinden kısaca bahsedilmiş, edebi kişiliği konusunda bilgi verilmiştir. İkinci bölümde; Cibrân'ın dil konusundaki görüşlerine yer verilmiş, üslubunun özelliklerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde; Cibrân'ın din anlayışından ve buna etki eden faktörlerden bahsedilmiştir. Dördüncü bölümde ise, Cibrân'ın kadın hakkındaki görüşlerine yer verilerek, bu konunun eserlerindeki etkilerinden söz edilmiştir.

Çalışmamızın amacı, Mehcer Edebiyatı'nın en önemli isimlerinden olan Cibrân Halîl Cibrân'ın en çok eleştirildiği dil, din ve kadın konularını ele alarak, onu daha yakından tanımak ve bu konuyla ilgilenenlere ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, Mehcer Edebiyatı, Cibrân, Dil, Din, Kadın.

ABSTRACT

CİBRÂN HALÎL CİBRÂN’S UNDERSTANDING OF LANGUAGE, RELIGION AND WOMEN

HAMİDE ÇETİNKAYA

This study features the understanding of language, religion and women of Cibrân Halîl Cibrân, who is a pioneer in Literature of Mahjar.

In the introduction part of our study, which consists of the introduction and four main parts; history of Lebanon, which is the place in which Cibrân was born in and spent his childhood years, is briefly mentioned. Then further information is given about Literature of Mahjar and the reasons for migration.

In the first part; Cibrân’s life is discussed, his works, which are written in Arabic and English, are briefly mentioned and information is given about his literary personality. In the second part; Cibrân’s views about language are included, his manner and properties of his manner are mentioned. In the third part; Cibrân’s understanding of religion and the factors contributing to it are discussed. Then in the fourth part, Cibrân’s views of women are included and the effects of this topic on his work are addressed.

The goal of our study is getting to know Cibrân Halîl Cibrân better and enlighten those who are interested in this topic, by discussing his most criticized topics of language, religion and women.

Keywords: Modern Arabic Literature, Literature of Mahjar, Cibrân, Language, Religion, Women.

ÖNSÖZ

Arap Edebiyatı'na genel olarak bakıldığında günümüze kadar birçok kültür ve edebiyattan etkilendiği, aynı zamanda onları da etkilediği görülmektedir. Özellikle Doğu ve Batı edebiyatlarını incelediğimizde, bu iki edebiyatın birleştiricisi konumunu üstlenmiş Cibrân Halîl Cibrân'ın bu noktada büyük çabalarıyla karşılaşmaktayız. Cibrân, Doğu'da doğmuş ve ilk çocukluk çağlarını yine bu bölgede yaşamış, daha sonra Batı'ya göç ederek o bölgenin de kültüründen etkilenmiştir. Dolayısıyla Cibrân hem Doğu ve hem de Batı kültüründen beslenmiş bir yazar, şair ve ressamdır.

Bu çalışmada bu zengin kültürle beslenmiş Cibrân'ı daha yakından tanımak amacıyla onu farklı yönlerden ele almak uygun görülmüştür.

Çalışmamız bir giriş, dört ana bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmında; Cibrân'ın doğduğu ve yetiştiği Lübnan'a kısaca değinilerek onun yetişmesine zemin hazırlayan bölgenin tarihi hakkında bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca Cibrân'ın ismini sıkça duyduğumuz Mehcer Edebiyatı konusuna da değinilerek, bu edebiyatı oluşturan kişilerin bu bölgelere göç etme sebepleri üzerinde durulmuştur. Amerika'ya göç eden Cibrân'ın da göç gerekçesinden bahsedilmiş ve Mehcer Edebiyatı'ndaki katkılarından söz edilmiştir.

Birinci bölümümüzde; Cibrân'ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Lübnan'daki yaşamı ile Amerika'ya göç etmesi sonrasındaki hayatı ve bu süreçte yaşadıkları ele alınmıştır. Yazım hayatının ilk evresinde Arapça, daha sonra ise İngilizce eserler vermeye başlayan Cibrân'ın çalışmalarına yer verilerek, kısaca içeriğinden bahsedilmiş, son olarak da edebi kişiliği üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde; Cibrân'ın eserleri dil açısından incelenmiş ve üslubunun özelliklerinden bahsedilmiştir. Ayrıca hangi edebi türleri kullandığı ve eserlerinde hangi temaları ele aldığı üzerinde durulmuş, ona yöneltlen eleştiriler hakkında da bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde; Cibrân'ın din anlayışı açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Cibrân'ın dini kimliğinin oluşmasında onu etkileyen kişiler ve inanışlar zikredilmiş, onlarla ilişkilerine değinilmiştir. Hakikate ulaşmadaki köprüleri, vahdet-i vücud anlayışı ve reenkarnasyon düşüncesinden bahsedilmiş, dinler ve dindarlar

hakkındaki tutumu ortaya koyulmuştur. Son olarak da din hakkındaki bazı sözlerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde; Cibrân'ın kadın hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Önce Cibrân'ın nazarında kadın düşüncesine değinilmiş, sonra hayatındaki önemli kadınlar hakkında bilgiler verilmiş, evlilik konusundaki fikirleri paylaşılmıştır. Eserlerindeki karakterlerden hareketle, onun kadın hususundaki fikirleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm de Cibrân'ın kadınlarla ilgili bazı sözleriyle son bulmaktadır.

Bu çalışmanın sonuç kısmında dil, din ve kadın başlıklarıyla ele aldığımız Cibrân'ın düşünceleri hakkındaki değerlendirmelere yer vererek, en çok eleştirilere maruz kaldığı noktalara açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmam esnasında, benden yardım ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Ömer İshakoğlu'na, bu konuyu seçmemde ve kaynak temininde bana destek olan Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca bu süreçte bana maddi manevi her türlü desteği sağlayan ve yoğun çalışma tempoma katlanan aileme ve arkadaşlarıma kalbi şükranlarımı sunarım.

İSTANBUL, 2019

HAMİDE ÇETİNKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CİBRÂN HALÎL CİBRÂN'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. CİBRÂN'IN HAYATI	10
1.2. CİBRÂN'IN ESERLERİ	16
1.2.1. ARAPÇA ESERLERİ	16
1.2.1.1. el-Mûsîkâ (Müzik)	16
1.2.1.2. 'Arâ'isu'l-Murûc (Vadinin Perileri)	17
1.2.1.3. el-Ervâhu'l- Mütemerride (Asi Ruhlar)	17
1.2.1.4. el-Ecnihatu'l-Mütekessira (Kırık Kanatlar)	17
1.2.1.5. Dem'a ve İbtisâme (Bir Damla Gözyaşı ve Gülümseyiş)	18
1.2.1.6. el-Mevâkib (Kâfileler)	18
1.2.1.7. el-'Avâsîf (Fırtınalar)	19
1.2.1.8. el-Bedâi' ve't-Tarâ'if (İnce ve Esprili Sözler)	19
1.2.2. İNGİLİZCE ESERLERİ	19
1.2.2.1. The Madman (el-Mecnûn/ Deli)	19
1.2.2.2. The Forerunner (es-Sâbık/Haberci)	20
1.2.2.3. The Prophet (en-Nebî/Ermiş)	20
1.2.2.4. Sand and Foam (Raml ve Zebed/Kum ve Köpük)	21
1.2.2.5. Jesus The Son Of Man (Yesû' İbnu'l-İnsân/İnsanoğlu İsa)	21
1.2.2.6. The Earth Gods (Âlihetu'l-Ard/Yeryüzü Tanrıları)	22
1.2.2.7. The Wanderer (et-Tâ'ih/Gezgin)	22
1.2.2.8. The Garden of The Prophet (Hadîkatu'n-Nebî/Ermişin Bahçesi) ..	22
1.3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

CİBRÂN'DA DİL ANLAYIŞI

2.1. CİBRÂN'IN ÜSLUBU	33
2.2. CİBRÂN'IN ÜSLUBUNUN ÖZELLİKLERİ	34
2.2.1. Eserlerin Çeşitliliği	34
2.2.2. Kelime ve Yapıların Kolaylığı	36
2.2.3. Musiki Güzelliği ve Akıcılığı	38
2.2.4. İçerik ve Üslup arasındaki Uyum.....	39
2.2.5. Başlangıç ve Sonuç Cümleleri ile Mantıksal Sıralama	40
2.2.6. Düşünce Akımının Kontrolü	40
2.2.7. Tekrarlar	41
2.2.8. Teşbih ve İstiarelerin Çokluğu	42
2.2.9. Tezatların Kullanımı	43
2.2.10. Hikmetli Sözler	45
2.2.11. Abartı/ Sözü Uzatma	45
2.2.12. Sembolizm	46
2.2.13. Romantizm	47
2.3. CİBRÂN'DA EDEBÎ TÜRLER.....	50
2.3.1. Düz Yazı Şiiri.....	50
2.3.2. Kısa Hikâye.....	51
2.3.3. Hikâye	51
2.3.4. Uzun Hikâye.....	52
2.3.5. Mesel (İbretlik Öykü).....	53
2.3.6. Makale.....	54
2.3.7. Hikmet ve Öğüt	55
2.4. CİBRÂN'IN ESERLERİNDEKİ TEMALAR	55
2.4.1. Özgürlük.....	55
2.4.2. Tabiat.....	56
2.4.3. Aşk	58
2.4.4. Vatan	60
2.4.5. Din.....	61

2.4.6. Toplum	62
2.4.7. Kadın	62
2.4.8. Ölüm	63
2.5. CİBRÂN'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİBRÂN'DA DİN ANLAYIŞI

3.1. CİBRÂN'IN DİNİ KİMLİĞİNİN OLUŞMASI	66
3.1.1. Fred Holland Day ve Boston'daki İlk Yıllar	67
3.1.2. Yûsuf el-Haddâd ve Hikme Okulu	68
3.1.3. Teozofi ve Hintli Düşünür Krişna Murti	69
3.1.4. Yûsuf el-Huveyyik ve Fransa Yılları	70
3.1.5. Bahâîlik	70
3.1.6. Hakikat Arayışı	71
3.1.7. Hakikate Ulaşmadaki Köprüleri	72
3.1.7.1. Sevgi	73
3.1.7.2. Güzellik	75
3.1.7.3. Tasavvuf	77
3.1.8. Vahdet-i Vücut Anlayışı	80
3.1.9. Reenkarnasyon	82
3.1.10. İnsanın İlahîliğe Yükseltilmesi	87
3.1.11. Cibrân'ın Dinler ve Dindarlar Hakkındaki Tutumu	88
3.1.11.1. Din Anlayışı	89
3.1.11.2. Dinin Adaletsiz Kurallardan Kurtulması	90
3.1.11.3. Cibrân ve Dinler	93
3.1.11.3.1. Yahudilik	93
3.1.11.3.2. İslam	94
3.1.11.3.3. Hristiyanlık	97
3.1.11.3.3.1. Hz. İsa Tasavvuru	99
3.1.11.3.3.2. Tanrı Tasavvuru	99
3.1.11.3.3.3. Cibrân ve Kilise	100
3.2. CİBRÂN'IN DİN İLE İLGİLİ BAZI SÖZLERİ	101

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CİBRÂN'DA KADIN ANLAYIŞI

4.1. CİBRÂN'DA KADIN DÜŞÜNCESİ.....	104
4.2. CİBRÂN'IN HAYATINDAKİ ÖNEMLİ KADINLAR	105
4.2.1. Josephine Peabody	105
4.2.2. Halâ ed-Dâhir	107
4.2.3. Sultâna Sâbit	108
4.2.4. Mary Haskell.....	109
4.2.5. Emillie Michel (Micheline).....	111
4.2.6. Charlotte Teller	112
4.2.7. Mary Kahveci.....	112
4.2.8. Mary Hûrî.....	113
4.2.9. Mey Ziyâde	113
4.2.10. Gitrid Parry	118
4.2.11. Barbara Young	118
4.2.12. Marietta Lawson.....	119
4.3. CİBRÂN VE EVLİLİK	120
4.4. CİBRÂN'IN ESERLERİNDE KADININ ETKİSİ	122
4.5. CİBRÂN'IN KADIN İLE İLGİLİ BAZI SÖZLERİ	127
SONUÇ.....	129
BİBLİYOGRAFYA	133

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.m.	: Aynı makale
a.y.	: Aynı yer
b.a.	: Bütüne atıf
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım, baskı
C:	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarih yok
Yay. haz.	: Yayına hazırlayan
yy.	: Yüzyıl
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

LÜBNAN'A KISA BİR BAKIŞ

Lübnan, Akdeniz'in doğusunda yer alır. Kuzeyinde ve doğusunda Suriye, güneyinde de İsrail bulunur. Küçük bir ülke olmasıyla beraber, farklı din ve mezheplere sahip halkları içinde barındırması sebebiyle tarih boyunca çeşitli olaylara şahit olmuştur. Lübnan, coğrafi konumu sebebiyle de özellikle İslam döneminden itibaren ticarî, kültürel birçok faaliyetin merkezi ve yüzyıllar boyu başka devletlerin ilgi odağı bir bölge olmuştur.¹

Lübnan'da asırlarca Müslüman ve Hristiyanlar bir arada yaşamıştır. Hristiyanlarda en kalabalık mezhep Katolikliği benimseyen Maruniler² olmuş ve bunu Grek-Ortodoks, Grek-Katolik ve Ermeniler takip etmiştir. Müslümanlarda ise Sünni, Şii ve kendilerine özgü gelenek ve ibadet şekilleri olan Dürziler yer almaktadır.

Tarihî kaynaklarda, İslâm'ın gelişinden önceki devirlerde Lübnan ismi çok geçmemekle birlikte, bu isme Emevîler dönemiyle ilgili kaynaklarda sıkça rastlanmaktadır. Lübnan Fenike'nin mirasçısı, Mezopotamya, Mısır ve Yunan medeniyetlerinin de kavşak noktası olmuş, VI. yy. 'da Persler tarafından yönetilmiş, 639 yılında Araplar tarafından ele geçirilerek Dimeşk eyaletine bağlı hale getirilmiştir. Lübnan'ın Araplar tarafından fethedilmesi sonrasında bazı Arap kabileleri bu ülkenin güneyini mesken tutmuştur.³

Lübnan, Haçlı Seferleri esnasında Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında sınır bölgesi olmuştur. XI. yy.'daki Haçlı Seferleri esnasında kurulan Trablus Kontluğu (1109-1289) ve Kudüs Krallığı (1099-1291) arasında paylaşılmıştır. Memlükler 1293'te aldıkları hezimetten sonra 1305'te Nusayri, Metâvile ve Dürzîlere

¹ Yılmaz Özdemir, "19.Yüzyıl'da Lübnan'da Arap Dili Grameri Çalışmaları", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2005, s. 14.

² M.S. 5. Yüzyılda Bizans Kilisesi'ndeki bölünme sonucu oluşmuş ve kendi mezhepsel düşüncelerine önderlik etmesi için keşiş Aziz Mârûn'a katılmış bir grup Suriyeli Hristiyan tarafından kurulan bir mezheptir. Bkz.: İsmail Taşpınar, "Mârûnîler", **DİA**, C:28, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 71-72.

³ Sultan Şimşek, **Amerika'daki Arap Göç Edebiyatında Din Anlayışı**, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012, s. 18.

karşı galip gelmiş, 1307’de bölgeyi tamamen ele geçirmişlerdir. Bu tarihi izleyen bir asır sonrasına kadar Lübnan istikrarlı bir süreç yaşamıştır.⁴

1516 yılında Mercidabık Savaşı⁵ sonrası Lübnan, Suriye ve Filistin, Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Osmanlılar fethettikleri diğer yerlerde olduğu gibi burada da halkın iç işlerine karışmamış, bölge halkını din, kültür ve sosyal hayatına müdahale etmeden imparator tarafından atanan valiler vasıtasıyla yönetmiştir. Osmanlıların din farkı gözetmeksizin uyguladığı bu sistem sayesinde Lübnan’daki çeşitli din ve mezhepler, dinî, sosyal ve kültürel varlıklarını Osmanlı himayesinde geçirdikleri dört yüzyıl süre boyunca korumayı sürdürmüşlerdir.⁶

Lübnan’da Osmanlı döneminde daha çok Dürzî aileler egemen ve güç sahibi olmuşlardır. Müslümanlığın bir kolu kabul edilmekle birlikte kendine has dinî ibadet ve geleneklerine göre yaşayan Dürzîler, Beyrut’un doğusu ve güneydoğusundaki dağlık bölgelerde yaşamaktaydılar. Dürzîlerin dışında 17. ve 18. yüzyıldaki en kalabalık mezheplerden biri de Mârûnîlerdi. Hristiyan Katolik mezhebine bağlı olan Mârûnîler, genellikle Beyrut’un doğusu ve kuzeydoğusunda yaşamaktaydılar. Bu gruplar dışında Osmanlı himayesinde, Lübnan’da sayıları fazla olmamakla birlikte Sünnîler ve Şiiiler de bulunmaktaydı. Bu iki grup ilk zamanlarda fazla bir güce sahip değildi. Zamanla Osmanlı, Sünnî mezhebine mensup bir devlet olduğundan bölgedeki Sünnîler ayrıcalıklı bir konuma geldiler.⁷

16. yüzyıl başlarından I. Dünya Savaşı’na kadar Lübnan, Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Bu dönemde Dürzîler ve Maruniler’in öne çıktığı görülmektedir. Osmanlılar burada din esasına dayalı çeşitli yönetim biçimleri ortaya koymuşlardır.⁸ 18. yüzyılda Lübnan’da Dürzî aileler arasında iç çekişmeler ileri boyutlara ulaşmış, bazı ailelerde kendi içlerinde kopmalar meydana gelmiş, daha sonra bu ailelere mensup olanlardan bir kısmı Hristiyanlığı benimsemiştir. Bu durum,

⁴ Özdemir, **a.g.e.**, s. 15.

⁵ Osmanlı Devleti ile Memlük Devleti arasında, Halep şehrinin kuzeyinde gerçekleşmiştir. Savaş sonrası Osmanlı Devleti, Ortadoğu bölgesini hâkimiyeti altına almıştır. Bkz.: Feridun Emecen, “Mercidâbık Muharebesi”, **DİA**, C:29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s. 174-176.

⁶ Şimşek, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁷ **A.e.**, s. 22-23.

⁸ İrfan C. Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 1.

Dürzîleri hem sayı hem de ekonomik açıdan zayıflatmış ve Lübnan'daki Dürzî egemenliğine son vermiştir.⁹

20. yüzyıla doğru Maruniler güçlenmiş ve bölgedeki en etkili mezhep konumuna gelmiştir.¹⁰ Orta Çağ'dan itibaren kendilerini Lübnan'daki Hıristiyanların koruyucusu gören Fransa, Mârûnîler'le ilişkilerini sıkı tutmuştur. Bu din bağı Mârûnîler'in Avrupa devletleriyle yakın ilişkiler kurmasına vesile olmuştur. Mârûnîler, Roma kilisesiyle ilişkilerini yakınlaştırmış, Roma kolejlerine eğitim almaları için din adamları göndermişler, sonrasında tekrar ülkelerine dönen bu din adamları elde ettikleri bilgi ve tecrübeleri yeni yetişen nesle aktarmışlardır. Dolayısıyla bu yeni nesil ülkedeki diğer gruplara oranla daha iyi yetişmiştir. Kısa zamanda bu yeni nesil ülkenin siyasi ve teknik meselelerinde söz sahibi konumuna gelmişlerdir. Müslüman kesimde ise Dürzîlerin etkin konumu yerini Sünnîlerin hakimiyetine bırakmıştır.¹¹

Osmanlı idaresindeyken Lübnan, emirlik, kaymakamlık ve mutasarrıflık olmak üzere üç yönetim şekline geçmiştir. Lübnan Osmanlı yönetimi altındayken Osmanlının diğer bölgelerine göre daha serbest bir idare şekline sahip olmuştur. Ülkedeki Hıristiyan tebaanın varlığı Batı ile ilişkileri diğer Arap Eyaletlerinden daha sıkı hale getirmiş, dolayısıyla Lübnan'ın Batı sistemi, tekniği ve ideolojisinden daha fazla etkilenmesine sebep olmuştur.¹²

Fransa ve İngiltere gibi bu bölgeyle ilgili beklenti içinde olan ülkeler Arap milletini Osmanlı'ya karşı Arap milliyetçiliğini kullanarak kışkırtmaya yöneltmiştir. Milliyetçilik kavramı Araplar arasında büyük ilgi görmüş ve hızla yayılmıştır. Lübnan'daki etkileri de büyük çapta olmuştur.¹³ 1918'e gelindiğinde Lübnan'daki Osmanlı hakimiyeti tamamen sona ermiş ve Lübnan İngilizler tarafından işgal edilmiş, 1920'de de Fransız manda rejimine girmiştir.¹⁴ 1920 ve 1930'larda Lübnan'daki din ve mezhepler birleşerek Fransa'ya karşı mücadele etmişler, baskılara dayanamayan

⁹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁰ Acar, **a.g.e.**, s. 1.

¹¹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 24.

¹² **A.e.**, s. 35.

¹³ **A.e.**, s. 37.

¹⁴ Özdemir, **a.g.e.**, s. 24.

Fransa 1941’de Lübnan’a bağımsızlık vaadinde bulunmuş, nihayet 1943’te Lübnan bağımsız bir Cumhuriyet olmuştur.¹⁵

MEHCER EDEBİYATI VE GÖÇÜN SEBEPLERİ

Batı ve Amerika, Ortadoğu’da misyonerlik faaliyetleri konusunda adeta yarış içerisindeydi. Fakat Amerika, kurumlarının kuruluşları itibarıyla kültürünü taşıma konusunda diğer ülkelerden erken davrandı. Amerikan misyonerleri, Arapları Ortadoğu’da üstün konumda olan Osmanlı aleyhine kışkırtmaya başladılar. Misyonerlik faaliyetlerinden itibaren açılan okul ve enstitüler, Batı medeniyetlerinin bu bölgede yayılması ve sempati kazanmasına zemin hazırladı. Batı’nın cazip dünyası ve imkanlarının bolluğu, zor şartlar altında bulunan halkı göçe yöneltti. Ortadoğu’dan ilk göç yaklaşık olarak 1854 yılında, şartların daha uygun olmasından dolayı Kuzey Amerika’ya yapıldı. Güney Amerika’ya göç ise yaklaşık 20 yıl kadar sonra gerçekleşti.¹⁶

Amerika’ya göç sebepleri arasında ülkelerdeki asayişsizlik, siyasi bunalım, iktisadi ve ekonomik çöküş, Avrupalı Devletler’in Osmanlıyı sürekli rahatsız etmesi sonucu, bölgede oluşan olaylar gibi faktörler ilk sıralarda gelmektedir. Bu olaylara katlanamayan ve özgürlük mücadelesine giren daha çok orta tabakadaki aydın sayılabilecek halk, vatanlarında meydana gelen olaylardan kurtulmak, daha iyi bir hayat yaşamak, para kazanıp sonra da ülkelerine geri dönmek maksadıyla Kuzey ve Güney Amerika’ya göç ettiler. İlk göç ettikleri sıralarda, tam olarak bekledikleri gibi rahat bir hayat bulamadılar ama özgürce hareket edebilecekleri bir ortamla karşılaştılar. Göçmenlerin çoğu, göç ettikleri yerlerde seyyar satıcılık, işportacılık, çöpçülük ve boyacılık gibi işlerde çalışarak hayatta kalma mücadelesi verdiler. Göç eden halkın bir kısmı din, mezhep ayrımı gözetmeksizin kenetlendiler ve hoşgörü içinde yaşayıp birbirlerinin kutlamalarına katıldılar. Zaman zaman bu hoşgörü ortamı

¹⁵ Acar, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁶ Hüseyin Yazıcı, “Modern Arap Edebiyatında Mehcer (Göç) ve Sürgün Edebiyatı” **Sürgün Edebiyatı ve Edebiyat Sürgünleri**, yay. haz. Feridun Andaç, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1996, s. 206-207.

yerini dini düşüncelerden kaynaklı kavgalara da bırakmıştır. Bazı kesimler ise Amerika Kıtası'ndaki maddiyatçılık ve modern hayattan şikâyet etmiştir.¹⁷

19. yüzyılda Osmanlının ekonomik durumunun kötüye gitmesi, Suriye ve Lübnan' dan halkların göç etmesinin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Tarım ve sanayideki kötüleşme de Suriye ve Lübnan'ın ekonomisini doğrudan etkileyerek bölgede fakirliğe, ekonomik sıkıntılara ve geçim darlığına sebep olmuştur. Bunun sonucunda Lübnanlı çiftçi veya küçük sanayici çözüm olarak ekonomik bakımdan daha ferah ülkelere göç etmeyi uygun bulmuştur. Daha yüksek ve onurlu bir yaşam tarzı isteyenler, bu imkanlara fırsat verecek zengin ülkelere gitmeyi arzulamıştır.¹⁸

1856 yılında çıkartılan Islahat Fermanı ülkede karışıklıklara yol açmış, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında huzursuzluklara sebep olmuştur. Müslümanlar bu fermanla Hristiyanlara verilen geniş haklardan rahatsızlık duyarken Hristiyanlar da zorunlu askerliğe tabi tutulmaya karşı çıkmıştır. 1860'larda zirveye ulaşan karışıklıklar, ekonomiyi doğrudan etkilemiş, birçok sektörün kapanmasına sebep olmuştur. Bu karışıklıklar Lübnan toplumunda orta tabakayı temsil eden yeni bir oluşuma zemin hazırlamıştır. Zamanla orta tabakayı temsil eden bu grup, otoriteye, aristokrasiye baş kaldırarak ellerinden alındığını düşündükleri haklarını tekrar kazanma ve toplumdaki hak ettikleri yeri alma düşüncesiyle hareket etmeye başlamıştır. Eylemleriyle yöneticileri ve taraftarlarını rahatsız eden bu yeni gruba karşı baskılar uygulanmaya başlanmış, bu durum neticede halkı, göçü düşünmeye yöneltmiştir.¹⁹

Göçün sebepleri arasında çok büyük bir dalgalanmaya neden olmasa da din mefhumundan da bahsediliyordu. Bazı Avrupalı Hristiyanlar hac yapmak için Kudüs'e gidiyor, dönüşte de Filistinli tüccarlardan ülkelerine götürmek üzere tespih, ikon, nazar boncuğu, muska gibi dinî değeri olan eşyalar alıyorlardı. Zamanla hacılarla Filistinli esnaf arasında oluşan yakınlaşma neticesinde, Hristiyan hacılar, Filistinli zanaatkârları ticaret maksadıyla ülkelerine davet ettiler. Filistinli Arap zanaatkârların

¹⁷ A.m., s. 208.

¹⁸ Hüseyin Günday, "Cubrân Halil Cubrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri", **Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi**, Bursa, 2002, s. 6.

¹⁹ Şimşek, a.g.e., s. 45-46.

1893 senesinde Şikago fuarında elde ettikleri büyük gelir, diğer Filistinlileri de bu ülkelere göçe sevk etti. Avrupa ve Amerika'ya dinî ticaret amacıyla giden Filistinli Arapların elde ettikleri bu gelir, Lübnanlı Arapların da dikkatini çekti. Lübnanlı tüccarlar bu ülkelerde ticaret yapmaya başladı. Bunun sonucunda bazı Lübnanlılar gittikleri ülkelerde kalmayı tercih etti. Muhtemelen ileriki yıllarda göç dalgaları halinde gelecek olan yurttaşlarına evlerine açıp onları konuk edecek de bu ilk göçmenler olacaktı.²⁰

Amerika'ya göç edenlerin ilk gayesi para kazanıp iyi bir seviyeye ulaştıktan sonra memleketlerine dönmekti. Hatta 1960'lara kadar buradan toprak satın almadıkları bilinmektedir. Ancak sonraki dönemlerde burayı vatan kabul edenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Zamanla zor şartlar altında olsa da siyasi havanın yumuşaklığı birçok Arap edip ve şairlerin ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. 1900 senesinden sonra Amerika Kıtası'nda, Arap Edebiyatı ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların öncüleri olarak **Cibrân Halîl Cibrân (ö.1931)**, **Mihâil Nu'ayme (ö.1988)** ve **Emîn er-Reyhânî (ö.1940)** gösterilebilir. Bu üç insanın çalışmaları, gelecek nesillere öncülük etmiştir.²¹

Lübnanlı ve Suriyeli gençler, 20 Nisan 1920'de bir araya gelerek bir toplantı organize ettiler. Toplantının üzerinden çok geçmeden **Cibrân Halîl Cibrân** başkanlığında **Mihâil Nu'ayme**, **Îlyâ Ebû Mâzî**, **Nesîb Arîza**, **Reşîd Eyyûb**, **Abdulmesîh Haddâd** ve **Nudret Hâddâd**, Kuzey Amerika'daki göçmen edebiyatını egemenliği altına alacak olan **er-Râbitatu'l-Kalemiyye** adında edebî bir topluluk tesis ettiler.²² **Mihâil Nu'ayme**'yi gerçekleştirecekleri edebî yenilikleri kaleme almak üzere görevlendirdiler. Bu topluluğun hedefi; Arap dili ve edebiyatına canlılık kazandırmak ve bu alandaki edebî ürünlerini bir araya getirmek, klâsik Arap edebiyatıyla bağları tamamen koparmak, Arap edebiyatında yenilikler ortaya koymak, Arap edebiyatını taklitten kurtarmak ve bugünün ihtiyaçlarına yanıt verecek konuma getirmek ve toplumsal özgürlük için çalışmaktı. Kısa süre içinde edebî faaliyetlerine başlayan bu cemiyet, ortaya koydukları yeniliklerle hem Güney Mehcer (Arap göçmenlerin Güney

²⁰ Günday, **a.g.e.**, s. 6-7.

²¹ Yazıcı, **a.g.m.**, s. 208-209.

²² **A.m.**, s. 209.

Amerika’da yerleştikleri yerler) hem de Arap dünyasında kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu Kuzey Mehcer grubunun kendine has özellikleri vardır. şiir ve nesir sahasında yeni tarzlar sergileyen **er-R b ta** mensuplarının yetenek ve eserleri farklılık gösteriyorsa da edebî eğilimleri ve sanatsal zevkleri birbirine çok yakındır. **er-R b tatu’l- Kalemîyye** yani **Kalem Grubu**’na mensup şairlerin çoğu şiir ve nesir yazarıyd . Nesirde  zg n, sosyal ve tasvirci, şiirde de genel olarak felsefi ve toplumsal temayüllerle dolu bir üslupları vardı. Kalem Grubu yayınlarını, grup  yelerinden Abdulmes h Haddâd’ın çıkardığı **es-S  h** gazetesi yoluyla neşrediyordu. Daha öncesinde ise **el-Fünûn** gazetesi bu amaç doğrultusunda yayın çalışmalarını sürdürmekteydi. 1921 yılında grubun kendi mecmuasının çıkmaya başlamasıyla grup  yeleri yayınlarını burada neşretmeye başladılar.²³

 leri gelen üyelerini **Cibrân** ve **Nu’ayme** ’nin oluşturduğu **Kalem Grubu**, yenilikçi ve  ağdaş fikirleriyle kısa süre de birçok kesimin ilgisini çekmeye başlamasının yanı sıra tepkilerle de karşılaşmıştır. Üstelik bu tepkilere yol açan sadece Arap  lkelerindeki edebiyatçılar değildir. Mehcer edebiyatçıları, özellikle de **el-’Usbetu’l-Endelusiyye**’ye mensup edebiyatlardan bir kısmının ciddi eleştirilerine maruz kalmışlardır.²⁴

1931 senesine kadar faaliyetlerine devam eden cemiyet **Cibrân Halîl Cibrân**, ardından **Reş d Eyy p**, **Nesîb Ar za** ve nihayet **Mih  l Nu’ayme**’nin Lübnan’a dönmesiyle dağılmıştır.²⁵

Cemiyetin 1931’de bazı şairlerinin ölümü, grup üyelerinin hayatlarını devam ettirmek için başka alanlarda geçim telaşına düşmeleri ve dolayısıyla edebî sahadan uzaklaşmaları gibi sebeplerle dağılmaya başlamasından sonra Güney Amerika’da yeni bir edebî grubun kurulması çalışmalarına başlanmıştır.²⁶ Güney Mehcer edebiyatçıları, Brezilya’nın Sao Paulo şehrinde 1933 Ocak ayında, adını Endülüs Arap edebiyatına duydukları hayranlık, sevgi ve saygıdan aldıkları **el-’Usbetu’l-Endelusiyye (Endülüs**

²³ Hüseyin Yazıcı, **G   Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2002, s. 111-113.

²⁴ Günday, **a.g.e.**, s. 11.

²⁵ Yazıcı, **a.g.m.**, s. 216.

²⁶ Günday, **a.g.e.**, s. 11.

Grubu) grubunu kurdular. Grubun başkanlığına oy birliğiyle **Mîşel Ma'lûf (1889-1943)**, başkan yardımcılığına da **Dâvûd Şekûr** seçildi.²⁷

el-'Usbetu'l-Endelusiyye grubunun hedefleri arasında; Arap edebiyatını yükseltmek, edebiyatı ve edebiyatçıları baskıdan kurtarmak, Arap edebiyatıyla ilgilenenlere yardımcı olmak, Endülüs Arap uygarlığını canlandırmak, siyasetten uzak durmak, vatanlarıyla irtibatlarını kesmeden edebî ürünlerini ortaya koymak, Brezilya'daki Arap edebiyatçıların bir araya getirmek ve eserlerini yayımlayabilecekleri bir dergi çıkarmak düşünceleri vardı.²⁸

Grup kurulduktan sonra üyeleri düşüncelerini, **eş-Şark**, **el-Câliye** ve **el-Endelusu'l-Cedîde** adındaki dergiler vasıtasıyla ülke içine ve Ortadoğu'ya ulaştırma imkânı bulmuştur. İnsanın iç dünyasını anlatan pek çok roman ve öykünün yayımlandığı bu dergilerde en büyük pay şüphesiz ki şiire ait olmuştur.²⁹ Grup bir de kendi adını taşıyan **el-'Usbe** adında dergi çıkarmıştır. Bu derginin, grup üyelerinin bütün Mehcer şairleri nazarında saygın bir yer edinmesine önemli katkısı olmuştur.

el-'Usbetu'l-Endelusiyye grubu, 1941 yılında Brezilya Cumhurbaşkanının kapatılma emri vermesine kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. 1947'de grubu tekrar açma girişimi sonuçsuz kalmış ve zamanla bazı üyelerinin ölümü, bazılarının da Lübnan'a dönmesinden dolayı etkinliğini yitirmiştir.³⁰

Ayrıca Mehcer edebiyatçıları tarafından **Râbitatu Minevra**, **er-Râbitatu'l-Edebiyye** ve **Câmi'atu'l-Kalem** gibi ekoller de kurulmuş ancak uzun süre devam etmemiştir.³¹

Mehcer Edebiyatı'nın ortaya çıkışı Doğu'da her şeyin özellikle de edebî alanlarda taklidin ön planda olduğu bir döneme denk gelmiştir. Bazı edebiyatçıları, orijinale ulaşmak için eskiyi taklit etmek gerektiğine inanmış, dolayısıyla Cibrân'ın klasik şiir değerlerini hiçe saymasına kadar Arap edebiyatında şiir, klasik şiiri taklit etmekten ileri gidememiştir.³²

²⁷ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 113.

²⁸ Şimşek, **a.g.e.**, s. 65.

²⁹ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 114.

³⁰ **A.e.**, s. 115.

³¹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 66.

³² Yazıcı, **a.g.m.**, s. 214.

Mehcer edebiyatının konuları gerek Kuzey Mehcer gerek Güney Mehcer edebiyatçıları açısından bakıldığında genel olarak aile hasreti, sıla özlemi, çocukluk yaşantıları ve köy yaşamı üzerinedir. Bu duygular bazı şairlerin -özellikle de Güney Mehcer'deki- eserlerinde milliyetçilik duygusunu ön plana çıkarmasına sebep olmuştur. Güney Mehcer edebiyatçılarının, Kuzey Mehcer edebiyatçılarına göre Arap dil kuralları, fasih Arapça ve aruz veznine bağlılık hususlarında daha tutucu olduğu görülmektedir.³³

Çalışmamızın içeri gereği Kuzey Mehcer edebiyatının kurucularından **Cibrân Halîl Cibrân**'ın hayatına değinmek yerinde olacaktır.

³³ Günday, **a.g.e.**, s. 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

CİBRÂN HALÎL CİBRÂN'IN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. CİBRÂN'IN HAYATI

Mehcer edebiyatının ileri gelen isimlerinden Cibrân Halîl Cibrân 6 Ocak 1883'te Lübnan'ın Bişerrî köyünde dünyaya gelir¹. Tam adı Cibrân b. Mişel b. Said b. Cibrân'dır. Cibrân'ın annesi Kâmile, amcasının oğluyla evlenir ve bu evlilikten oğlu Peter dünyaya gelir. Fakat eşi bir süre sonra Brezilya'ya gider ve burada vefat eder. Bunun üzerine Kâmile Rahme, 27 yaşında dul bir kadınken 37 yaşındaki Cibrân'ın babası Halîl ile evlenir, ondan da ikinci oğlu olan Cibrân, Mariâna ve Sultâna adında iki kız çocuğu dünyaya getirir.² Yedi çocuğu olan Kâmile'nin babası, Marûnî kilisesine bağlı papaz mertebesine yükselmiş biridir. Çocukları arasından en çok kendisine benzeyen Kâmile'yi çok sever. Halîl, bulunduğu yöredeki koyun ve keçilerin sayımı ve bunlardan gelecek olan vergilerin toplanmasıyla ilgilenir, düşük bir ücret karşılığında çalışır.³

Cibrân'ın hayatı, ilköğretimini Beyrut'ta tamamladıktan sonra babasının zimmetine para geçirmekle suçlanması, tutuklanması ve nihayetinde mal varlığına el koyulmasıyla altüst olur. Bu olaylar üzerine Lübnan'da kalamayacağını anlayan annesi, Amerika'ya göç etmeyi uygun görmüştür. Eşinin bu yolculuk için verdiği bir miktar parayla⁴ 1895 yılında Cibrân (12) ve kardeşleri Peter (18), Mariânâ (10) ve Sultânâ (8)'yi alarak Amerika Birleşik Devletleri'nin Boston şehrine göç eder.⁵ Burada Suriye ve Lübnanlıların yoğunlukta yaşadığı Hudson Street'e yerleşir. Cibrân burada ücretsiz bir okula kaydedilir. Kayıt sırasında yanlışlıkla babasının ismiyle kaydedilir ve sonra da bu yanlıştan dönülemez. Okulda resme olan ilgisi ve yeteneği hocalarından biri tarafından fark edilince ünlü ressam **Fred Holland Day** ile tanıştırılır. Day'in

¹ Rauf Selâme Musa, **Cibrân Hayâtuhu ve Âsâruhu**, Beyrut, Mu'essesetu'l Ma'ârif, t.y., s. 5.

² Ahmet Huseyn Hâfiz, **İslâmiyyât Cibrân**, Kâhire, el-Şerif Mas, 2010, s. 6.

³ Günday, **a.g.e.**, s. 24.

⁴ Huseyn Hâfiz, **a.g.e.**, s. 7.

⁵ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 8.

olağandışı sanatı ve Boston çevresindeki tanıdıkları sayesinde Cibrân da tanınmaya başlar. Diğer taraftan annesi, geçimlerini sağlamak için seyyar satıcılık yapmaya başlar. Cibrân ve ailesinin Amerika'ya göç etmesiyle ilgili rivayetlerden biri de Osmanlı askerleri 1890'da Cibrân'ın yaşadığı köye girer ve babasını tutuklarlar. Aile ellerindeki tek evi satıp akrabalarının yanına sığınır. 1894'te babasının hapisten çıkmasıyla da Amerika'ya göç etme kararı alırlar.⁶

Cibrân, vaktinin büyük bir kısmını kütüphanelerde geçiriyor, buralarda Day'in de tavsiye ettiği kitapları okuma fırsatı oluyordu. Yine bu mekanlarda **William Blake (1757-1822)**'in tablolarından esinlenerek çizimler yapıyor, zaman zaman sergilere de katılıyordu. Cibrân bu İngiliz şair ve ressamdan öyle etkilenmiştir ki ileri de **Dem'a ve İbtisâme** adını verdiği kitabının başlığını Blake'den almıştır.⁷ Yine bu sergilerden biri olan Fred Holland Day'in sergisinde meşhur şaire **Josephine Peabody**⁸ ile tanışır ve sürekli görüşmeye başlamaları neticesinde İngilizce 'yi iyi bir şekilde konuşmaya başlar.

Cibrân, Day'in desteğiyle kendi üslubunu geliştirmeye başlar. Boston çevrelerine girerek erken yaşta iyice tanınır. Erken yaşta gelen bu başarısının başına dertler açacağını düşünen ailesi tarafından eğitimini tamamlaması için Lübnan'a gönderilir.⁹ Ancak anadili Arapçayı öğrenmeye de aşırı isteklidir. Bu isteğini bilen annesi 1896 yılında Arapça ve Fransızca'yı iyi bir şekilde öğrenmesi için onu Beyrut'taki Mârûnîler'e ait **Hikme Okulu**'na yazdırır. Burada üç yıl geçiren Cibrân, müfredat dersleriyle yetinmemiş, burada kendisine özel dersler ekletmiştir. Hocasının tavsiyesi üzerine İsfahânî'nin **el-'Agânî**'si, İbn Haldûn'un **Mukaddime**'si, **Nehcu'l-Belâga**, Edîp İshâk'ın **ed-Durer**'i, Tevrat, **Kelîle ve Dimne** ve **Dîvân-ı Mütenebbî** gibi eserlerin etkisinde kalmış, birçok ilim dallarını da inceleme fırsatı bulmuştur. Eğitimi sırasında Cibrân, tatillerini babasının yanında geçirmiştir. Bu sırada meşhur

⁶ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 120.

⁷ Günday, **a.g.e.**, s. 29.

⁸ Josephine Peabody, Cibrân için oldukça önemlidir. Cibrân, Day'in sergisinde tanıştığı bu kadına bir eskizini ithaf etmiştir. Öyle ki en önemli eserim dediği 'Ermiş'i ona adamıştır. Cibrân kendisiyle evlenmek istemiş, Josephine ise bu teklifi kabul etmemiş, başkasıyla evlenmiş ama eşi vasıtasıyla da desteğini Cibrân'dan esirgememiştir. Bkz.: Yüksel Yazıcı, **Gizemli Kadim Ruh Halil Cibran**, İstanbul, Enki Yayınları, 2012.

⁹ Orhan Düz, **Halil Cibran Hayatı ve Aforizmaları**, İstanbul, Şule Yayınları, 2014, s. 19.

romanı **Kırık Kanatlar**’daki Selmâ Kerâme hikayesinde ona ilham veren babasının komşusunun kızıyla tanışır. İlk görüşte âşık olduğu kız, babasının zoruyla başka biriyle evlenir. Cibrân onu, çocuğunu doğururken ölmesine kadar ziyaret etmeye devam eder. Beyrut’ta eğitimine devam ettiği sırada küçük kız kardeşi Sultâna’nın ölüm haberini alır ve 1902 yılında üzgün bir şekilde Amerika’ya döner. Cibrân kız kardeşinin ölümünden o kadar etkilenmiştir ki bunu “Benim bir Rabbim vardı. Fakat öldü. Evet, kız kardeşim Sultana öldüğünde Rabbim de öldü” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰ Şubat 1903’te de verem hastalığına yakalanan ağabeyi Butrus (Peter)’u kaybeder. Ardından annesini de Mayıs/Haziran 1903’te kaybeden Cibrân, göz yaşlarına hâkim olamaz. Artık yanında kız kardeşi Mariâna’dan başka kimsesi kalmamıştır. Mariâna, dikiş dikerek Cibrân’la geçimlerini sağlamaya çalışır.¹¹

Lübnan’da bulunduğu sırada Cibrân, hocası Fred Holland Day’ın Fransa’da olduğu haberini alır. Bunun üzerine 1901-1902 yılları arasında Paris’e ilk ziyaretini gerçekleştirir. **el-Ervâhu’l Mutemerride** adlı eserine burada şekil verir. 1902’de tekrar Lübnan’a döner.¹²

1902 yılında, bazı yazıları sebebiyle sürgün edilmesinden dolayı bir daha dönmek üzere Lübnan’dan ayrılır. O süreçte yayınlanan **Asi Ruhlar** kitabı inançlı kimseler tarafından ciddi eleştirilere yol açar. Cibrân, bu eserinde kiliseyle ters düşen görüşlerinden dolayı Mârûnî Kilisesi tarafından aforoz edilmesinin yanı sıra zamanın Osmanlı Devleti kararıyla mevcut eserleri, kendisinin de içinde bulunduğu halkın gözü önünde Beyrut’taki bir meydanda yakılır.¹³

Cibrân, kız kardeşi, ağabeyi ve annesinin ölümünden sonra derin üzüntüye kapılır. Bu yas dönemlerinde dostları Day ve Josephine onu yalnız bırakmaz. Boston sanat çevresinde düzenlenen etkinliklere Cibrân’ı da davet ederler. Önceden beri sanatseverler tarafından sevilen Cibrân, kısa sürede onlardan biri olur. Day ve Josephine, Cibrân’ın ilk sanat sergisini açmasında ona yardımcı olur. 3 Mayıs 1904’te açılan sergi eleştirmenler tarafından çok beğenilir. Serginin bir diğer önemi de

¹⁰ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 12.

¹¹ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 8-9.

¹² Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 121.

¹³ Yüksel Yazıcı, **a.g.e.**, s. 18.

Josephine'in kocası vasıtasıyla, okul yöneticisi Mary Haskell'ı Cibrân'ın eserlerini görmesi için sergiye davet etmesidir. Daha sonraları Cibrân, sergide tanıştığı bu kadınla uzun yıllar görüşmeye devam edecek ve onun da etkisiyle kariyerinde hızla yükselecektir. Mary Haskell, Cibrân'ın düşünce dünyasında önemli bir yere sahiptir. Kültürel açıdan donanımlı ve güçlü karaktere sahip bir kadındır. Cibrân'dan on yaş büyüktür. Önceleri Josephine'in üstlendiği görevi artık Mary devralacaktır. Josephine, o zamana kadar Cibrân'ın Arapça kaleme alarak İngilizceye çevirdiği eserlerini üslup açısından inceleyerek dilsel sorunlarını düzeltmede yardımcı olmuştur. Mary ise Cibrân'ı, artık eserlerini İngilizce kaleme almaya yöneltmiş ve ona yazması için yeni fikirler önermiştir. Hatta Cibrân'ın düşüncelerini daha iyi anlamak için Arapça öğrenmeyi bile denemiştir. Mary, Cibrân'ın sanatsal gelişimi için bütün masraflarını üstlenmiş ve onu idealindeki sanatçı yapmaya gayret etmiştir. Mary'nin on yedi yıl boyunca Cibrân'la mektuplaştığı günlükleri, onun fikirlerini ve ideallerini anlamak ve onu daha yakından tanımak açısından oldukça önemlidir.¹⁴

Cibrân, 1904'te **el-Muhâcir** adında haftalık gazete çıkartan **Emîn el Garîp**'le tanışır. Cibrân'ın yazı üslubunu beğenen Emîn el Garîp, ona gazetede yazmasını teklif eder ve Cibrân, 1904'te **el-Muhâcir** gazetesinde yazılar yazmaya başlar. Böylece ilk makalesi **Vizyon (رؤيا)**'u ortaya çıkarmış olur. Cibrân 1905'te **el-Mûsîka** isimli bir müzik kitabı ve **Vadinin Perileri (عرانس المروج)** adlı eserlerini neşreder. 1908 yılında da **İsyankâr Ruhlar (الأرواح المتمردة)**'ı yayınlar.¹⁵

Mary Haskell, Cibrân'ın yeteneklerini takdir eder. Resim yeteneğini geliştirmesi için ona 1908 yılında burs vererek Paris'e gönderir. Paris'e yerleşen Cibrân, Fransız kültüründen çok etkilenir. Çeşitli sanat sergileri ve müzeleri ziyaret etme fırsatı bulur. İngiliz ve Fransız edebiyatçıların kitaplarını okur. Hayatı boyunca üzerinde derin etkiler bırakan William Blake'in eserleriyle yakından ilgilenir.¹⁶ Cibrân burada edebiyatçılar ve sanatçılarla tanışır. Ünlü heykeltıraş **Auguste Rodin (1840-1917)**¹⁷ de bunlardan biridir. İngiltere, Belçika, İtalya ve Fransa'yı ziyaret eder. 1909

¹⁴ Düz, **a.g.e.**, s. 22-24.

¹⁵ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁶ Düz, **a.g.e.**, s. 27.

¹⁷ (Çevrimiçi), <https://www.biyografi.net.tr/rodin-kimdir/>, 02/03/2019.

yılında babasının ölümünü haber veren bir mektup alır. Cibrân, Paris'te Hikme Okulu'ndan arkadaşı Yusuf el-Huveyyik ve Mehcer edebiyatının önemli isimlerinden olan Emîn er-Reyhânî ile karşılaşır. 1910 yılında Boston'a dönen Cibrân, 1911'de hayatının sonuna kadar kalacağı New York'a taşınır.¹⁸

New York'a taşındıktan sonra da Mary'le görüşmelerine devam eder. 1910 yılı aralık ayı Mary'nin Cibrân'a ait kişisel bilgilerinin bulunduğu ve on yedi yıl sürecek günlüklerinin ilk tarihidir. Aynı yıl Cibrân, Mary'e evlenme teklifi ettiyse de Mary, aralarındaki on yaş farkı öne sürerek bu teklife olumlu yanıt vermez.¹⁹ Bazen Cibrân, Boston'a gider, bazen de Mary, New York'a gelir, bu şekilde haftada bir kere mutlaka görüşürler. Mary'nin Cibrân'a maddi yardımı da onun meşhur olup, kazancının arttığı 1920 yılına kadar devam eder. Cibrân, Paris'e gitmeden önce eserlerinin çoğunu Arapça kaleme alır. New York'a taşındıktan sonra ise eserlerini İngilizce kaleme almaya gayret eder. İngilizce eserlerinde çokça sözlüğe başvurmuşsa da hata yapmaktan kurtulamaz ve nihayet Mary'nin yardımına başvurur.²⁰

Cibrân New York'a geldikten sonra, uzun süre önce kaleme almaya başladığı **el-Ecnihatu'l-Mütekessira (Kırık Kanatlar)** adlı otobiyografisini nihayet 1912 yılında bitirir. Gerek Arap dünyası gerek göçmenler nazarında ilgi çeken bu eser, büyük yankı oluşturur. Öyle ki Cibrân'ın hayatının sonuna kadar mektuplar vasıtasıyla iletişim kurmayı sürdürdüğü Lübnanlı kadın yazar **Mey Ziyâde**'yle tanışmasına vesile olur. Bu kitap Mey Ziyâde'nin edebiyat salonlarının yanı sıra Mısır Arap entelektüelleri tarafından da olumlu tepkiler alır. Mey Ziyâde, Cibrân'la birebir de tanışmak istemektedir. Cibrân'a bu istediği belirttiği bir mektup gönderir. Cibrân da mektuba olumlu cevap vermekle kalmaz, bir de kendisine kitabının bir nüshasını hediye olarak gönderir. Cibrân bu romanı sayesinde büyük bir şöhrete kavuşur ve onun sayesinde önemli yazarlardan **Nesîb 'Arîza** ile de tanışma fırsatı bulur. Nesîb 'Arîza, o sırada çıkarmaya hazırlandığı el-Fünûn dergisinde onun da yazı yazmasını teklif eder ve Cibrân da bu teklifi kabul eder. Ayrıca Nesîb 'Arîza'nın bir diğer teklifi üzerine 1904-1914 yılları arasında kaleme aldığı, çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış olan

¹⁸ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁹ Düz, **a.g.e.**, s. 30.

²⁰ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 29-30.

makale ve hikayelerini **Dem‘a ve İbtisâme (Gözyaşı ve Tebessüm)** adını verdiği bir kitapta bir araya getirir. Bu kitabı da hayatı boyunca kendisine maddî, manevî destek olan dostu Mary Elisabeth Haskell’a ithaf eder.²¹

Cibrân New York’ta Montross Galerisi’nde, 14 Aralık 1914’te düzenlediği resim sergisi sayesinde büyük bir şöhretin yanı sıra ciddi bir maddî kazanç da elde eder. Bu sergiyi hayatındaki en verimli girişim olarak nitelendiren Cibrân, hayata karşı daha büyük umutlar besler ve kendisine sarsılmaz bir güven aşılar. Şüphesiz ki Cibrân’ın böyle hissetmesinde, New York Times ve Tribune gibi Amerika’nın önde gelen gazetelerinde Cibrân’ın sergisi ve resimleri hakkında haberler yayınlanmasının da payı büyüktür.²²

Cibrân, 1916 yılında Nesîb ‘Arîzâ’nın arkadaşı, kendisinin de ileride yakın dostu olacağı Mihâil Nu‘ayme ile tanışır. Yine o dönemde Lübnan’dan Osmanlı’nın idama mahkûm etmesi sebebiyle New York’a kaçan çocukluk arkadaşı Eyyûp Sâbit ile de bir araya gelir.²³ Zamanının çoğunu evinde geçiren Cibrân, nadiren dışarıya çıkar. Dışarıdaki zamanlarını Central Park’ta ve Choasset Ormanları’nda geçirir. 1917 yılında Cibrân’ın eserleri için biri New York’ta Knoedler, diğeri Boston’da Doll and Richards Galerisi’nde olmak üzere iki sergi açılır.

1920 yılında Cibrân, **Mihâil Nu‘ayme, Nesîb ‘Arîza ve İlyâ’ Ebû Mâzî** ile birlikte New York’ta **er-Râbitatu’l Kalemîyye** (Kalem Grubu)²⁴’yi kurar. Cibrân’ın başkanlığını yaptığı **er-Râbita**’nın hedefi Arap dili ve edebiyatına hizmet etmek olarak sınırlandırılır. Grubun eserleri **el-Fünûn** dergisi ve **es-Sâ’ih** gazetesinde yayınlanır. Cibrân hayatının sonuna kadar ikisinin editörlüğüne de katkı sağlamaya devam eder.²⁵

²¹ Günday, **a.g.e.**, s. 44-45.

²² **A.e.**, s. 45.

²³ **A.e.**, s. 47.

²⁴ Grubun kuruluş amacı; Arap dili ve edebiyatına canlılık kazandırmak, Arap dili ve edebiyatı alanındaki edebi ürünleri bir araya getirmek, Klasik Arap edebiyatı ile var olan bağları tamamen koparmak, Arap edebiyatında yenilikler ortaya koymak, Arap edebiyatını taklitten kurtarmak, Arap edebiyatını bugünün ihtiyaçlarına yanıt verebilecek duruma getirebilmek ve belki de en önemlisi toplumsal özgürlük için çalışmaktır. Bkz.: Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 111.

²⁵ Selâme Mûsa, **a.g.e.**, s. 32.

Cibrân, 1918 yılında Mary'nin de yardımıyla²⁶ ilk İngilizce kitabı **el-Mecnûn (Deli)**'u yayımlar. 1923 yılında İngilizce kaleme aldığı **en-Nebî (Ermîş)** adlı kitabı Batı dünyasında büyük yankı uyandırır. Bu kitabıyla şöhreti bütün dünyaya yayılır. Hayatının son günlerini, New York'ta küçük bir dairede yoksulluk ve sefalet içinde geçiren Cibrân'ın tek tesellisi yazı ve şiirlerinin yayınlanmasıdır.²⁷

1921'de Cibrân'ın sağlığıyla ilgili sorunlar çıkmaya başlar. Siroz ve tüberküloz hastalığına yakalanan Cibrân, buna rağmen son zamanlarına kadar hastanede tedavi edilmeyi kabul etmez. On yıl kadar hastalıklarla mücadele eden Cibrân, 10 Nisan 1931 Cuma akşamı, New York Greenwich Village'daki St. Vincent Hastanesi'nde tek başına ve yoksulluk içinde hayata gözlerini yumar. Cenazesi büyük uğraşlar sonucu, vasiyeti üzere 21 Ağustos'ta Beyrut'a götürülür ve doğduğu yer olan Bişerrî kasabasında toprağa verilir.²⁸ Nihayetinde Cibrân'ın kıymeti Lübnan'da anlaşılır ve kabrinin bulunduğu yere bir mezarlık ve müze yapılır.²⁹

1.2. CİBRÂN'IN ESERLERİ

1.2.1. ARAPÇA ESERLERİ

Cibrân, 1905 ve 1922 yılları arasında Arapça olarak sekiz kitap kaleme almıştır. Bunlar:

1.2.1.1. el-Mûsîkâ (Müzik)

Cibrân'ın Arapça olarak New York'ta 1905 yılında makale türünde yazdığı ilk kitaptır. Bu eserinde müziğin, insanın ruh alemindeki duygularını ifade etmedeki tesirinden bahsetmektedir.³⁰ İnsanların müzikten etkilenme nedenlerinin başında, müzikteki gizli bir gücün insanın acı ve tatlı anılarını canlandırdığını iddia etmiştir. Cibrân'a göre hisler ve anılar bütün insanlar için son derece kıymetli ve müşterek

²⁶ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 11.

²⁷ Yüksel Yazıcı, **a.g.e.**, s. 20.

²⁸ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 123.

²⁹ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 59.

³⁰ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 70.

oldukları için, müzik de toplumun her kesiminden insanı zengin-fakir, eski-yeni, üst-üst ayrımı yapmaksızın bir araya getirmiştir. Bu eser, Cibrân'ın iç dünyasında yaşadığı duygu ve düşünceleri, düş dünyasında oluşan resimleri betimlemeyi amaç edinmiştir.³¹

1.2.1.2. 'Arâ'isu'l-Murûc (Vadinin Perileri)

1906'da New York'ta öykü türünde kaleme aldığı ikinci kitabıdır. **Ramâdu'l-Ecyâl (Eskilerin Külü)**, **Martâ el-Bâniyye (Banlı Martâ)**, **Yûhannâ el-Mecnûn (Deli Yuhanna)** isimlerinde üç hikâyeden oluşan kitap Cibrân'ın hikâye tarzındaki ilk eseridir. Cibrân bu hikâyelerde Lübnan'ın o dönem içinde bulunduğu maddî ve dinî kopukluktan bahsetmektedir.³²

1.2.1.3. el-Ervâhu'l- Mütemerride (Asi Ruhlar)

Cibrân, 1908 yılında New York'ta yazdığı bu eserinde Lübnan'da yaşamış dört gerçek hikâyeye vermiştir. Bunlar: **Verde el-Hânî (Verde Hanım)**, **Surâhu'l-Kubûr (Kabirlerin Çığlığı)**, **Madca'u'l-'Arûs (Gelinin Yatağı)**, **Halîl el-Kâfir (Kâfir Halil)**. Cibrân'ın Arapça kaleme aldığı en iyi eseridir.³³ Bu kitabından yayınlanmasından sonra Lübnan'daki Hristiyan din adamları Cibrân'ı kafir ilan etmişlerdir. Mısırlı edebiyatçılar da Cibrân'ın aile bağları ve eski geleneklere düşman olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁴

1.2.1.4. el-Ecnihatu'l-Mütekessira (Kırık Kanatlar)

Cibrân'ın 1914'te New York'ta roman türünde yayınlanan dördüncü eseridir. Eserin adı Cibrân'la annesi arasında geçen bir diyaloga dayanır. Cibrân'ın Mey Ziyâde'ye anlattığı hikâyeye göre; bir gün annesi Cibrân'a eğer dünyaya gelmemiş olsaydı, onun gökyüzünde bir melek olabileceğini söyler. Cibrân da kendisinin hala melek olduğu cevabını verir. Bunun üzerine annesi kanatların nerede diye sorar. Cibrân annesinin ellerini omuzlarına koyarak 'Burada' der. Annesinin 'Ama kırılmışlar' şeklindeki cevabı Cibrân'ı derinden etkiler ve aradan uzun seneler geçer,

³¹ Günday, **a.g.e.**, s. 93.

³² Zehra Muhammed Rabî' en-Neccâr, "Fennu'r-Risâle 'Inde Cibrân Halîl Cibrân", **Halep Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Suriye, 2008, s. 42.

³³ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 71.

³⁴ Zehra Muhammed, **a.g.e.**, s. 43.

bu olayın etkisiyle kitabına **Kırık Kanatlar** ismini verir. Kitabın konusu genç bir kızla çocuğun aşk hikayesini anlatır. Fakat bu iki genç, kızın başkasıyla zorla evlendirilmesi sebebiyle birbirine kavuşamaz. Roman, kızın doğumda çocuğunu kaybetmesi üzerine, kısa süre sonra kendisinin de vefat etmesiyle son bulur.³⁵ Burada anlatılan kızın, Cibrân'ın Beyrut'taki ilk aşkı olduğu iddia edilir.

1.2.1.5. Dem'a ve İbtisâme (Bir Damla Gözyaşı ve Gülümseyiş)

Cibrân'ın Arapça makalelerden oluşan beşinci kitabı 1914 yılında I. Dünya Savaşı'ndan bir müddet önce New York'ta yayınlanmıştır. Kitabın içeriği Nesîb 'Arîza'nın isteği üzerine, **el-Muhâcir** gazetesinde yazdığı makaleler ve Paris'te kaleme aldığı iki makalesinin derlemesinden oluşmaktadır.³⁶ Cibrân Mey Ziyâde'ye yazdığı bir mektubunda bu kitabı niye yazdığına dair şöyle söylemiştir: 'Geçmişte yaptıklarımı bana hatırlatma. Çünkü onları hatırlamak bana acı veriyor. Ahmaklığım kanımı yanan bir ateşe çevirdi. Onları görmek susuzluğumu ortaya çıkartıyor. Çünkü onların saçmalıkları beni her gün ve binlerce kez meşgul ediyor. Bu makale ve hikayeleri neden yazdım ki? Neden sabretmedim?'³⁷

1.2.1.6. el-Mevâkib (Kâfileler)

1918 yılında New York'ta neşrettiği şiir türündeki altıncı eserinde Cibrân'ın, Alman filozof **Nietzsche**³⁸'den etkilendiği açık ve derin bir şekilde görülmektedir. Kitabın muhtevası bir genç ve ihtiyar adam arasında geçen diyalogların kaside şeklinde ele alınmasından oluşmaktadır. İki ses veya iki nağmeden oluşan diyaloglarda birinci ses, hayatın çirkinlikleri ve çılgın gerçeklerini temsil ederken ikinci ses ise, yaşamın özü ve onun manevi anlamını temsil etmektedir.³⁹

³⁵ A.e., s. 44.

³⁶ A.e., s. 45.

³⁷ Jan Loserf, **en-Nez'âtu's-Sûfiyye 'Inde Cibrân Halîl Cibrân**, Çev. Şa'bân Berekât, Beyrut, el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y., s. 44-45.

³⁸ Alman filozof Friedrich Nietzsche (1844-1900). Bkz.: (Çevrimiçi) https://tr.wikiquote.org/wiki/Friedrich_Nietzsche, 02/03/2019.

³⁹ Selâme Mûsâ, a.g.e., s. 74.

1.2.1.7. el-‘Avâsıf (Fırtınalar)

1920’de Mısır’da basılan eser, Cibrân’ın o zamana kadar gazete ve dergilerde yazdığı nesir türü kasideleri, makale ve hikayelerini bir araya getirmesiyle oluşmuştur. Bu eser Cibrân’ın felsefî bakış açısını, hayata, yaratılışa ve insana dair görüşlerini içermesi bakımından onun zirve noktalarından sayılır. Nietzsche’nin Cibrân üzerindeki etkileri bu eserde de hissedilmektedir.⁴⁰

1.2.1.8. el-Bedâi’ ve’t-Tarâ’if (İnce ve Esprili Sözler)

Bu eser 1921 yılında Kâhire’de **Mektebetu’l-‘Arab** yayınevinin Cibrân’ın **Dem’a ve İbtisâme** ve **el-‘Avâsıf**’taki bazı makaleleri ile daha önce herhangi bir yerde yayınlanmamış çeşitli makalelerini bir kitapta toparlamasıyla oluşmuştur. Cibrân’ın bu kitabında yer alan **Lekum Lübnânukum ve lî Lübnânî (Sizin Lübnan’ınız Size ve Benim Lübnan’ım Bana)** adlı makalesi, dil konusunda kendisini eleştirenlere cevap niteliğinde olan en önemli makalelerindendir. Bu eserle birlikte Cibrân’ın Arapça kaleme aldığı kitap silsilesi sona ermiştir.⁴¹

1.2.2. İNGİLİZCE ESERLERİ

Cibrân, İngilizce olarak 1920 ve 1933 yılları arasında sekiz kitap yayınlamıştır.⁴² Bunlar:

1.2.2.1. The Madman (el-Mecnûn/ Deli)

el-Mecnûn, Cibrân’ın İngilizce ilk kitabıdır. Cibrân’ın mesel türünde, 1918 yılında New York’ta kaleme aldığı otuz beş bölümden oluşan bu eserde, her bir bölüm diğerinin tamamlayıcısı niteliğinde olduğundan eserin genelinde bir bütünlük hakimdir. Eseri sembolik hikayeler ve yer yer de nesir türü şiirler oluşturmaktadır. Hikayelerin birçoğunda kahramanlar delilerden seçilmiştir. Cibrân’ın hikayelerindeki bu deliler, bir yerdeki istikrar öncesi isyan ve başkaldırı zamanlarını temsil etmektedir.

⁴⁰ Zehra Muhammed, **a.g.e.**, s. 49.

⁴¹ **A.e.**, s. 50.

⁴² Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 77.

Kitapta yer alan Mecnûn, toplumun değer yargılarına, gelenek ve göreneklerine karşı gelir ve bu sayede kendisini kuşatan toplum baskısından kurtulmaya çalışır.⁴³

1.2.2.2. The Forerunner (es-Sâbık/Haberci)

Cibrân'ın ikinci İngilizce kitabı olan mesel tarzında yazdığı **es-Sâbık**, 1920 yılında New York'ta yayınlanmıştır. İçerisinde yirmi beş kısa hikâye bulunmaktadır.⁴⁴ Bu hikayelerin neredeyse hepsinde Cibrân, mistik konulardaki görüş ve inançlarını kimi zaman şiirsel bir tarzda kimi zaman da sembollerle ifade etmiştir. **The Madman**'daki deli kişiliğiyle **The Forerunner**'daki budala tiplmesi birbirine benzetilse de aralarında fark vardır. Birincisi intikam duygusuyla yaşayan itici bir tipken, ikinci karakter hayatla barışık yaşayan, sevgi ve saflık timsalidir.⁴⁵

1.2.2.3. The Prophet (en-Nebî/Ermiş)

Cibrân'ın 1923 yılında New York'ta yayınladığı, yirmi dokuz bölümden oluşan üçüncü İngilizce kitabıdır. Cibrân bu eseriyle düşüncelerindeki derinliğin, ifadelerindeki güzelliğin ve felsefî anlamda olgunluğun zirvesine ulaşmıştır. Birçok dile çevrilen **Ermiş**'in, kısa sürede Amerika'daki nüshaları bir milyonu aşmıştır. Eserinde toplumu, toplumun kurallarını, bu kuralların hangi temeller üzerine inşa edildiğini eleştiren Cibrân, düşüncelerini Mustafa karakteriyle dile getirmektedir. Cibrân'ın bu kitabında Alman filozof Nietzsche'den etkilendiği aşıkardır. Hatta Cibrân'ın kitabındaki Mustafa adını verdiği kahramanı, Nietzsche'nin Zerdüş'tüne benzetilmektedir.⁴⁶

Rivayet olunur ki, Cibrân bu kitabını Arapça yazı hayatının başlarında kaleme almaya başlamış, ancak annesinin böyle bir kitap için henüz erken olduğunu söylemesi ve yazmayı bırakmasını tavsiye etmesi üzerine devam etmemiştir. Daha sonra onu Arapça olarak yazmaya devam ettiyse de annesinin vefatı üzerine yazdıklarını yetersiz

⁴³ Günday, **a.g.e.**, s. 107.

⁴⁴ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 77.

⁴⁵ Günday, **a.g.e.**, s. 109.

⁴⁶ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 78.

görerek eserini yırtmıştır. Bu olaydan yaklaşık on sene sonra bu eseri yeniden İngilizce olarak yazmaya başlamıştır.⁴⁷

Cibrân **en-Nebî** sayesinde çok meşhur olmuş, maddî ve manevî anlamda ciddi kazançlar elde etmiştir. Bu eseriyle Mary Haskell'ın düzenli yardımlarına da ihtiyacı kalmamıştır.⁴⁸

1.2.2.4. Sand and Foam (Raml ve Zebed/Kum ve Köpük)

Cibrân İngilizce altıncı eseri olan bu kitabını 1926 yılında Mısır'da yayınlamıştır. İçerisinde birbirinden bağımsız 319 tane hikmetli söz ve düşünce bulunmaktadır. Kitapta felsefe, estetik değerler, sanat, şiir ve din konularına dair sözler bulunmakla beraber daha çok ahlâkî ve sosyal meselelere dair çeşitli özdeyişler yer almaktadır.⁴⁹

1.2.2.5. Jesus The Son Of Man (Yesû' İbnu'l-İnsân/İnsanoğlu İsa)

1928 yılında Mısır'da yayınlanan bu eserinde Cibrân, Hz. İsa'dan bahsetmekte ve onu tanıyan, ona inanan, seven, sevmeyen, onunla alay eden, onun döneminde yaşamış veya o dönemle ilgisi olmayan yetmiş sekiz kişiyi konuşturmaktadır. Mesih'in vefatından on dokuz yıl sonra Modern Lübnan'da bu kişileri bir araya getirerek hikayeler anlattırmaktadır. Cibrân bu eserinde sık sık hürriyet ve bağımsızlık konularına değinmektedir. Hristiyanların inançlarının temelini oluşturan İsa'nın uluhiyetini kabul etmemekte, onun normal bir insan olduğunu savunmaktadır.⁵⁰

Bir başka kaynakta eserinde konuşturduğu kişi sayısı 77 olarak verilmiştir. Cibrân, bu eserini yaşamının sonlarına doğru yayınlamıştır. Bu kitabında, Hz. İsa'nın geleneksel anlayışına karşı çıkmış, ölüleri onun hakkında konuşturmuştur. Toplamda 77 kişiyi konuşturduğu bu şahıslardan bir kısmı İncil'de yer almaktadır. Bir kısmı

⁴⁷ Jan Loserf, **a.g.e.**, s. 27-28.

⁴⁸ Selâme Mûsâ, **a.e.**, s. 78.

⁴⁹ Günday, **a.g.e.**, s. 113.

⁵⁰ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 81.

tamamen Cibrân'ın hayali karakterleri, bir kısmı ise Hz. İsa ile beraber olan kişilerdir. Kitabının son bölümünde ise 20. asrın düşünce yapılarına göre Hz. İsa'nın öğretilerinden bahsetmektedir.⁵¹

1.2.2.6. The Earth Gods (Âlihetu'l-Ard/Yeryüzü Tanrıları)

Cibrân'ın din ve felsefe içerikli bu eseri, vefatından kısa bir süre önce New York'ta 1931 yılında yayınlanan İngilizce altıncı kitabıdır. Bu kitabında Cibrân neredeyse sembolizmde boğulmuştur. Öyle ki edebiyat kavramının kapsamından çıkmıştır. Kitap yeryüzünde doğmuş üç tanrı arasında geçen monolog ve diyaloglardan oluşmaktadır.⁵² Bu tanrılardan birincisi insanlardan sıkılmış, onlardan uzaklaşarak yalnızlığa ve umursamazlığa başvurmuştur. İkincisi tam tersine insanlığa ve varlığa sarılmış, onlara hükmetmek istemiştir. Üçüncüsü ise ikisinin görüşlerini de benimsememiş, doğru tavrın, sevgi ve estetiğe inanma olduğunu savunmuştur.⁵³

1.2.2.7. The Wanderer (et-Tâ'ih/Gezgin)

Bu eser Cibrân'ın vefatından bir yıl sonra 1932 senesinde İngilizce olarak basılmıştır. İçerisinde elli tane hikâye ve efsanenin bulunduğu mesel türündeki bu kitapta Cibrân karamsarlık, karanlık ve zulümle dolu doğu mirasından esinlenmiştir.⁵⁴

1.2.2.8. The Garden of The Prophet (Hadîkatu'n-Nebî/Ermişin Bahçesi)

Konusunu din ve felsefenin oluşturduğu bu eseri, Cibrân'ın vefatından yaklaşık iki sene sonra 1933 yılında yayınlanmıştır. Cibrân **Ermiş**'i kaleme alırken üç seriden oluşan bir eser yazmayı planlamıştır. Bunların birincisi **en-Nebî/Ermiş** insanın insanla, ikincisi **Hadîkatu'n-Nebî/Ermişin Bahçesi** insanın kainatla, üçüncüsü **Mevtu'n-Nebî/Ermişin Ölümü** de insanın tanrıyla ilişkisini ele alacaktır. Ne var ki birinci ve ikinci eserini yazmış ancak serinin üçüncüsünü kaleme almaya ömrü yetmemiştir. **Hadîkatu'n-Nebî**, **en-Nebî**'nin devamı niteliğindedir. Cibrân bu

⁵¹ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 151.

⁵² Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 82.

⁵³ Günday, **a.g.e.**, s. 118.

⁵⁴ Zehra Muhammed, **a.g.e.**, s. 52.

eserinde Tanrı, varlığın sırları, ruh, ceset, zaman ve bazı felsefî, mistik konulardan bahsetmiş, insanın kainatla ilişkisine değinmiştir.⁵⁵

Cibrân'ın bu meşhur eserleri dışındaki çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan diğer çalışmaları:

- Fî 'Âlemi'l-Edeb, Mısır 1924 (makale)
- Memleketu'l-Hayâl, Mısır 1927 (makale)
- Dîvânu Şi'r, New York (şiir)
- Resâ'ilu Cibrân, Beyrut 1951 (mektup)
- Kelimâtu Cibrân, Mısır (din/felsefe)
- Mevtu'n Nebî (din/felsefe)
- Munâcâtu'l-Ervâh, Kahire 1927
- Fî Âlemi'r-Ru'yâ, 1920

Ayrıca **Felsefetu'd-Din ve't Tedeyyun** adlı eserinden de bahsedilir ama basılmamıştır.

Cibrân'ın eserleri, Beyrut'ta **el-Mecmû'atu'l- Kâmile li Mü'ellefâti Cibrân Halîl Cibrân** adı ile 1949-1950'de üç cilt, 1994'te ise dört cilt halinde yayınlanmıştır.⁵⁶

Cibrân'ın eserlerinin çoğu, çeşitli yayınevleri tarafından farklı zamanlarda Türkçeye çevirilmiştir. Bunlardan bir kısmı; **Musiki**⁵⁷, **Vadinin Perileri**⁵⁸, **Asi**

⁵⁵ Günday, **a.g.e.**, s. 122-123.

⁵⁶ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 124.

⁵⁷ Bkz.: Halil Cibran, **Musiki**, Kafekültür Yayıncılık, t.y.

⁵⁸ Bkz.: Cibran, **Vadinin Perileri**, İstanbul, Maviçatı Yayınları, 2016.

Ruhlar⁵⁹, **Kırık Kanatlar**⁶⁰, **Bir Damla Yaş ve Bir Gülümseyiş**⁶¹, **Fırtınalar**⁶², **Deli**⁶³, **Haberci**⁶⁴, **Ermîş**⁶⁵, **Kum ve Köpük**, **Avare**⁶⁶, **İnsanoğlu İsa**⁶⁷, **Yeryüzü Tanrıları**⁶⁸, **Ermîşin Bahçesi**⁶⁹. Bu eserleri dışında birçok makale, hikâye ve şiirleri de Türkçeye kazandırılmıştır.

1.3. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Cibrân'ın edebi hayatı, 1905-1908 ve 1918-1931 olmak üzere iki dönemde gelişmiştir. İlk yıllarında Arapça eserler kaleme yazmış, ikinci aşamada ise İngilizce eserler telif etmeye önem vermiştir. İlk eseri olan **el-Mûsîkâ (Müzik)** romantizm ve sembolizm etkisinde kaleme alınmıştır. Cibrân müziğin ifade ve etki gücünü anlatan bu eserini çocukluğunda düşünmüştür. Bu eserinde, onun gelecekte oluşacak olan edebiyatının izlerini görmek mümkündür. İlk kitapları arasında bulunan **'Arâ'isu'l Murûc (Vadinin Perileri)** ve **el-Ervâhu'l Mütemerride (İsyankâr Ruhlar)**, Arap hikayeciliğinin batılılaşması yolunda önemli mesajlar içermektedir. **'Arâ'isu'l Murûc**'da yer alan **Martâ el-Bâniyye (Banlı Marta)** topluma ve toplumun kurallarına başkaldırı özelliği taşımaktadır. Cibrân, zenginlerin ve yöneticilerin, fakir ve suçsuz insanları bir av gibi ortada bıraktığını düşünür ve bu yüzden onlara başkaldırır. Sevgi kavramını eserinde ayrı bir yerde tutan Cibrân, din adamları ve siyasetçileri ağır şekilde eleştirir. Hint kültürünü iyi bilmesinin etkisiyle reenkarnasyona olan kuvvetli inancının izlerini de bu eserinde açıkça belirtir.”⁷⁰

Cibrân'ın edebî kişiliğini anlamak için yaşadığı bölgelere ve çevresindeki insanlara bakmak yerinde olacaktır. Cibrân'ın doğup çocukluk yıllarını geçirdiği

⁵⁹ Bkz.: Cibrân, **Asi Ruhlar**, Çev. Muammer Sarıkaya, Eyyup Tanrıverdi, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2012.

⁶⁰ Bkz.: Cibrân, **Kırık Kanatlar**, Çev. Ersan Devrim, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2011.

⁶¹ Bkz.: Cibrân, **Bir Damla Yaş ve Bir Gülümseyiş**, Çev. Feyza Karagöz, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1997.

⁶² Bkz.: Cibrân, **Fırtınalar**, Çev. Ahmet Murat Özel, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2009.

⁶³ Bkz.: Cibrân, **Deli**, Çev. Kriton Dinçmen, 3. bs., İstanbul, Arion Yayınları, 2003.

⁶⁴ Bkz.: Cibrân, **Haberci**, Çev. Cemre Naz Öztürk, İstanbul, Karbon Kitaplar, 2018.

⁶⁵ Bkz.: Cibrân, **Ermîş**, Çev. Elvan Aytekin, İstanbul, Kopernik, 2018.

⁶⁶ Bkz.: Cibrân, **Kum ve Köpük**, **Avare**, Çev. İlyas Aslan, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2010.

⁶⁷ Bkz.: Cibrân, **İnsanoğlu İsa**, Çev. Deniz Carey, 2. bs., İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2004.

⁶⁸ Bkz.: Cibrân, **Yeryüzü Tanrıları**, Çev. Özlem M. Boğahan, İstanbul, Öteki Yayınları, 2016.

⁶⁹ Bkz.: Cibrân, **Ermîşin Bahçesi**, Çev. R. Tanju Sirmen, 3. bs., İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2010.

⁷⁰ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 126-127.

Bişerrî köyü ve çevresindeki doğal güzellikler, hoş kokular, yaşam tarzı, dini geleneklerin günlük yaşamla sıcak ilişkisi gibi faktörler onu derinden etkilemiş ve eserlerinde ilham kaynağı olmuştur. Cibrân'ın kaleme aldığı eserlerinin birçoğu o dönemde yaşamış olduğu deneyimlerin ürünüdür. Meselâ; Yusuf el-Huveyyik **Marta el-Bâniyye** hikayesindeki kadının Cibrân'ın bizzat tanıdığı bir kadın olduğundan bahsetmiştir. Cibrân'a göre, *"Bu hayattaki en güzel şeylerden biri de ruhlarımızın, bir zamanlar mutlu olduğumuz mekanlar üzerinde dönüp dolaşarak kanat çırpmalarıdır."*⁷¹

Cibrân Paris'e gitmeden önce birçok Arapça kitap kaleme alır. Paris'ten dönüp New York'a taşınınca eserlerini İngilizce yazmaya çalışır. Fakat İngilizce kelimelerin birçoğunda hata yaptığı için sıklıkla sözlüklere başvurur. Mary'nin yazdıklarını kontrol edip yanlışlarını düzeltmesi veya hangi kelimeyi kullanmasının daha iyi olacağını tavsiye etmesi, onun için İngilizce eserler yazmasında büyük bir dayanak olur.⁷² Böylece Arapça ve İngilizce birçok eser kaleme alır. 56 dile çevrilen eserlerinde Cibrân kısa hikâye, şiir, makale türlerinde yazılar yazar. Arapça kaleme aldığı: **el-Mûsîkâ (Müzik)**, **'Arâ'isu'l-Murûc (Vadinin Perileri)**, **el-Ervâhu'l-Mütemerride (İsyankâr Ruhlar)**, **el-Ecnihatu'l-Mütekessira (Kırık Kanatlar)**, **Dem'a ve İbtisâme (Gözyaşı ve Tebessüm)**, **el-Mevâkîf (Kafile)**, **el-'Avâsîf (Fırtınalar)**, **el-Bedâ'i ve't-Tarâ'îf (Eşsizler ve Nükteler)** adlı eserleri **el-Mecmû'atu'l-Kâmile li Mü'ellifât Cubrân Halîl Cubrân el-'Arabîyye** adlı kitapta toplanarak basılmıştır. İngilizce yazdığı: **el-Mecnûn (Deli)**, **es-Sâbık (Önceki)**, **en-Nebî (Peygamber/Ermiş)**, **Raml ve Zebed (Kum ve Köpük)**, **Yesû 'İbnu'l-İnsân (İnsan Oğlu Yesû')**, **Âlihetu'l-'Arz (Yeryüzünün İlahları)**, **et-Tâ'ih (Şaşkın)**, **Hadîkatu'n-Nebî (Ermişin Bahçesi)** adlı eserleri de Arapçaya çevrilerek **el-Mecmû'atu'l-Kâmile li Mü'ellifât Cubrân Halîl Cubrân el-Mu'arraba** adı altında toplanarak tek bir kitap halinde basılmıştır.⁷³

⁷¹ Günday, **a.g.e.**, s. 58-59.

⁷² Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 29-30.

⁷³ Nevin Karabela, "Cubrân Halîl Cubrân'ın "Bân'lı Marta" Adlı Öyküsü", **İstanbul, Şarkiyat Araştırmaları Derneği**, 3. bs., Güz 2001, s. 20.

Eserleri genellikle romantizmle örölmüş ve şiirsel coşkularla doludur. Doğu'nun bilgeliğini, Batı'nın modern düşüncesi ile birleştirerek ifade etmeye çalışmıştır. Onun olağan dışı ve geleneksel kurallardan farklı eserlerini okuyanlar, bir dini liderin, bir peygamberin kutsal kitaplarını okuyor düşüncesini hissedebilir. Cibrân'ın eserleri okuması kolay ve her yönüyle hayatın içinden mısraların arasında, samimiyet barındıran, duygulandırarak düşündüren söz sanatı gibidir ve hikmetler içeren lirik şiirleri içerir.⁷⁴

Cibrân, ömrünün çoğunu Amerika'da geçirmesine rağmen memleketi Lübnan'a olan vatan sevgisini dile getirmekten kaçınmamıştır. Şu sözleri bu sevgiyi kanıtlar niteliktedir: *"Sizin Lübnan'ınız sizin olsun, benimki de benim! Bütün çıkmazlarıyla Lübnan sizin olsun, ama bütün güzelliklerle dolu Lübnan ise benim olsun."*⁷⁵ Bu sözlerinden onun tam bir milliyetçi olduğunu söylemek de doğru olmaz. Nitekim *"Ben Arap olduğum kadar da İngiliz'im"* diyerek milliyetçi olmadığını da dile getirmiştir.⁷⁶

Cibrân zayıf, cılız ve çabuk hastalanabilen bir yapıya sahiptir. Kalabalık ortamlarda insanlarla bir arada bulunmaktan pek hoşlanmaz, yalnız kalmayı sever. Babası gibi içkiye düşkün ve sinirli bir yapıya sahiptir. İnsanların onun hakkında ne söylediğini umursamaz gibi görünse de iç dünyasında bunun rahatsızlığını hissettiğini şu sözlerinden anlamak mümkündür:

"Suriye'deki insanlar beni dinsiz olarak tanıyor ve Mısır'daki aydınlar da beni aile bağlarının, yasaların ve eski geleneklerinin düşmanı olarak görüyorlar. Aslında gerçeği söylüyorlar. Çünkü insanların yaptığı yasaları sevmiyorum ve bize atalarımızın bıraktığı geleneklerden tiksiniyorum. Yazılarımın temelini oluşturan ilkelerin, dünya toplumlarının büyük çoğunluğunun ruhunu yansıttığını biliyorum. Öğrettiklerim Arap dünyası tarafından kabul görececek mi, yoksa bir gölge gibi ortadan kaybolup gidecek mi?"⁷⁷

⁷⁴ Yüksel Yazıcı, **a.g.e.**, s. 33.

⁷⁵ Selâme Mûsâ, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁶ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 136.

⁷⁷ **A.e.**, s.137.

Cibrân tam bir özgürlük taraftarıdır. İnsanların kendi koydukları yasaların altında bulunmalarına karşı çıkar. İnsanların sonsuz özgürlüğe kavuşmasını ister. Özellikle **Halîlu'l-Kâfir (Nankör Halil)** öyküsünde bu konuyu işler. Cibrân'ın düşüncelerinin neredeyse hepsini **el-Avâsîf (Fırtınalar)** adlı eserinde görmek mümkündür. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kaleme aldığı bu eseri, Cibrân'ın Arapça yazdığı son kitabıdır. Bu eserini I. Dünya Savaşı'nın Ortadoğu'da, özellikle de Lübnan'da yarattığı açlık ve felaketlerin etkisiyle yazan Cibrân, yaşamı boyunca çektiği acıları son derece edebî bir üslupla dile getirmiştir. Bu kitabını Nietzsche'nin etkisi altında kaleme alan Cibrân'ın, o dönem ciddi bir depresyonda olduğu görülmektedir. Cibrân romanlarında, hikayelerinde, makalelerinde toplumsal adetlere karşı hep olumsuz bir tavır takınmıştır. Din adamlarına karşı hep bir kin beslemiştir. **el-Ecnihatu'l-Mütekessira** adlı eserinde birçok değeri yıkmaya, insanları mutluluktan ve huzurdan uzaklaştırmaya çalışan ve din adamlarına karşı kin besleyen biri olarak karşımıza çıkar. Eser sanatkârane bir üslupla kaleme alınmıştır. Cibrân'ın **en-Nebî (Ermiş)** adlı kitabı da düşüncelerini yansıtan en önemli eserlerinden biridir. İncil gibi birçok dile çevrilmiş, çeşitli milletler tarafından yoğun ilgi görmüştür. Zaman zaman da kutsallaştırılmış olan **en-Nebi**, 1960'lı yılların sonlarında üniversitelerde önemli bir eser haline gelmiştir. Cibrân'ın bu eserinin Nietzsche'nin **Böyle Buyurdu Zerdüş** adlı eserinin bir kopyası olduğu söylenmektedir. Fakat Emîn Ma'lûf söylenenlerin gerçeği ifade etmediğini belirtmiştir. Cibrân bu eserden üslup açısından yararlanmış olsa da tamamen kopya ettiğini düşünmek doğru bir tespit değildir.⁷⁸

⁷⁸ A.e., s. 143-148.

İKİNCİ BÖLÜM

CİBRÂN'DA DİL ANLAYIŞI

Cibrân'ın eserlerine genel olarak baktığımızda yoğun bir şekilde dil, din, din adamları, tabiat, sevgi, kadın, adalet duygusu, aşk, ölüm, kanunlar, zalim hükümdarlar ve yalnızlık konularından bahsettiğini görmekteyiz. Eserlerinde genellikle eleştirel bir üslup takınan Cibrân, zaman zaman nasihatlerde bulunmuş, muhataplarına çözüm yolları sunmuştur.

Cibrân'ın edebî hayatında 1905-1908 ve 1918-1931 olmak üzere iki aşamanın gerçekleştiğini, edebî yaşamının ilk yıllarını oluşturan zaman diliminde Arapça eserler kaleme alırken ikinci aşamada ise İngilizce eserler vermeye yoğunlaştığını daha önce de belirtmiştik.¹

Cibrân'ın dil, edebiyat, edip ve şairin dil bakımından önemi gibi konulardaki düşünceleri **el-Bedâ'i ve't-Tarâ'if** kitabı içerisindeki **Leküm Lüğatiküm ve lî Lüğatî** ve **Müstakbelü'l-Lüğatî'l-'Arabiyye** adlı makalelerinde yer almaktadır. Cibrân bu makalelerinde sanılanın aksine Arapçaya değil, Klasik Arapçanın yeni edebiyata etkisine itiraz etmektedir.²

Cibrân hislerini ve fikirlerini genellikle kendisine has bir üslupla ifade etmeyi tercih etmiştir. *“Eski üsluplar güzel ve orijinal düşüncelerimi, hayallerimi ifade edemiyordu. Kuşkusuz benim ritim ve mûsikim yenidir.”* Cibrân'ın bu sözünden Arapça sözlük kullanmamasının gerekçesi anlaşılmaktadır.³ Yine Cibrân'ın şu sözlerinden kendi tarzını oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır:

“Benim İngilizce’de kendime has bir üslubum var. Ama Arapçayı değiştirebildiğim kadar İngilizceyi değiştiremedim. Arapça’da eski dil içinde olgunluğa ulaşmış yeni bir

¹ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 126.

² Muammer Sarıkaya, “Cubrân Halîl Cubrân'ın Eserlerinde Dil ve Üslûp”, **III.Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Akademi Titez Yayınları, 29-30 Kasım 2011, s. 111.

³ Günday, **a.g.e.**, s. 146.

dil yarattım. Tabi ki de yeni terimler ortaya çıkartmadım, aksine dil unsurlarından yeni kullanımlar ve yeni ifadeler ortaya koydum.”⁴

Hristiyan bir düşünür olan Cibrân’ı, doğup büyüdüğü, çocukluğunu geçirdiği ve sürekli özlemini dile getirdiği ülkesi, oldukça etkilemiş ve çeşitli kültürleri içerisinde bulunduran ülkesine, edebî çalışmalarında önemli bir yer vermiştir. Her ne kadar Batılı bir yazar gibi görünse de mistik düşünceleri Hristiyan mistisizminden ziyade Doğu mistisizmine yakındır. İncil’in, düşüncelerini ve felsefesini etkileyen en önemli kaynaklar arasında bulunduğundan söz edilmektedir. Mistik şiirleri ve felsefî yazılarının 20. yüzyıl felsefesi üzerinde etkili olduğu söylene de görüşleri birçok kişi tarafından eleştirilmektedir. Lübnanlı önemli edebiyatçılardan Mârûn Abbûd: “O, şair ve edip olan bir filozoftur. Edebiyatına gelince tam bir felsefedir o. Çiçekteki koku ve renk birliği ne ise onun sözündeki uyum da aynıdır.” sözleriyle Cibrân’ın kullandığı dili eleştirirken edebî kişiliğini de övmektedir.⁵

Cibrân bazı eserlerinde felsefî düşüncelere oldukça fazla yer vermiştir. Yine felsefe içerikli birçok makalesi de bulunmaktadır. Özellikle Lübnan yöneticilerine karşı sert eleştiriler yönelttiği **Leküm Lübnânüküm ve lî Lübnânî (Sizin Lübnan’ınız Sizin Olsun, Benimki de Benim)** makalesinde yöneticilerin kendi çıkarlarını korumak için halkı bölmeye çalışmalarını eleştirir. Onların halka baskı uygulamalarına, yalan söylemelerine en önemlisi de yabancılara karşı teslim oluşlarına tahammül edemez ve bunu şu sözleriyle de dile getirir:

“Sizin Lübnan’ınız, sakalını tutmuş, kaşlarını çatmış ve sadece kendisini düşünen bir yaşlıdır. Benim Lübnan’ım ise, kule gibi dikilen, sabah gibi gülümseyen, başkalarını da kendi duygularıyla hisseden bir gençtir. Onlar (Lübnan gençlerini kastediyor) birbirlerinin karşısında ateşli, güzel konuşan hatiplerdir. Ama Avrupalılar karşısında zayıf ve dilsizdirler.”⁶

⁴ Emîl Bedî’ Ya’kûb, **Cubrân ve’l-Luġatu’l-‘Arabiyye**, Trablus, Menşûrâtu Cerrûs, 1985, s. 119.

⁵ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 143.

⁶ **A.e.**, s.144., ayrıca bkz.: Cemîl Cebr, **el-Mecmû’atu’l- Kâmile li Muellefâti Cibrân Halîl Cibrân el-‘Arabiyye**, Beyrut, Dâru’l-Ciyl, 1994, s. 600.

Cibrân, insanın geçmişteki köle sisteminden kurtulup kendi kabuğunu kırmasını arzulamıştır. Bir grup arkadaşıyla kurduğu **er-Râbitatu'l-Kalemiyye** grubunun kuruluş amaçlarının özünde de eski kalıp ve üsluplardan kurtulup insanın özgürlük düşüncesine ulaşması ön plandadır. Cibrân'ın eserlerinde eskiyi taklit etmeyi bırakıp kendine has yeni bir tarz oluşturma peşinde olmasını şu sözler güzel bir şekilde ifade etmektedir.

“Cibrân eskilerin taklitçi yöntemini takip etmeyerek, bizzat hayattan aldığı malzemeyle kendi düşünce ve ruh dünyasına uygun ürünler ortaya koymayı denemiştir. Kuşkusuz edebiyat hayattan beslenmekte, hayat da edebiyata kaynaklık etmektedir. Eğer şair ve edebiyatçı, geçici olanı aşıp toplumda ve yaşadığı dönemde var olanı ortaya koymaya çalışıyor ve gelecek nesiller için bir fener rolü üstleniyorsa, Cibrân kendi toplumunun yolunu aydınlatan güçlü bir fener olmuştur diyebiliriz.”⁷

Cibrân, kendisine ve bazı Arap yazarlara yöneltilen eleştirilere cevap niteliğinde yazdığı **Müstakbelü'l-Lügati'l-'Arabiyye (Arap Dilinin Geleceği)**⁸ adlı makalesinde Arap dilinin batıyla ilişkisi, Arapçanın canlanması, fasih ve avam dilin gelecekteki durumu gibi konuları ele almış, kendi düşüncelerini de dili getirmiştir.⁹ Arap dilinin, eğitim dili olarak kullanılmasını şiddetle desteklemiştir. Çünkü Cibrân'ın nazarında Arap dili halkın birlik ruhunu pekiştirir, bir arada bulunmalarını sağlar. Cibrân, eğitimde resmi okulların açılmasını destekler, belli zümrelere sahip kişi veya kurumların okullarına sıcak bakmaz. Batı'nın, Arap dünyasına kattıklarını takdir ederken olumsuz yönlerini eleştirmekten de geri kalmaz. Batı'nın siyasî bir üstünlük kurması fikrinden ise hoşlanmaz.¹⁰

Cibrân, kaleme aldığı eserlerde Doğu Arap halkının yaşamını incelerken, toplumsal ve dinî geleneklere karşı çıkan kendi görüşlerine de yer verir. Bu sebeple kahramanları genelde kurallara, adetlere, din adamları ve yöneticilere karşı gelen asi tiplerdir. Eski geleneklere bağlı kalmayı sevmeyen Cibrân, bir eserinde bunu şu

⁷ Günday, **a.g.e.**, s. 144.

⁸ Bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 626-634.

⁹ Nevin Karabela, “Cubrân Halîl Cubrân'ın Arap Diline Bakışı”, **III.Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları 29-30 Kasım 2011, s. 74.

¹⁰ Hüseyin Yazıcı, **a.g.e.**, s. 144.

sözlerle ifade eder: “*Kapıma geleneklerini dışarıda bırak, sonra içeri gir diye yazdım. Hiç kimse beni ziyaret etmedi.*”, “*Ben delilik derecesinde fanatik bir insanım. Yapmaktan çok yıkmaya meyilliyim. Gönlümde insanların kutsal gördüklerine nefret, önemsemediklerine karşı ise sevgi var. İnsanların gelenekleri, adet ve inançlarını kökünden kazıma imkânım olsaydı (bunu yapmak için) bir dakika bile tereddüt etmezdim.*” Yine bir başka eserinde şöyle der: “*ailem zalim idarecilere isyan edip hepsi isyankâr olarak ölseler şunu derdim: hürriyet yolunda ölüm, boyunduruk altındaki yaşamdan daha şerefli*dir”¹¹

Cümlelerini kendi tarzıyla ifade etmeyi seven Cibrân, kelimelere öyle anlamlar yüklemiştir ki bazen doğru kelimeyi bulmak için günlerce, haftalarca düşünmüştür. “*Eski üsluplar güzel ve orijinal düşüncelerimi, hayallerimi ifade edemiyordu. Kuşkusuz benim ritim ve musikim yenidir.*” sözleri onun tarzından bahsetmektedir. Cibrân’ın renkleri kullanmadaki ustalığı ve varlıkları resmetmedeki yeni üslubu da dikkat çekmektedir. Sanatçı kimliğiyle çizgi ve renklerle fikir yürütmekte ve bir düşünür olarak da amaç ve gayesini kendine has bir üslupla ifade etmektedir. “*Ben düşünür değilim. Ben sanatçıyım.*” sözü belki de kendisini özgür bir şekilde anlatma gayreti, onun dile karşı yaklaşımının ve kelimeleri sembolleştirmeye yönelik eğiliminin gerçek sebebidir. Muhtemelen sembolizme bu kadar kaymasının sebebi de yine bu düşüncesinden kaynaklanmaktadır.¹²

Cibrân’ın eserlerinde dikkat ettiği bazı hususlar vardır. Eserlerinde klasik Arap yazarların kullandıkları manası karışık ifadeleri ve klasik anlatım tarzını kullanmaktan kaçınır. Klasik Arap şiiri kurallarına uygun, kafiye ve aruz ölçüsüne uygun şiirleri yoktur. Kolay kelime ve tabirleri seçmeye özen gösterir. Şiirlerinde serbest vezin (kasidetü’n-nesr) tercih eder. Bunun nedeni; Cibrân’ın batılı şairlerden etkilenmesi ve klasik Arap şiirinin kurallarını öğrenecek kadar ülkesinde veya herhangi bir Arap ülkesinde kalmamış olması, dolayısıyla da anadili Arapça olan bir ülkede kaldığı sürenin bu tarzı öğrenmesine yeterli olmamasıdır. Cibrân’ın dâhiliği

¹¹ Karabela, **a.g.m.**, s. 73.

¹² Günday, **a.g.e.**, s. 146.

eserlerinin karmaşık ve zor olmasından değil, dilinin kolay, anlatımının sürükleyici ve eserlerindeki kurgunun sağlam olmasından dolayıdır.¹³

2.1. CİBRÂN'IN ÜSLUBU

Üslubu hakkında Cibrân şöyle söyler: *“Ben sadece yeni sözcük kalıpları üretmekle yetinmedim. Aksine benim musiki ve ahengim yenidir. Yazın biçimlerimin hepsi de yenidir. Benim yeni fikirlere yeni biçimler bulmam gerekir.”*¹⁴

Cibrân eserlerini oluştururken sözcüklere adeta taptığı, kendisinin fikir değil şekil yaratıcısı olduğunu, bundan dolayı bazen ifade etmek istediği duruma uygun sözcüğü bulmak için haftalarca beklediğini belirtir. Hatta bu konudaki titizliğinin çocukluğuna dayandığı ifade edilir. Yine bir sözünde Cibrân, üslubunu şöyle açıklar: *“Eski usul ve yöntemler, bugün yarattığım yeni malzemeleri ifadede kısır kalıyor. Çünkü ben, sadece yeni lafızlar icat etmekle yetinmiyor, hem telif türlerinde bir çeşitlilik ortaya koymaya çalışıyor hem de yazılarımdaki ritim ve musiki hususunda birtakım yenilikler getirmek istiyorum.”*¹⁵

Cibrân'ın kelimelerini güzel bir üslupla yazmak için kendine göre yöntemleri vardı. Mesela Cibrân aklına bir düşünce geldiğinde unutmamak için onu, küçük bir kâğıda yazar, eğer yanında kâğıt yoksa gömleğinin yeline not alırdı. Yazmak için oturduğunda bu kâğıdı cüzdanından veya koyduğu yerden çıkartır, önce onu güzel bir şekle koyar, defalarca tekrar eder, hoşuna gitmeyen yerleri siler, daha güzel bir üslupla ifade etmek için ekleme ve çıkartmalar yapardı.¹⁶

Üslubu kaleme aldığı esere göre farklılık göstermektedir. Farklı alanlarda yazdığı yazılarının bazılarında duygusal ve sezgisel bir hava, bazılarında ise akıl ve mantık ağır basmaktadır. Bunların en öne çıkanı mensur kasidedir. Bu türü Arap edebiyatında ilk kullananlardan olan Cibrân'ın eserlerinde mensur şiir esintilerine rastlamak kaçınılmazdır.¹⁷

¹³ Sarıkaya, **a.g.m.**, s. 112.

¹⁴ **A.m.**, s.112., Bkz.: Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 131.

¹⁵ Günay, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁶ **A.e.**, s. 155.

¹⁷ **A.e.**, **a.y.**

Yazıyı akılla gönül arsında diyalog aracı olarak gören Cibrân, bunu şöyle ifade etmektedir:

“Sanatsal çalışma, gönülden olmalı, sanatçı ile okuyucu arasında bir sevgi köprüsü kurmalıdır. Kuşkusuz bu sanat, bir bilinci ifadeden daha fazla bir şeydir. O, aydınlığı, tatlılığı, anlayışı ifade etmektir. Yazar, okuyucusunun gönlünde kendisinin hissettiğine benzer bir aydınlık yaratmak için onun gönlüne doğru koşmalıdır.”¹⁸

Cibrân’a göre konu ile üslup birbirinden ayrı değildir. Kişinin üslubunu belirleyen şey, söylemek istediği şeyin ta kendisidir. Yani fikir ve üslup aynıdır. Dil ve edebiyat birbirini tamamlayan iki yapıdır.¹⁹ Üslup, yazarın düşünce tarzı, yöntemi, dilsel yeteneği, düşleri, estetik eğilimleri, duygularının doğruluğu gibi birçok yönden ortaya çıkar. Bazen yazar üslubu dolayısıyla diğerlerinden ayrılır, bazen de bazı kitaplar, yazarların üslubuyla öne çıkar, tanınır ve meşhur olurlar. Edebiyatçılar üsluplarıyla öne çıkıyor ise o halde Cibrân’ın üslubunun özellik ve ayrıcalıkları nelerdir? Cibrân üslupta özel bir yol mu icat etmiştir? Mesela edebi bir eser okuduğumuzda bunun yazarının Cibrân mı yoksa başkası mı olduğunu anlayabilir miyiz?²⁰ Şimdi bu sorulara cevap vermek üzere Cibrân’ın üslubunun genel özelliklerini inceleyeceğiz.

2.2. CİBRÂN’IN ÜSLUBUNUN ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Eserlerin Çeşitliliği

Cibrân romantik bir tabiata ve mevsimler gibi değişken bir kişiliğe sahiptir. Böylece üslup ve edebiyatta da eserlerini tek tarzda vermekten kaçınmıştır. Bu nedenle eserlerine bakıldığında hikâye, diyalog, tiyatro, şiir, makale, hikmetli söz ve atasözü gibi çeşitli türlerde eserler verdiği görülür. Üslubu incelendiğinde hassasiyet ve şiddet, açık sözlü ve alaycı ifadeleri bir arada görmek mümkündür.

¹⁸ A.e, a.y.

¹⁹ Sarıkaya, a.g.e., s. 113.

²⁰ Emîl Bedî‘, a.g.e., s. 132.

Cibrân'ın üslubunun bir özelliği de makalelere farklı girişler yapmasıdır. Bazen yazılarına soru cümleleriyle başlar: *“Gecelerimiz böyle mi geçecekti? Zamanın ayakları altında böyle ufalanıp gidecek miydi?”*²¹, *“Benden ne istiyorsunuz ey ananın oğulları?”*²², *“Beni nereye götürüyorsun ey büyücü?”*²³ bazen şaşkınlık bildiren ifadelerle, *“Hayat ne kadar garip ve biz ne garibiz!”*²⁴ bazen nida cümlesiyle, *“Ey mihnetin beşiğinde doğmuş, zilletin kucağında yetişmiş, baskının ocaklarında gençliğini geçirmiş kişi!”*²⁵, *“Ey aşıkların, şairlerin, ozanların gecesi. Ey gölgelerin, ruhların, hayallerin gecesi!”*²⁶, bazen emir fiili ile, *“Sus ey kalbim, gökyüzü seni işitmez.”*²⁷ bazen hikmetli bir sözle, *“Müreккеple yazan, kalbinin kanıyla yazan gibi değildir.”*²⁸ bazen durum bildiren bir cümleyle, *“Babası o beşikteyken öldü. On yaşına gelmeden de annesi vefat etti. Fakir bir komşusunun evinde yetim bırakıldı.”*²⁹, bazen atıf vav'ı ile başlar, *“Ve bir bebeği bağrına basmış bir kadın dedi: Konuş bizlere Çocuklara dair.”*³⁰ bazen belirsiz ifadelerle başlar cümleye, *“Bir gün güzellik ve çirkinlik bir deniz kıyısında karşılaştılar. Birbirlerine ‘Yüzme bilir misin?’ dediler.”*³¹, *“Bir zamanlar yeşil tepelerin ortasında bir münzevi yaşırdı. Temiz ruhlu, iyi kalpliydi.”*³², *“Bir keresinde fakir bir şair, ahmak biz zenginle kavşakta karşılaştı. Aralarında uzun bir konuşma geçti.”*³³

Cibrân eserlerinin başında olduğu gibi sonlarında da farklı üsluplar kullanmıştır. Bazen başladığı cümleyi, sonunda da atıf yaparak zikretmiştir: *“Biz hüznün çocuklarıyız, siz sevinçlerin... Biz hüznün çocuklarıyız ve hüznün aleme hayır ve bilgi yağdıran buluttur. Siz sevinçlerin çocuklarısınız, sevinçleriniz ne kadar yükselirse yükselsin sonuçta rüzgarların yıktığı dumandan direkler gibidir.”*³⁴ Bazen

²¹ Halil Cibran, **Fırtınalar**, Çev. Ahmet Murat Özel, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 5. bs., 2009, s. 133., ayrıca bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 308.

²² Cibran, **Fırtınalar**, s. 39.

²³ **A.e.**, s. 33., Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 453.

²⁴ **A.e.**, s. 47., Cemil Cebr, **a.e.**, s. 464.

²⁵ **A.e.**, s. 137., Cemil Cebr, **a.e.**, s. 332.

²⁶ **A.e.**, s. 29., Cemil Cebr, **a.e.**, s. 450.

²⁷ **A.e.**, s. 51., Cemil Cebr, **a.e.**, s. 467.

²⁸ **A.e.**, s. 79., Cemil Cebr, **a.e.**, s. 496.

²⁹ Emîl Bedî‘, **a.g.e.**, s. 139.

³⁰ Halil Cibran, **Ermîş**, Çev. İlyas Aslan, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 13. bs., 2014, s. 33.

³¹ Cibran Halil Cibran, **Kum ve Köpük**, **Avare**, Çev. İlyas Aslan, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 5. bs., 2010, s. 86.

³² **A.e.**, s. 95.

³³ **A.e.**, s. 113.

³⁴ Cibran, **Fırtınalar**, s. 45-46., Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 463.

hikmetli bir sözle bitirmiştir: “Sana uzanan boş ele koyduğun dirhem; o sendeki insanlığı insanüstülükle birleştiren altından bir zincirdir.”³⁵ Bazen de anlam yüklü, etkili bir üslup kullanarak, şaşkınlık veya seslenme yahut soru cümleleriyle kelimelerini sonlandırır.³⁶

Eserlerinde yapı bakımından da farklı üsluplar kullanan Cibrân, bazen haberi bazen de inşâî cümlelere birlikte yer vermiştir. Şahıs kiplerinde de bazen birinci şahıs, bazen ikinci, bazen de üçüncü şahısları kullanmıştır. Lafızlarındaki çeşitliliğe örnek olarak söylemek istediği şeyi açıkça ifade etme yerine kinayeye başvurmuştur. Mesela; ‘kardeşlerim’ yerine ‘annemin oğulları’, ‘sevgilim’ yerine ‘kalbimin sevdiği kadın’, ‘kelime’ yerine ‘dudağın kızı’, ‘Ba’lbek’ yerine ‘güneş şehri’ kelimelerini kullanmıştır.³⁷

2.2.2. Kelime ve Yapıların Kolaylığı

Cibrân’a göre kelimeler, zatında bir değeri olmayan, anlamda kıymetli vücutlara benzer. Sonrasında yazar veya şair bu vücutlara hayat üfler. Tabirler ne kadar açık ve net olursa fikirlerin anlaşılması da o derece kolay olur. O zaman, dil bazılarının savunduğu gibi amaç değil araçtır. Dili amaç haline getirenler onu ‘soğuk, donuk, mumyalanmış cesetlere’ dönüştürmüşlerdir.³⁸

Cibrân bu yüzden normal dili kullanmayı tercih ederek bunu da ‘kulakların elediği, hafızaların garipsemeden ezberlediği, insanların sevinç ve üzüntü anında dillerinde gezinen kelimeler’ şeklinde ifade etmiştir. Hatta tasavvuf, vahdet-i vücut gibi felsefi, özel bir dile başvurmayı gerektiren konularda bile normal, alışlagelmiş dili kullanmaya özen göstermiştir. Eserlerinde basit bir dil kullanması, gramer kurallarının dışına çıkması, dili önemsemediği veya bazılarının sandığı gibi dilsel yeteneğinin yeterli olmaması sebebiyle değil, aksine kendine has özel bir edebî ekol kurmak istemesinden dolayıdır. Gençlik yıllarında yazdığı ilk eserlerine bakıldığında, kelime ve cümle yapısı, gramer kuralları ve ifade biçimi gibi konulara ne kadar hâkim olduğu anlaşılmaktadır.³⁹

³⁵ A.e., s. 86., Cemil Cebr, a.e., s. 503.

³⁶ Emîl Bedî‘, a.g.e., s. 140.

³⁷ A.e., s. 138-141., Günday, a.g.e., s. 159., Sarıkaya, a.g.m., s. 117.

³⁸ Günday, a.g.e., s. 157.

³⁹ Emîl Bedî‘, a.g.e., s. 134.

Öyleyse Cibrân'ı dildeki yetersizliği gibi sebeplerle eleştirenlerin ithamları doğru değildir, onun derdi kendisine yazım ve ifade etme konusunda yeni bir ekol oluşturduğu modern bir dile yönelmektir. Cibrân her ne kadar bu ekolün mucidi rolünü üstlense ve ona çağırsa da bazı yazarlar, özellikle de İncil'in İngilizce çevirisine katılanlar ondan önce bu ekolü benimsemişlerdir. Bununla birlikte Cibrân'ın bu tarzında, William Wordsworth⁴⁰'un söylemiyle 'şiirdeki insanların konuştuğu dil', diğer taraftan 'sözlüğün üzerine bir şapka koyduğunu ve oradaki taşlaşmış kelime düzenini yok ettiğini' söyleyen Victor Hugo⁴¹ gibi bazı batılı yazarlardan etkilendiği söylenebilir.⁴²

Cibrân dil açısından ister doğulu ister batılı yazarlardan etkilenmiş olsun ya da gelenekçiliğe karşı çıkarak kendi ekolünün peşinden gitmiş olsun, edebî yazı dili olarak âmmice yani halk dilinin kullanılmasını desteklememiş ama bazı âmmice kelimelerin kullanımında da tereddüt etmemiştir. Çünkü o âmmicenin, fasih dilin kaynağı olduğunu düşünmektedir. Cibrân'ın bu görüşü, çıkış noktası olarak konuşma dili üzerine bina edilen edebiyatın zeminini oluşturması bakımından değerlendirilebilir. Bazıları âmmicenin kullanımını kusurlu görse de aslında âmmice fasih dile yabancı değildir. Aksine aynı hava ve topraktan faydalanır, hatta fasih dil, âmmiceden beslenir. Özellikle büyük yazar ve edipler de âmmice kelimelere eserlerinde yer vermişlerdir.⁴³

Cibrân işinin sanat da şiir de olmadığını söyler, onun gayesi lafızlar değil, manadır. Bundan dolayı grameri hoyratça kullanır. Bu konudaki hassasiyetini, istediği manaya uygun kelimeyi bulmak için bazen yıllarca beklemesinden çıkartabiliriz. Aslında yaptığı gramere önem vermemek değil, onu bozup tekrar yapmaktır. Arzusu ezeli hikmet zincirinin bütün halkalarında parıldayan dile ulaşmaktır. Tam bir dil işçisi, kelime avcısıdır. Rehberleri İncil, Kuran gibi kutsal kitaplardır. Amacı kutsal bir kitap yazmak değil, onlara dair haşiye, şerh düşmektir. Bunu yaparken de

⁴⁰ İngiliz şair. Bkz.: <http://www.filozof.net/Turkce/edebiyat/edebi-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/17607-william-wordsworth-kimdir-hayati-kitaplari-hakkinda-bilgi.html?showall=1> 02/03/2019.

⁴¹ Fransız şair. Bkz.: <https://www.turkedebiyati.org/yazarlar/victor-hugo.html> 02/03/2019.

⁴² Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 135.

⁴³ **A.e.**, s. 136.

yapmacılıktan kaçınır. Cibrân'a göre: *"Hakikat, ancak yalın ifade edildiğinde anlaşılabilir."*⁴⁴

2.2.3. Musiki Güzelliği ve Akıcılığı

Cibrân güzel bir ritimle söylenmiş, bozuk bir düşünceyi, kötü bir kalıpta sunulan güzel bir düşünceye tercih etmektedir. Bu yüzden bazen küçük bir ifadeyi bulmak için haftalarca beklemiştir. Edebî zevkinin yanı sıra musiki ritim Cibrân'ın üslubunun temel kaynaklarından biridir. Harfler ve kelimeler herhangi bir tekdüzelik veya yayılma olmaksızın, uyumlu bir şekilde çıkar. Kullandığı vasl, tefsir, teşbih edatları sayesinde eserlerini okurken nefes zorlanmadan, herhangi bir kesilme olmadan salınarak çıkar.⁴⁵ **Dem'a ve 'İbtisâme** eserinde **Hayâtu'l-Hubb**⁴⁶ yazısındaki şu cümleler bu özelliğini kanıtlar niteliktedir:

"هَلَمِّي يَا مَحْبُوبَتِي نَمَشِ بَيْنَ الطُّلُولِ، فَقَدْ ذَابَتْ الثَّلُوجُ، وَهَبَّتِ الْحَيَاةُ مِنْ مِرَاقِدِهَا، وَتَمَائِلَتْ
فِي الْأَوْدِيَةِ وَالْمُنْحَدِرَاتِ. سِيرِي مَعِيَ لِنَتَتَّبِعَ آثَارَ أَقْدَامِ الرَّبِيعِ فِي الْحَقْلِ الْبَعِيدِ. تَعَالَى لِنَصْصِدَ
إِلَى أَعَالِي الرُّبَى، وَنَتَأَمَّلَ تَمَوُّجَاتِ اخْضِرَارِ السَّهُولِ حَوْلَهَا."

"Gel ey sevgilim, harabeler arasında yürüyelim. Karlar erimiş, hayat yattığı yerden doğrulmuş, vadilere bayırlara yönelmiştir. Gel benimle, uzak bir tarlada, baharın ayak izlerine uyalım. Gel, tepelerin doruklarına çıkalım ve etrafındaki ovaların yeşilliğinin dalgalanışına dalalım."

"هَذَا قَدْ نَشَرَ فَجْرَ الرَّبِيعِ ثَوْبًا طَوَاهِ لَيْلِ الشِّتَاءِ، فَاکْتَسَتْ بِهِ أَشْجَارُ الْخَوْخِ وَالتَّفَاحِ، فَظَهَرَتْ
كَالْعُرَائِسِ فِي لَيْلِ الْقَدَرِ، وَاسْتَنِقِظَتْ الْكُرُومُ، وَتَعَانَقَتْ قَصَبَانِهَا كَمَعَاشِرِ الْعَشَّاقِ، وَجَرَتْ
الْجُدَاوِلُ رَاقِصَةً بَيْنَ الصَّخُورِ مَرْدِدَةً أَغْنِيَةَ الْفَرَحِ، وَانْبَثَقَتْ الْأَزْهَارُ مِنْ قَلْبِ الطَّبِيعَةِ
انْبِثَاقَ الزَّيْدِ مِنَ الْبَحْرِ."

⁴⁴ Cibran, **Ermiş**, s. 10.

⁴⁵ Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 136-137.

⁴⁶ Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 288.

“İşte, kış gecesinin topladığı örtüyü baharın fecri yaymış. Şeftali ve elma ağaçları onu giymişler ve kadir gecesindeki gelinler gibi ortaya çıkmışlar. Bağlar uyanmış ve sevgililer topluluğu gibi birbirlerine kucaklaşmışlar. Ve dereler, dans ederek sevinç şarkısını yansıtan kayalar arasından akmışlar. Ve çiçekler tabiatın kalbinden, deniz köpüğünün kabarması gibi kabarmışlar.”⁴⁷

2.2.4. İçerik ve Üslup arasındaki Uyum

Cibrân, Câhız’ın “*Her yerin kendine özgü üslubu vardır*” sözünü benimser ve eserlerinde konu ve manaya göre farklı bir üslup kullanır. Azarlama ve alay içeren yerlerde şiddet içerikli lafızlar kullanırken bunun dışındaki konulardaki tasvir ve ifadelerinde ise daha ince bir üslup kullanmayı tercih eder. Heyecanlandığı yerlerde tasvir ve ritim kullanımında mübalağa eder. Araştırma ve inceleme durumlarında ise daha mutedil bir üslup takınır. Üslupla içeriğin uyumuna özen göstermesinin bir özelliği de kelimelerde kullandığı ses uyumunun fikrî durumla da uygun olmasını sağlamasıdır. Mesela üzüntüden bahsederken ince kelimeleri, linvemed harflerini içeren kelimeleri kullanmaya özen gösterirken zevk ve sefa konularından bahsederken şeddeli, sükunlu ve vurgulu harfleri içeren kelimeleri kullandığı görülür.⁴⁸

Konunun içeriğine uygun kelimeleri seçmesine örnek olarak tabiatla ilgili bir konuyu ele alırken tarla, hasat, ekin, güneşin sıcaklığı, tabiat, kuşlar, ürünler, tohumlar, otlar, gökyüzü ve saman gibi birbiriyle alakalı kelimeleri bir arada kullanması ve yine psikolojik hayatla ilgili bir değerlendirmesinde de sevgilim, sevgi, sorumluluklar, nefis, mutluluk, sadakat ve duygular gibi yakın kelimelerin birlikte kullanması gösterilebilir.⁴⁹

Cibrân’ın neredeyse bütün eserlerinde dikkat çeken bir özelliği de ifade ettiği anlamları, vermek istediği mesajları adeta resim yaparcasına tasvir sanatını kullanarak okuyucuya başarılı bir kompozisyonla sunmasıdır. Cibrân’ın eserlerinde okuyucu satırlar arasında değil de tasvir edilen mekanlarda dolaşıyor gibi sanki anlatılan olayları bizzat yaşamaktadır.⁵⁰

⁴⁷ Bkz.: Cibran, **Fırtınalar**, s. 125., ayrıca bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 288.

⁴⁸ Emil Bedî‘, **a.g.e.**, s. 143.

⁴⁹ **A.e.**, s. 144.

⁵⁰ Sarıkaya, **a.g.m.**, s. 120.

2.2.5. Başlangıç ve Sonuç Cümleleri ile Mantıksal Sıralama

Cibrân, insanları yönlendirme, eğitme ve onların ilerlemesine katkıda bulunma gibi edebî rolüyle bilinmektedir. Bu yüzden okuyucusunu farklı yollarla etkileme arzusundadır. Makalelerinin giriş ve sonuç bölümleriyle eşsiz mimarisi de bu konudaki özenini göstermektedir. Malumdur ki makalelerin başlangıç ve sonuç bölümleri okuyucuyu en etkileyen kısımlardandır. Giriş kısmında, okuyucu makalenin konusu, gidişatı, edebiyatçının dilsel ve edebî yeteneği gibi meseleler hakkında bilgi sahibi olur ve eserdeki kelimeler, anlamlar ve üslubu beğenip beğenmemesine göre daha başından devam edip etmemesine karar verir. Sonuç kısmında ise, makalenin özetini veya bir an önce ulaşmak istediği sonucu bulur. Sonuç kısımları son okunan yerler olduğundan diğer bölümlere nazaran, akılda en kalıcı kısımları oluşturur. Belki de okuyucu buralarda hızlanarak makaleye özgü dilsel ve edebî eleştirilerini bu kısımlara yoğunlaştırır. Cibrân da bunun gayet tabii farkında olduğundan makalelerinin giriş ve sonuçlarına ağırlık vererek özellikle bu bölümlerde seslenme, soru edatları, şaşkınlık ifadeleri, emir fiil gibi farklı üsluplara yer vermeye özen gösterir.⁵¹

Cibrân makalelerinin giriş ve sonuç bölümlerindeki dizine, bir düşünceden diğerine geçerken ki mantıki uyuma oldukça önem vermiştir. Makalelerinde fikirler bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır. **el-‘Avâsıf** kitabında yer alan **Eyyühê'l-Leyli** simli yaklaşık beşyüz kelimelik, orta uzunluktaki makalesinde Cibrân, ilk kısımda, şiirsel bir ifadeyle gecenin güzelliği ve azametinden bahseder, ikinci bölümde, Cibrân'la dalga geçen gece, krallarla övünür. Cibrân burada tasavvufî bir kimlikle kendi düşüncelerini anlatır. Son bölümde ise, Cibrân ikinci kısımda anlattıklarını toparlar.⁵²

2.2.6. Düşünce Akımının Kontrolü

Cibrân'ın güzel bir ritimle söylenmiş, bozuk bir düşünceyi, kötü bir kalıpta sunulan güzel bir düşünceye tercih ettiğinden bahsetmiştir. Buradan Cibrân'ın anlamı yok sayarak tamamen ritmi önemseydiğini söylemek de doğru olmaz. Aksine o, anlamları çok önemser ama anlamları kelimelerle ifade ettiği üslubu, onun da üstünde

⁵¹ Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 141.

⁵² **A.e.**, s. 142., Cibrân, **Fırtınalar**, s. 29-32., Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 450-452.

tutar. Çünkü Cibrân, edebiyatçıdan ziyade filozoftur. Okuyucularını sosyal, milli ve kültürel açıdan varoluş problemlerini düşünmeye çağırır. Onların, geminin dış süslemeleriyle ilgilenip güvertesine girmeyen, içerisinde ne bulunduğunu bilmeyen kimseler gibi olmalarını istemez.⁵³

2.2.7. Tekrarlar

Edebiyatçıların arzuladıkları ritmi oluşturmak için eserlerinde kelime ve cümleleri tekrar etmeleri sıkça baş vurdukları bir yöntemdir. Bunu özellikle de fikrî bir duruma uygun sesleri, ahenkli bir şekilde, ifade etmede kullanırlar. Tekrarların aynı anda edibin düşüncelerini vurgulama ve okuyucuyu ikna etmedeki rolü kaçınılmazdır.

54

Cibrân bazen farklı kalıpları bazen de aynı kelime ve ifadeleri tekrar etmiştir. Mesela, **el-Bedâ 'i ve't-Tarâ'if** kitabındaki **Leküm Lübnânüküm ve lî Lübnânî** (لكم لغتكم وليغتي) makalesinde bazen başlıktaki ifadenin tamamını kullanıp, bazen de sadece "لبنانكم.....لبناني...." kelimelerine sıkça yer vererek tekrara başvurmuştur.⁵⁵ Yine **Leküm Lüğatiküm ve lî Lüğatî** (لكم لغتكم وليغتي)⁵⁶ makalesinde de ifadenin tamamına ya da "لكم.....ولي...." kelimelerine sık sık yer vermiştir.⁵⁷ Yine bir başka makalesi olan **Müstakbelü'l-Lüğatî'l-'Arabiyye** (مستقبل اللغة العربية) de de bu ifadenin bazen tamamını bazen de "للغة العربية" kelimelerini tekrar tekrar kullanmıştır.⁵⁸ Şüphesiz ki böyle yapmasındaki amaç konuya dikkat çekmek ve ses uyumunu sağlamak içindir.

Bazen eş anlamlı kelimelerle tekrara baş vurur. Mesela **Leküm Fikratüküm ve lî Fikratî** (لكم فكرتكم ولي فكري)⁵⁹ yazısında "تقول" "تدعي" "تحسب" "تري" sırasıyla "görüşündesin" "sanıyorsun" "iddia ediyorsun" "diyorsun" anlamlarına gelen benzer fiilleri bir arada kullanmıştır. Yine **Dem' a ve İbtisâme** eserindeki **Hayâtu'l-Hubb**

⁵³ A.e., s. 142.

⁵⁴ Günday, a.g.e., s. 161.

⁵⁵ Bkz.: Cemil Cebr, a.g.e., s. 598-602.

⁵⁶ Antuvân el-Kavvâl, **el-Mecmû'atu'l- Kâmile li Muellefâtî Cubrân Halîl Cubrân Nusûsun Hâricu'l- Mecmû'a**, Beyrut, Dâru'l-Ciyl, 1994, s. 93-97.

⁵⁷ Emîl Bedî', a.g.e., s. 258-262.

⁵⁸ Bkz.: Cemil Cebr, a.g.e., s. 626-634.

⁵⁹ Antuvân el-Kavvâl, a.g.e., s. 88-92.

makalesinde de "هيا" "تعالى" "معى" "سيرى" "هلمى" “gel benimle” “benimle yürü” “gel” “hadi” kelimelerine de aynı şekilde birlikte yer vermiştir.⁶⁰

Bazen de Cibrân, “Niçin onu acılarıyla yok ediyorsun?”, “Neden onu iki ayağıyla eziyorsun?”, “Niçin onu karlar üzerine atıyorsun?”, “Niçin onu helak ediyorsun?” gibi arka arkaya gelen cümlelerde benzer ifadeleri tekrarlar.⁶¹

2.2.8. Teşbih ve İstiarelerin Çokluğu

Cibrân’ın edebiyatında istiare, farklı üslup ve ifadelerin etrafında toplandığı temel unsurdur. Bu romantik huyu, tabiata olan sevgisi, sözü daha canlı ifade etme arzusu, içeriği ve müphem ifadeleri daha derin ve anlamlı ifade etme gayreti, onu sürekli olarak kinayeli ifadeler kullanmaya yöneltmiştir. Öyle ki içerisinde istiare ve teşbih bulunmayan bir paragrafına bile nadir rastlanır. Şu cümleler Cibrân’ın istiareyi en çok kullandığı ifadelerdendir: “Böylece günler bizden habersiz geçiyor. Günlerle el sıkışıyoruz. Aslında gecelerden ve günlerden korkuyoruz. Ait olduğumuz tanrılara ve toprağa yaklaşıyoruz. Yaşam ekmeğiyle savaşıyoruz ve grup gücümüzle besleniyor. Ve ağlatmayan hikmetli sözden, güldürmeyen felsefeden ve çocukların önünde başını eğmeyen ululuktan beni uzaklaştırın.”⁶²

Cibrân’ın istiare çeşidi bazen vasıflı gelir: “Çiy damlalarıyla kaplı ayakların... Ve vadilerin kokusu sinmiş avuçların.” Bazen vasıfsız gelir: “Gölgelerinde şairlerin duyguları kıpırdar, omuzlarında şairlerin duyguları uyanır, saç örgülerinin arasında düşünürlerin mizaçları titrer.” Bazen insan vücudundan yardım alır: “Gecenin içinden haykıran bir ses, gündüzün kalbinden çıkan korkunç bir gürültü işittim.” Bazen de tabiattan ilham alır: “Henüz hayatın şarabını ve sirkesini tatmadı. Sevginin fezasında yüzerek uçmak için kanat çırpıyor.”⁶³

Cibrân’ın üslubunda teşbih de ana unsurlardan biridir: Teşbihi bazen bir şeyi belirtmede kullanır: “Aşkımızı deniz kadar derin, yıldızlar kadar yüce ve uzay kadar geniş gördüm.” Bazen açıklamada kullanır: “Şahinlerin gökyüzünde özgürce uçtuğunu gören kafesteki bir şahinin azap çekmesi gibi yenilik karanlığındaki hapis ruhuma

⁶⁰ Emîl Bedî‘, a.g.e., s. 145., Sarıkaya, a.g.e., s. 121.

⁶¹ Sarıkaya, a.g.e., s. 121.

⁶² Emîl Bedî‘, a.g.e., s. 146.

⁶³ Günday, a.g.e., s. 162., Emîl Bedî‘, a.g.e., s. 146-147.

azap çektiren de o kadındır.” Bazen güzel bir ritimdeki teşbihleri peşi sıra verir: “Toprak gibi maddî, çelik gibi sert, mezar gibi aç gözlüydü.” Bazen çok etkili teşbih ve istiareleri aynı cümlede kullanır: “Senin yanımda oturduğunu görüyorum ve susuz bir kuşun su kaynağı üzerinde süzülerek uçuşması gibi ruhunun etrafımda dalgalandığını hissediyorum.” Bazen Cibrân ifadeyi daha anlaşılır kılmak için teşbihleri sıfatlarla zenginleştirmiştir: “Selma inceydi. İpek, beyaz elbiseleriyle pencereden içeri giren ay ışığı gibi görünürdü. Hareketleri İstafan şarkılarının heceleri gibi yavaş ve dengeliydi. Sesi alçak ve tatlıydı; Ve kızıl dudaklarından hava dalgalarının geçişiyle çiçek yapraklarından düşen çiy damlalarının sesi gibi dökülüyordu.”⁶⁴

Yine onun **Dostluk’a Dair** yazısındaki sözlerinde de teşbih sanatına yer verdiği görülmektedir: “Dostunuz sizin cevap bulan ihtiyaçlarınızdır. Sevgiyle ektiğiniz ve şükranla biçtiğiniz tarlanızdır. Ve sofranız ve ocak başınızdır. Zira ona açlığınızla gelir ve onu huzur için arasınız.”⁶⁵

Cibrân’ın istiare, teşbih ve kinaye yoluyla kullandığı bu üsluplar, cümleleri sadece süsleme ya da ifadenin renkliliğini ve etkileyciliği arttırmak için değildir. Aksine Cibrân, üslupta yeni bir çeşit oluşturma kaygısı taşımaktadır. Cibrân’ın dönemindeki veya ondan önceki yazarların eserlerinden teşbih ve mecaz sanatları kaldırıldığında sadece cümleyi tamamlayıcı unsurlar çıkartılmış olur. Ama aynı şekilde Cibrân’ın eserlerinden bu unsurlar kaldırılrsa eserin sadece şekli değişmiş olmaz, aksine bozulur ve yok olur.⁶⁶

2.2.9. Tezatların Kullanımı

Cibrân kelime ve anlatımlarında sadeliği seçmiş, yapmacılıktan ve bedi üslubu gibi sözü süslemekten kaçınmıştır. Ara ara da kendi dönemindeki yazarları bedi ve beyan ilimlerine düşkünlüklerinden dolayı eleştirmiştir.⁶⁷ Bundan dolayı kendi eserlerinde de bedi ilminin izlerine çok nadir rastlanmaktadır. Aynı şekilde cinasa da nadir olarak alaycı bir şekilde yer vermiştir: “لو تخيل الخليل” “Halil b. Ahmet düşünseydi” “ولو تنبأ المتنبي” “Mütenebbi önceden bildirseydi” gibi.⁶⁸

⁶⁴ Emîl Bedî‘, **a.g.e.**, s. 147.

⁶⁵ Cibrân, **Ermiş**, s. 79.

⁶⁶ Emîl Bedî‘, **a.g.e.**, s. 148.

⁶⁷ “Leküm Lüğatiküm ve lî Lüğatî” makalesi. Bkz.: Antuvân el-Kavvâl, **a.g.e.**, s. 93-97.

⁶⁸ Emîl Bedî‘, **a.g.e.**, s. 148.

Tıbak (tezatları kullanma) sanatı açısından baktığımızda ise durum tamamen farklıdır. Cibrân'ın tıbak sanatını içeren birçok ifadesi vardır. Ve bu Cibrân'ın edebiyatı söz konusu olduğunda gayet normaldir. Cibrân yaşadığı topluma ve onun adetlerine karşı çıkan bir edebiyatçıdır. Bu yüzden edebiyatında kendisini eleştirenlerle olan sürtüşmelerinin yer aldığı tıbak sanatını bolca işlemiştir. Özellikle de mukabele (karşılaştırma) sanatında ele aldığı eserlerinde bunun örneklerini görmek mümkündür: **Leküm Lübnânukum ve lî Lübnânî** (لكم لبنانكم ولي لبناني), **Leküm Lüğatiküm ve lî Lüğatî** (لكم لغتكم ولي لغتي), **Leküm Fikratüküm ve lî Fikratî** (لكم فكرتكم ولي فكرتي), **Nehnü ve Entüm** (نحن وأنتم) makalelerinde olduğu gibi. Cibrân tıbak sanatını, özellikle erken dönem ve orta dönemde kaleme aldığı Arapça eserlerinde, İngilizce eserlerinden daha fazla kullanır. Muhtemelen bu Cibrân'ın o dönem yaşadığı ikicilikten kaynaklanmaktadır. Tıbak sanatı Cibrân'ın ilk makalelerini topladığı **Dem'a ve İbtisâme (Gözyaşı ve Tebessüm)** eserinde de görülür. Bazen tıbak sanatında cümleler, Selma Kerame'nin maruz kaldığı sıkıntılı durumu anlattığı şu ifadelerde olduğu gibi arka arkaya gelip uzun paragraflar oluşturur:

“Şiddetli bir fırtınasın sen, o ise toz gibi. Sen zorbasın, o ise zavallı. Sen görensini bilensin, o ise kör ve şaşkın. Sen onu sevgiyle var ettin. Ve nasıl onu sevgiyle yok ediyorsun? Sağ elinle onu kendine çekerken sol elinle onu uçuruma itiyorsun...”⁶⁹

Tıbak sanatı Cibrân'ın elinde olumlu olumsuz birçok şekle girmiştir. Bazen iki fiil, iki isim veya iki harf arasındaki basit bir kelimedede olur. Bazen mukabele sanatına dönüşen, birleşik bir yapıda olur⁷⁰: “*Dün hayattan şikâyet ediyor, ondan korkuyorduk. Bugün onu sever ve arzular, hatta onun amaçlarını, özelliklerini kavrar, sırlarını gizlerini anlar olduk.*”⁷¹ Bazen de tam tersi olur: “*Servet onu erdemli, erdem de zengin yaptı.*”, “*Ey kayıp ruhların ilahı! Ey tanrılar arasında kaybolan!*”, “*Sen yaşamı ölüm kasesinde suluyorsun ve ölüm ise hayat kasesindedir.*”

⁶⁹ Halil Cibran, **Kırık Kanatlar**, Çev. Ersan Devrim, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2011, s. 46., Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 149-150., Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 249.

⁷⁰ Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 150.

⁷¹ Cibran, **Fırtınalar**, s. 47., Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 464.

2.2.10. Hikmetli Sözler

Cibrân bir taraftan Nasıralı İsa'ya, peygamberlere, öne çıkan düşünörlere benzemeye çalışmış, bir taraftan da Kitâb-ı Mukaddes, Kur'an-ı Kerim, **Nehcu'l-Belâğa** gibi eserlerin etkisinde kalmıştır. Düşöncelerini bazen 'ağlayan hikmetli sözler' bazen de 'gölen felsefe' üsluplarını içeren aforizma tarzı eserlerle ifade etmiştir.⁷²

Mary Haskell, Cibrân için şiir yazmanın mesel yazmaktan daha kolay olduğunu ifade etse de -ki mesel yazmak da kolay değildir, oluşması için bir süre beklenmesi gerekir- sanılanın aksine hikmetli sözler, Cibrân'ın eserlerinde çokça görölmektedir. Mesel, Cibrân'ın üslubunun en temel özelliklerindendir. Özellikle son dönem makale, hikâye ve kasidelerinde mesel kullanmadığı neredeyse görölmemektedir. **Raml ve Zebed** kitabı hikmetli sözlerle doludur. **en-Nebî** ve **Âlihету'l-'Ard** eserlerinde de hikmetli sözlere bolca başvurmuştur. Hatta bu eserlerin giriş ve sonuç bölümleri dahi hikmetli sözlerle doludur. Özellikle **el-Mevâkıb** ve **Mâzâ Tekûlu's-Sâkiye** kasideleri tam bir hikmetli sözler deryasıdır. Cibrân'ın İngilizce eserlerini Arapça 'ya çeviren Antûnyûs Beşîr (1898-1966), Cibrân'ın hikmetli sözlerini **Kelimâtu Cibrân/Cibrân'ın Sözleri** diye isimlendirdiği bir kitapta bir araya getirmiştir. Bu kitap, özellikle gazete sayfalarını önemli kişilerin sözleriyle süslemeyi seven gazeteciler tarafından yoğun ilgi görmüştür.⁷³

Cibrân'ın sosyal ve mistik felsefesini özetleyen hikmetli sözleri, bazen kısa ifadeler şeklinde "*Annemin yüzü, milletimin yüzüdür*" gibi bazen de **el-Benefsecetu't-Tamûh/Hırslı Menekşe** hikayesindeki gibi sembolik bir hikâye şeklindedir.⁷⁴

2.2.11. Abartı/ Sözü Uzatma

Cibrân Mary Haskell'a yazdığı mektuplarının birinde, on kelime ile yazılabilecek bir düşönceyi üç kelimeyle yazmaya çalıştığından bahsetmektedir.

⁷² Emîl Bedî', **a.g.e.**, s. 150.

⁷³ **A.e.**, s. 151.

⁷⁴ **A.e.**, s. 151-152.

Ancak bu düşüncesine rağmen bazen çok fazla sözü uzatmaya meylettği görölmektedir. Belki de icaz (sözü kısaltma)dan ıtnap (sözü uzatma)a geçmesi onun eserlerinin çeşitliliğini göstermektedir. Amacı ne olursa olsun bazı eserlerinde ıtnaba başvurduğu açıktır. Eserlerinde ıtnaba, kelimelerin tekrarı, aynı veya eş anlamlı ifadelerin kullanımı, benzer kelimeleri bir arada vermesi, sıfatları çokça kullanması gibi farklı şekillerde yer vermiştir.⁷⁵

2.2.12. Sembolizm

Bazı eleştirmenlerce Cibrân eserlerinde sembolizme çokça yer vermesinden dolayı Arap edebiyatında sembolizm akımının öncüsü kabul edilmektedir. Aslında Cibrân romantizm akımına meyilli olmakla birlikte, mistik kişiliği ve sembolik üslubuyla sembolizm edebiyatçılarına daha yakın olmuştur. Cibrân sembolizm üslubunda, kapalılık, telkin etme, musiki ve sembollere çok önem vermiştir. Burada kapalılıktan kastı, kelimelerin ve edebiyatçıların kastettiği anlamdaki kapalılıktır. Kapalılık sözöyle, sözlükte bahsedildiği gibi bir kapalılık değil, adeta sisle çevrilmiş gibi kaleme aldığı, şu şekildeki düşünce yazıları kastedilmektedir:

“Siste sıkışan bir düşünceyken, ben de senin gibi oradaydım. Ben seni, sen de beni aradın ve özlemimizden düşler doğdu. Düşler koşulsuz zamandı ve sınırsız bir boşluk. Sen hayatın titreyen dudaklarında sessiz bir söz iken, ben de senin gibi oradaydım. Ta ki hayat bizi telaffuz etti de kalplerimiz dünün anıları ve yarının özlemiyle atmaya başladı. Dün kovulan ölüm, yarın da amaçlanan doğumdan başka bir şey değildi.”⁷⁶

Cibrân’da kelime ve anlamlar musiki gibi birbirine dolaşmıştır. Yazılarının bazıları marşlara ve dualara dönüşmüştür. Cibrân musikiye düşkünlüğünden olsa gerek ilk eserine **el-Mûsîka** adını vermiştir.

Sembolizme geldiğimizde, Cibrân burada adeta dört kıyafet değiştirir. İlkinde; istiare, mecaz ve kinaye kılığına bürünür. Burada kelime ve anlamlara gerçek anlamı dışında mecazî anlamlar yükler. Bu yönüyle Abbasi veya Eski Arap Edebiyatı sembolizmine yakınlaştırılır. İkincisinde; lafızları sembollerle ifade eder. Mesela ‘şevk’ kelimesini olgunlaşmayı arzulama, ‘deli’ kelimesini düzene baş kaldıran kişi

⁷⁵ A.e., s. 145.

⁷⁶ A.e., s. 152.

olarak, ‘ruhsal uyanıklık’ ifadesini aniden gelen ilham, ‘fırtınayla yürümek’ tabirini özgürleşmek, ‘orman’ kelimesini eşit ve özgür şekilde yaşama, ‘depresyonun/kederin çocukları’ ifadesini fikrî özgürlüğe sahip hür kişiler, ‘gece’ kelimesini ilham ve olağanüstü güç anlamlarında kullanmıştır. Üçüncüsü de şu sözlerinde olduğu gibi, çeşitli açıklama ve yorumlar içeren sembolik ifadeler kıyafetidir: “Gökyüzünde dolaşan büyük zatlarınızı avladım. Çünkü avcılar ancak böyle avlardı. Oklarımın çoğu benim yayımdan ancak göğsüme geri dönmek için ayrılırlar. Gökyüzünde dolaşanlar ile yerde sürünenler aynıdır. Çünkü ben güneşe iki kanadımı açtığımda, gölgem toprak üzerindeki kaplumbağa idi.” Cibrân’ın dördüncüsü sembolik kıyafeti de diyalog ve hikâye şeklindedir. Diyalog tarzı, Cibrân’ın **el-Mevâkib** adlı uzun kasidesinde görülmektedir. Cibrân burada varlık ve toplum konularında yenilik ve eskiye bağlı kalma arasındaki çatışmayı temsil eden, iki farklı kişiyi ele alır. Hikâye tarzına gelince, buna örnek olarak fikirlerini ve duygularını sembolik hikâyelerle dile getirdiği **en-Nebî** ve **Âlihету’l-‘Ard** eserleri gösterilebilir.⁷⁷

Bunlardan hareketle, saydığımız bu özellikler Cibrân’ın bilinen sembolist şairlerden olmadığını ortaya koymaktadır, hatta Cibrân onlar gibi olmak da istememiştir. O, bir sosyal reformcu ve yenilikçi düşünürdür. Edebiyatın reformunu ve toplumun bilinçlendirilmesini istemiştir. Bazen sembolik ifadeler kullansa da çoğu zaman o ifadeyi açıklayan ilaveler eklemiştir. Bu şekilde Cibrân, hikmetlerle dolu hitâbî üslubunda, sembolizmle mesafeli olmuş ve sembolizmin uçlarında gezinmekten kaçınmıştır. Cibrân’ın da ifade ettiği gibi, üslubundaki çeşitlilik onu romantizm, realizm, sürrealizm, sembolizm gibi akımların sadece birine bağlı kalmadan hepsinden bir miktar faydalanarak yazmaya sürüklemiştir.⁷⁸

2.2.13. Romantizm

Cibrân Arap edebiyatında romantizmin öncüsü kabul edilir. Hikâye roman ve diğer eserlerinde romantizmden etkilendiği hissedilmektedir. Mesela, teşbih, mecaz ve istiarelerle dolu olan **Marta el-Baniye** hikayesinde Cibrân, Marta’nın çaresizliğe itilişini, önce hayallere sonra evliliğe kaçışını, en sonunda da ölüme kaçışını, saf

⁷⁷ A.e., s. 154.

⁷⁸ A.e., s. 154-155.

dilliliği ve anlatımdaki yoğun duyguları ile hikâyenin romantik tarafını ortaya koymaktadır.⁷⁹

Şu sözler Cibrân'ın romantizme karşı tavrını göstermektedir:

“Hürriyet özlemi, duygunun düşünceye hakim olması, endişe, sıkıntı, hayalin akıldan önce gelmesi, realiteden kaçıp düşlere sığınma, dine sarılıp gizli yönler ve efsanelere yönelme, tabiatın bir dost ve sığınak kabul edilmesi, ferdiyetçiliğin belirgin hale gelmesi, klasik temalara şiddetli itiraz, kendine tapınma, sömürülen halk ve işkence gören insanı ve bilumum zayıf varlıkları savunma, sevgi, eşitlik, ve adalet ilkelerinin hakim olduğu erdemli bir dünyaya duyulan özlem ve benzeri birçok özellik, Cibrân'ın hem edebiyatında hem de resim anlayışındaki özü teşkil etmektedir. Bütün bu sayılanların hem eserlerindeki değişmez ilkeler hem de düşüncelerinde ve metodik çalışmalarında ulaşılan mefhumlar olduğunu söylemek mübalağa sayılmaz.”⁸⁰

Cibrân'ın eserlerinin çoğunda takındığı melodik üslup bazı eleştirmenlerin tepkisini çekmiş, bu üslubun onun hem hikâye yazmadaki başarısını olumsuz etkilediğinden hem de tahlile dayalı bazı yazılarında güçlükler oluşturduğundan bahsetmişlerdir. Bunun yanı sıra Cibrân'ın eserlerindeki klasik romantizm kavramları, ifade, tasvir, içerik, yapı ve ruhi yön bakımından kendisini açıkça göstermektedir. Cibrân bu romantik yönüyle, toplumsal reformik unsurları kaynaştırma hususunda önemli başarı elde etmiş, idealist bir dünya kurma düşüncesiyle, hayalinde cennet gibi bir vatan düşlemiştir.⁸¹

Cibrân'ın dil ve üslubunu değerlendirirken yazarlık hayatını dört aşamada inceleyebiliriz:

1) Cibrân kaleme aldığı ilk eseri **el-Mûsîkâ** ve diğer eserleri **‘Arâisu’l-Murûc**, **el-Ervâhu’l-Mütemerride**, **el-Ecnihatu’l-Mütekeessira**, **Dem’a ve İbtisâme** ve **el-Mevâkib**’da ruh dışında, içinde yaşadığı dönemdeki toplumun kutsallaştırdıkları ve klasikleştirdikleri her türlü duyguya, inanca, düşünceye, gelenek ve göreneğe karşı çıkmıştır.

2) Bu aşamada Cibrân, romantizmi terk eder ve her şeyi eleştiren, karşı çıkar, inkâr eden bir kişiliğe bürünür. Reenkarnasyona inanır, insanın asıl gücünün

⁷⁹ Karabela, **a.g.m.**, s. 72.

⁸⁰ Günday, **a.g.e.**, s. 148.

⁸¹ **A.e.**, s. 149.

ruhunda olduğunu savunur. Cibrân **el-‘Avâsıf, el-Bedâ‘i ve’t-Tarâ‘if ve Âlihetu’l-‘Ard** eserlerinde ruhun ölümsüzlüğü, yüceliği ve dünyadaki tek güç oluşuyla ilgili konuları kaleme almıştır.

3) Cibrân yaşının ilerlemesi, düşüncelerinin oturması, duygularının dinginleşmesi ve edebi eserler kaleme alacak kadar İngilizcesini de geliştirmesiyle artık sadece doğululara hitap eden bir yazar olmaktan çıkıp batılı halklara da ulaşabilmek için eserlerini İngilizce kaleme almaya başlamıştır. **el-Mecnûn, es-Sâbık ve et-Tâih** gibi İngilizce yazdığı eserlerinde, genellikle yaşamının ve felsefesinin özünü yansıtan atasözleri, vecize, özdeyiş ve aforizmalara yer vermiştir.

4) Bu dönemde Cibrân, adeta olgunluğunun zirvesindedir. Hayatının sonlarına doğru yaşam, insan, kâinat ve insanlar arası ilişkiler gibi konularda düşünce ve tecrübelerini aktardığı eğitim amaçlı eserler kaleme alır. **en-Nebî, Yesû‘ İbnu’l-İnsân ve Hadîkatu’n-Nebî** eserlerinde daha önce ağır şekilde eleştirdiği din adamlarından neredeyse özür diler gibidir.⁸²

Eski alışkanlıklar ve geleneğe karşı çıkan Cibrân, Mihâil Nu‘ayme’ye yazdığı bir mektubunda, Boston’un eskiden ilim ve sanat şehri olduğundan, şimdilerde ise gelenekler şehrine dönüştüğünden, oradaki fikirlerin eski, nefislerin de taşlaşmış olduğundan şikâyet eder. Doğu ile Batı’yı kıyasladığında, çoğu zaman Harward’lı bir profesörle konuşurken kendini Ezher hocalarından biriyle konuşuyormuş gibi hissettiğinden, Boston’lu bir kadınla konuşurken de sanki cahil ve basit, yaşlı Suriyeli bir kadınla konuşuyormuş hissine kapıldığından yakını ve hayatın her yerde aynı olduğunu ifade eder.⁸³ Cibrân’ın bu görüş açısı eserlerine de yansımıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere Cibrân, klasik dil ve üslubu eleştirmektedir. Ona göre şiir ve nesir; duygu ve fikirden ibarettir. Ötesini ise zayıf bağlar ve kopuk iplere benzetmiştir. Kelimeler yazara ilham vermelidir. Eğer ki kullanılan dil anlatılmak istenen durumla uyuşmuyorsa, şiirin bütün sanatsal değeri kaybolur. Cibrân *“eğer Halil b. Ahmed belirlediği vezinlerin yeteneklerin belirlenmesinde ölçü ve güzel fikirlerin bağlandığı*

⁸² Sarıkaya, **a.g.e.**, s. 127-128.

⁸³ Karabela, **a.g.m.**, s. 73.

bağlar olacağını bilseydi, bunları dağıtırdı.” sözüyle de şiirde veznin önemli olmadığını belirtmektedir.⁸⁴

2.3. CİBRÂN'DA EDEBÎ TÜRLER

2.3.1. Düz Yazı Şiiri

Cibrân'ın Arap şiirini şekilden manaya dönüştürmede kuşkusuz ki rolü büyüktür. Cibrân ve Mehcer edebiyatçılarından **Emîn er-Reyhânî** vezne dayalı şiir anlayışını kaldırarak yerine vezni ve kafiyesi olmayan, nesir diliyle anlatılan yeni bir şiir tarzı inşa etmişlerdir. Cibrân, Mısır'da 1905 yılından itibaren yayınlanan **el-Halîl** dergisi editörü **Corcî Zeydân (1861-1914)** tarafından da manzum kaside ile düz yazı şeklindeki kasideyi birbirinden ayırmak ve şiire hem teorik hem de pratik açıdan yeni bir anlayışla yaklaşmak hususlarında yardım almıştır.⁸⁵

Cibrân, hayatı boyunca hikâye, roman, resim, küçük tiyatro, şiir gibi birçok alanda eser vermesine rağmen kendisini daha ziyade şair kimliğine yakın hissetmiştir. Kaside türünde eserler verdiği gibi nesir türünde de eserler kaleme almıştır. **Dem'a ve İbtisâme** ile **el-'Avâsîf** kitapları nesir türünde kasidelerden oluşurken, sonrasında kaleme aldığı **el-Mevâkıb** manzum türünde yazdığı bir eseridir. Ancak Cibrân'ın nesir türü kaside yazma tarzı, vezinli Arap şiirinin Arap toplumunda daha etkili olmasından dolayı bu iki eseriyle sınırlı kalmıştır. Bunun sebebi de muhtemelen, şiir ve edebiyatı okuyarak değil de dinleyerek öğrenmeyi seçenlerin, vezinli şiiri daha kolay anlayıp kavramasından kaynaklanmaktadır. Halbuki Cibrân'ın kullandığı bu tarz, işitmeden ziyade görüp anlamaya hitap etmektedir. Cibrân'ın bu şekilde bir edebi türü başka bir edebi türe katma girişimi, edebi türlerin birbirini beslemesi gerekçesiyle yapılmış olabilir. Böylece kaside hikâyeden, hikâye de kasideden faydalanabilir ve şiir, klasik şiirin boyunduruğundan kurtarılarak taraftarlarının yeni tarzlar oluşturma cesaretini tetikleyebilir. Cibrân'ın tarzındaki bu yenilik onun bütün edebi ve kültürel hayatına bir

⁸⁴ A.m., s. 74.

⁸⁵ Günday, a.g.e., s. 165.

bütün olarak yansımaktadır. Şiiriyle nesri, sanatıyla yazısı, yazısıyla resmi arasında şaşırtıcı bir uyum bulunmaktadır.⁸⁶

2.3.2. Kısa Hikâye

Cibrân'ın eserlerini kaleme alırken kullandığı türlerden biri de kısa hikayedir. Pek çok kimse tarafından konularının pek önemli olmadığı ve sayfa sayısının azlığı bakımından eleştirilse de Cibrân için bu tür oldukça önemlidir. O, toplumu kalkındırmayı öncelemiş, bu yüzden hikayelerinde eleştiri, hikmetli söz, öğüt, tasvir ve düşüncelere çokça yer vermiştir. İnsanlara temel prensipler kazandırmaya çalışırken her yerde ve her zaman fayda sağlamasını hedeflemiş ve hikayelerini güncel olayların ağırlıkta olduğu, canlı örnekler üzerinden vermeye gayret etmiştir.⁸⁷

Hikayelerine bazen günlük olaylardan yola çıkarak başlayan Cibrân, genellikle bu hikayelerinin sonunu siyasi, sosyal veya ahlaki insani problemlere dayandırır. Mesela; içerisinde birçok kısa hikâye bulunan **el-‘Avâsıf (Fırtınalar)** eserindeki **el-Edrâsu'l-Müsevvese (Çürüyen Dişler)** hikâyesinde diş ağrısı çeken bir hasta, dişini çektirmek için doktora gider. Fakat doktor, dişin tedavi edilebileceğini ifade ederek gerekli müdahaleleri yapıp, dişinin eskisinden de sağlam olduğunu söyler ve hastayı gönderir. Diş, üzerinden daha bir hafta bile geçmeden tekrar ağrımaya başlar. Bunun üzerine hasta, bu sefer dişini çektirmeye kesin kararlı olarak başka bir doktora gider. Doktor da dişindeki hastalığın diş kökünü sarmasından dolayı, dişini çektirmesinin isabetli bir karar olduğunu onaylar. Neticede hasta o gece rahat bir uyku uyur. Cibrân bu durumu Suriye halkına benzetir. Onların da ağızda hastalıklı dişler olduğundan ve doktorların onları temizleme, kaplama çabalarına karşın, bu sorunun çekilmedikçe iyileşmeyeceğinden bahseder.⁸⁸

2.3.3. Hikâye

Cibrân inandığı ve savunduğu felsefi ve sosyal görüşlerini paylaşmak için doğu toplumundaki fakir halkın ve alt sınıfın hayatlarını konu alan öykü tarzında eserler de kaleme almıştır. Felsefi ve sosyal görüşlerini dile getirdiği üç hikâyeden

⁸⁶ A.e., s. 166.

⁸⁷ A.e., s. 169.

⁸⁸ Bkz.: Cemil Cebr, a.g.e., **el-‘Avâsıf**, s. 489-491., ayrıca bkz.: Cibrân, **Fırtınalar**, s. 71-73.

oluşan ‘**Arâisu’l-Murûc (Vadinin Perileri)**⁸⁹, da **Ramâdu’l-Ecyâl ve’n-Nâru’l-Hâlîde**’de reenkarnasyon hakkındaki düşüncelerinden bahsetmiş, **Yûhanna el-Mecnûn**’da kiliseyi ve din adamlarını eleştirmiş, **Martâ el-Bâniyye**’de de kimsesiz insanların dramatik hayatlarını tasvir etmiştir. Yine **el-Ervâhu’l- Mütemerride (Asi Ruhlar)**⁹⁰ eserinde bulunan **Verde el-Hânî, Surâhu’l-Kubûr, Madca’u’l-‘Arûs** ve **Halîl el-Kâfir** hikayelerinde de felsefi içerikli sosyal konuları ele almıştır.⁹¹

Cibrân öykülerinde sevgi kavramını da oldukça fazla kullanmaktadır. Özellikle sevgiye engel olan idarecilerin baskılarına, kilisenin dayatmalarına ve her şeye rağmen bu gidişatı değiştirmek için herhangi bir şey yapmayan halka, daima karşı çıkmıştır. Yalnızlığı dost kabul etmiş ve kendisini dışlayan kilise ve topluma aldırış etmemiştir.⁹²

2.3.4. Uzun Hikâye

Cibrân’ın uzun hikâye yani roman tarzında kaleme aldığı tek eseri **el-Ecnihatu’l-Mütekessira (Kırık Kanatlar)**⁹³’dır. Daha önce de bahsettiğimiz üzere Cibrân, eserin ismini annesi ile arasında geçen bir anısından esinlenerek koymuştur. Dili hoş, lafızları kulakta hoş tesir bırakacak şekilde melodiktir. Hikâyenin kahramanları son derece iyi bir şekilde tasvir edildiğinden, okuyucuda düşünme ve harekete geçme güdüsü oluşturur.⁹⁴

Cibrân bu eserinde aşkını Selma karakteriyle anlatmaktadır. Selma’dan bahsederken gayet yumuşak ve sevgi dolu bir dil kullanan Cibrân, doğulu kadının maruz kaldığı zor şartları anlatırken üslubunu sertleştirerek, onu bu duruma sokanlara karşı ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Doğulu kadını “*kafese kısılmış kanatları kırık bir kuş*” olarak tanımlarken, toplumu da “*avını onlarca koluyla kısıvrak yakalayıp onlarca ağzıyla onun kanını emen bir piskopos*” ‘a benzetmektedir. Romanında, aşktan bahsederken güzel ifadelerle yer vermiştir: “*Aşkın sadece uzun süreli*

⁸⁹ Bkz.: Cemil Cebr, a.e., ‘**Arâisu’l-Murûc**, s. 97-129.

⁹⁰ Bkz.: Cemil Cebr, a.e., **el-Ervâhu’l- Mütemerride**, s. 133-208.

⁹¹ Günday, a.g.e., s. 168.

⁹² Halil Çatal, “Cubrân Halîl Cubrân ve Öykücülüğü”, **Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011, s. 47.

⁹³ Bkz.: Cemil Cebr, a.g.e., **el-Ecnihatu’l-Mütekessira**, s. 213-281., ayrıca bkz.: Cibrân, **Kırık Kanatlar**, b.a.

⁹⁴ Günday, a.g.e., s. 167-168.

ilişkilerden ve azimle yapılan kurlardan oluşabileceğini düşünmek yanlıştır. Aşk, ruhsal eğilimin meyvesidir ve bu eğilim bir an içinde oluşmazsa artık yıllar boyunca, hatta jenerasyonlar gelip geçse de bir daha oluşmayacaktır.”⁹⁵

Diğer taraftan çocuklarını evlendiren ebeveynlerin tutumlarını şöyle dile getirmiştir: “Ebeveynlerin kızlarının düğünündeki hüznüleri, oğullarının düğünündeki mutluluğuna eşittir, çünkü oğlan aileye yeni bir üye getirirken, evlenen kızları onlar için bir kayıptır.”⁹⁶

2.3.5. Mesel (İbretlik Öykü)

Cibrân’ın üslubunda mesel, karşımıza mecaz ya da teşbih yoluyla yapılan, genellikle ahlaki ya da pratik ders vermeye yönelik kıyaslamalardan oluşan ibretlik öykü şeklinde çıkar. Okuyucu, Cibrân’ın mesellerinde pek çok ibretlik olay, yorumlar ve hayatın gizemli yönleri hakkında bilgilerle karşılaşabilir.⁹⁷

Daha önce de bahsettiğimiz üzere Cibrân, tek bir türe bağlı kalmamış, birçok türde farklı eserler kaleme almıştır. Bazen de bir eserinde, çeşitli türleri bir arada kullanmıştır. **The Madman**, **The Forerunner** ve **The Wanderer** eserlerinde bunun örnekleri görülmektedir. **The Madman**’da okuyucunun ilgisini fark etmeden siyasete, ahlaka çekebilen meseller bulunmaktadır.⁹⁸

Çirkinlik ve güzellik hakkında yazdığı bir meselinde şöyle der:

“Birgün güzellik ve çirkinlik bir deniz kıyısında karşılaştılar. Birbirlerine ‘Yüzme bilir misin?’ dediler. Sonra elbiselerini çıkartıp dalgalara daldılar. Kısa bir süre sonra, çirkinlik sahile çıktı ve elbisesini kuşandı. Ve kendi yoluna gitti. Güzellik de denizden çıktı ve elbiselerini bulamadı. Ve üryan olmaktan çok utandı. Bu yüzden çirkinliğin örtüsüne büründü. Ve kendi yoluna gitti. O günden beri erkekler ve kadınlar her ne zaman onlarla karşılaşsalar onları tanımada hep yanılgıya düşerler. Ancak kimi insanlar var ki güzelliğin yüzüne bakar ve elbisesine rağmen onu tanır. Ve yine kimi

⁹⁵ Cibran, **Kırık Kanatlar**, s. 30.

⁹⁶ **A.e.**, s. 35.

⁹⁷ Çatal, **a.g.e.**, s. 49.

⁹⁸ **A.e.**, s. 49-50.

insanlar var ki çirkinliğin yüzüne aşınadılar ve onun giydiği elbise onu onların gözlerinden gizleyemez.”⁹⁹

Düşler üzerine yazdığı bir meselde de şöyle der:

“Adam uykusunda bir düş gördü. Uyanınca kâhine gitti. Ondan rüyasını kendisine yorumlamasını istedi. Kahin adama dedi: Bana uyanırken gördüğün düşlerle gel. Ve ben de sana onların anlamlarından haber vereyim. Uykunda gördüğün düşlere gelince onlara ne benim bilgim erişebilir ne de onları hayalim kavrayabilir.”¹⁰⁰

2.3.6. Makale

Cibrân’ın makale türünde kaleme aldığı birçok eseri bulunmaktadır. Makalelerinin çoğunu **Dem’a ve İbtisâme, el-Mûsîkâ, el-Bedâi ve’t-Tarâif** ve **el-‘Avâsîf** eserlerinde görmek mümkündür. Bunların dışında Cibrân’ın çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanan makaleleri de bulunmaktadır.

Cibrân, **Leküm Lübnânîküm ve lî Lübnânî** makalesinde, toplumun idarecilerini eleştirmiş, **Müstakbelü’l-Lüğatil-‘Arabiyye** makalesinde, Arap dilinin geleceğine karşı düşüncelerini dile getirmiş, **Leküm Lüğatiküm ve lî Lüğatî** makalesinde ise, dil konusunda kendisini eleştirenlere cevaplar vermiştir. Cibrân makalelerinde toplumsal konulara da ağırlık vermiş, sorunlara kendince çözüm yolları üretmeye çalışmıştır. Doğu milletinin geri kalmışlığı meselesine de makalelerinde sıkça rastlanmaktadır.

⁹⁹ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 86.

¹⁰⁰ **A.e.**, s. 115.

2.3.7. Hikmet ve Öğüt

Cibrân'ın en çok kullandığı türlerden biri de hikmet ve öğüttür. Düşünce ve eğilimlerini en çok bu türde ifade edebildiğini düşünen Cibrân, insanların da hikmete bu yoldan daha kolay ulaşabileceği kanaatindedir. **el-Mevâkib** adlı şiir türündeki eserinde hikmete bolca yer vermiş, onu adeta insanları hayra çağıran hikmet taneleriyle zenginleştirmiştir.¹⁰¹ Yine **Sand of Foam (Kum ve Köpük)** da Cibrân'ın hayat tecrübelerini, hikmetli süslerle dile getirdiği eserlerindendir. Mesela adalet hakkında şöyle demiştir: *“Hayatın adaletine duyduğum inancı nasıl kaybedebilirim ki! Ben biliyorum ki kuş tüyünde uyuyanların düşleri toprak üstünde uyuyanlarınkinden daha güzel değil.”*¹⁰²

Yine bir başka sözünde mahkumiyete dair şöyle der: *“Hepimiz mahkumuz. Ancak kimimiz pencereyi zindanlardayız, kimimiz penceresiz.”*¹⁰³

2.4. CİBRÂN'IN ESERLERİNDEKİ TEMALAR

Cibrân'ın eserlerinde sıkça bahsettiği konuları, genel hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

2.4.1. Özgürlük

Cibrân kaleme aldığı eserlerinin birçoğunda özgürlük kavramına değinmiştir. Bazen toplumdan ya da kocasından baskı gören kadının özgürleşmesini, bazen zalim hükümdarların baskısı altındaki halkın özgürleşmesini, bazen Batı'nın boyunduruğu altındaki Doğu insanının özgürleşmesini, bazen de dini kullanarak halka eziyet etme uğruna lüks içinde yaşayan rahiplerin, din adamlarının her dediğine boyun eğmek zorunda kalan insanların ayaklanarak özgürleşmelerini savunmuştur. O, tam bir özgürlük taraftarıdır.

¹⁰¹ Günday, **a.g.e.**, s. 171.

¹⁰² Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 18.

¹⁰³ **A.e.**, s. 48.

Özgürlük’e Dair başlığıyla kaleme aldığı yazısında şu cümlelere yer vermektedir:

“Şehrin kapısında ve ocak başlarınızda gördüm kendinize secde ettiğinizi ve kendi özgürlüğünüze tapındığınızı,

Tıpkı bir zorbanın önünde kendilerini zelil kılan ve kendilerini katlederken ona şükreden köleler gibi.

Evet, mabedin korusunda ve hisarın gölgesinde gördüm aranızdaki en özgürlerin kendi özgürlüklerini bir boyunduruk ve kelepçe gibi takındığını.

Ve yüreğim içime kanadı; zira sizler, özgürlük arayışı tutkusu sizin için bir koşum haline geldiğinde ve özgürlükten bir hedef ve tatmin olarak bahsetmeye son verdiğinizde ancak özgür olabilirsiniz.”¹⁰⁴

Yine aynı yazısının bir başka sayfasında şöyle devam eder:

“Eğer o lağvetmek istediğiniz adaletsiz bir kanunsa o kanun sizin kendi alnınıza sizin kendi ellerinizle yazılmıştı.

Onu kanun kitaplarınızı yakarak, ne de hakimlerinizin alınlarını yıkayarak, hatta başlarından denizi boca etseniz de silemezsiniz.

Ve eğer o tahttan devirmek istediğiniz bir despotsa evvela onun içinizde kurulmuş olan tahtının yıkıldığından emin olun.”¹⁰⁵

2.4.2. Tabiat

Cibrân’ın tabiatla ilgili görüşlerine yer vermediği bir eseri yok gibidir. Amerika’daki insan kalabalıkları, güç yarışları, günlük yaşamın bir parçası haline gelen fabrika dumanları, motor gürültülerinden sıkılan Cibrân, doğal güzelliklere,

¹⁰⁴ Cibran, **Ermiş**, s. 66.

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 67.

temiz havaya, sade ve sakin yaşama, özellikle de doğup büyüdüğü Bişerrî köyüne özlemini, her fırsatta dile getirmiştir:

“Ben de Lübnan’ın kuzeyindeki o güzel bölgeyi anımsıyorum. Ne zaman gözlerimi kapatsam, sihir ve heybet dolu o vadilerini, gökyüzüne doğru azametle yükselen dağlarını görür gibi oluyorum. Ve ne zaman kulaklarımı, içinde bulunduğum hayata kapasam nehirlerin o musikili sesini ve ağaçlarının melodik hışırtısını duyuyorum.”¹⁰⁶

Bir başka eserinde, tabiatla ilgili şu cümlelere yer verir:

“Güz geldiğinde bütün hüznlerimi toplayıp bahçeme gömdüm. Nisan gelip bahar toprakla evlenmeye kalkıştığında bahçemde diğerlerinden farklı ziyadesiyle güzel çiçekler boy verdi. Komşularım bahçemdeki çiçekleri görmeye geldiklerinde hep bir ağızdan bana dediler ki: ‘Sonbahar gelip ekim zamanı çatattığında bahçelerimize ekmek için bize bu çiçeklerin tohumlarından vermeyecek misin?’”¹⁰⁷

Cibrân cennet gibi gördüğü tabiatı, iyiliğin simgesi, şehirle temsil edilen toplumu da kötülüğün simgesi olarak görmektedir. İç dünyası; sevgi, özgürlük, temizlik, kemal, estetikle doluyken, madde alemi ise, insanı insana köle durumuna getiren kanunlar dünyası, yapmacıklık ve kıskançlık dünyasıdır. Para her şeyin üstünde kabul edilmiş, insani değerlere hükmeder konumdayken, ahlaksızlık da saflığı, masumiyeti hakimiyeti altına almış durumdadır. İnsan tabiattan uzaklaştıkça saygınlığını ve köklerini yitirir.¹⁰⁸

Cibrân’a göre tabiat kızdığında, öfkелendiğinde dahi insana anne şefkatiyle yaklaşır. Tabiatın heybetinden korkan bir çocuğu annesi şöyle teskin eder:

¹⁰⁶ Günday, **a.g.e.**, s. 177.

¹⁰⁷ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 79.

¹⁰⁸ Günday, **a.g.e.**, s. 178.

“Kaygılanma oğlum, doğa, insana acziyetini ve insanın güçsüzlüğü karşısında kendi gücünü hatırlatmak istiyor sadece. Korkma çocuğum! Çünkü yağın kar, kalın bulutlar ve gürleyen fırtına, kırların ne istediğini bilen Kutsal Ruh’tur. Bunların üstünde bir güç, insanın güçsüzlüğüne merhametle bakar. Korkma bir tanem! İlkbahar’da gülümseyip, bir yaz gününde kahkahalar atan ve sonra güz gelince iç çeken doğa, şimdi ağlamak istiyor. Soğuk gözyaşlarıyla, şu anda uyumakta olan dünyayı suluyor.”¹⁰⁹

Allah’la tabiat ilişkisine de şöyle yaklaşıyor Cibrân:

“Tepeler arasında, akçakavakların serin gölgesine, uzak tarlaların ve çayırların huzur ve asûdeliğini paylaşmak üzere oturduğunuzda -bırakın yüreğiniz sessizlik içinde söylesin: ‘Allah, akılda istirahat eyler.’

Ve fırtına koptuğunda ve kudretli rüzgâr ormanı sarstığında ve gök gürültüsü ve şimşek semanın ihtişamını ilan ettiğinde -işte o zaman bırakın yüreğiniz huşu içinde söylesin ‘Allah tutkuda hareket eder.’

Ve madem ki Allah’ın gök kubbesinde bir soluk ve Allah’ın ormanında bir yapraksınız, siz de akılda istirahat eylemelisiniz ve tutkuda hareket etmeli.”¹¹⁰

2.4.3. Aşk

Cibrân iki insan arasındaki en önemli bağ olarak gördüğü aşkı, evlilik, nikah gibi kutsal değerlerin bile üzerine koymuştur. Kalbinde aşk barındırmayan kadının, nikah adı altında biriyle evlenmesini erdemli bir davranış olarak görmemektedir.¹¹¹ Cibrân, sevginin kalpleri ortaya çıkartan güç olduğu görüşündedir. Sevginin, insan ruhuna ancak Allah’ın ilham etmesiyle konacağına inanmaktadır.¹¹²

Aşk’a Dair¹¹³ başlığıyla yazdığı yazısında aşk hakkındaki düşüncelerini özetlemiş gibidir:

¹⁰⁹ A.e., s. 179.

¹¹⁰ Cibrân, **Ermiş**, s. 71-72.

¹¹¹ Çatal, **a.g.e.**, s. 62-63.

¹¹² Halil Cibrân, **Asi Ruhlar**, Çev. Muammer Sarıkaya, Eyyup Tanrıverdi, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2012, s. 13.

¹¹³ Cibrân, **Ermiş**, s. 25-29.

“Aşk size işmar ettiğinde izleyin onu,

Yolları çetin ve sarp olsa da.

Ve kanatları sizi sarmaladığında râm olun ona,

Telekleri arasındaki gizli kılıç sizi yaralayacak olsa da.

Ve sizinle konuştuğunda inanın ona,

Şimal rüzgarlarının bahçeyi tarumar edişi gibi, onun sesi rüyalarınızı darmadağın etse de.

Zira aşk, nasıl sizi taçlandırırsa öyle de sizi çarpmıha gerecektir. Nasıl serpilmeniz içinse öyle de budanmanız içindir.

Nasıl yüksekliğinize erişir ve güneşte titreşen en körpe dallarınızı okşarsa,

Öyle de köklerinize incek ve toprağa sımsıkı tutunurlarken onları sarsacaktır.

...

Aşk hiçbir şey vermez, kendinden gayrı ve hiçbir şey almaz, kendinden gayrı.

Aşk sahip olmaz, ne de sahip olunabilir.

Zira aşk kafidir aşka.

Âşık olduğunuz zaman ‘Allah benim kalbimdedir.’ dememelisiniz; fakat daha ziyade ‘ben, Allah’ın kalbindeyim.’ demelisiniz.

Ve aşkın seyrini yönlendirebileceğinizi düşünmeyin; zira sizi layık bulursa şayet, aşk sizin seyrinizi yönlendirir.

...

Şafakta kanatlanmış bir gönülle uyanmak ve şükran duymak bir başka aşk gününe.

Öğleyin dinlenmek ve tefekkür etmek aşkın vecdini.

Akşamleyin eve dönmek minnettarlıkla.

Ve sonra uyumak; yüreğinizde sevgiliye dair bir dua ve dudaklarınızda bir şükür ilahisiyle.”

Bir eserinde de aşkı şu sözlerle ifade eder: “Aşk, aşık ile maşuk arasında bir maskedir.”, “Her gün ve her gece yenilenmeyen aşk, alışkanlığa dönüşür ve bu da

anında kölelik halini alır.”, “Aşk ışıktan bir kelime. Onu ışıktan bir el yazdı. Işıktan bir sayfanın üstüne.”¹¹⁴

Evliliğe Dair¹¹⁵ yazısında da eşlerin birbirine karşı tutumlarını şöyle ifade eder:

“Birlikte olacaksınız, ölümün beyaz kanatları günlerinizi tarumar ettiğinde. Evet, birlikte olacaksınız, Allah’ın sessiz hafızasında bile. Fakat bırakın birlikteliğinizde mesafeler bulunsun. Ve izin verin raksetsin aranızdaki cennet rüzgârları. Birbirinizi sevin, ama aşkı bir sözleşmeye çevirmeyin. Bırakın aşk, daha ziyade ruhlarınızın sahilleri arasında devinen bir umman olsun. Birbirinizin kâsesini doldurun, fakat aynı kâsedan içmeyin.”

...

“Gönüllerinizi verin, fakat diğerinin himayesine değil. Çünkü gönüllerinizi ancak Hayat’ın eli kavrayabilir. Ve birlikte ayakta durun, amabirbirinize çok yakın değil: Zira mabedin sütunları ayrı durur. Ve meşe ağacı ile selvi birbirinin gölgesinde serpilmez.”

2.4.4. Vatan

Cibrân eserlerinde vatan konusuna değinirken Lübnan’ı hiç unutmamış, hatta hayalinde öyle güzel bir Lübnan düşlemiştir ki bu konudaki görüşlerini **Leküm Lübnânîküm ve lî Lübnânî**¹¹⁶ makalesinde dile getirmiştir. Bu makalesinde, toplumun Lübnan’a bakışıyla kendi bakış açısını karşılaştırmalı olarak veren Cibrân, bütün olumsuz düşüncelere rağmen, kendi görüşlerinde Lübnan’ı bütün kötülerden arındırmıştır.

Tam bir Lübnan aşığı olan Cibrân’a göre orası herhangi bir yer değil, cennet bahçelerinden bir bahçe, şairin ise ilham kaynağıdır. İlk eserlerinin olay döngüsü Lübnan üzerinedir. Doğduğu yer ve oradan aldığı kültür vesilesiyle Doğu’nun şairi sayılan Cibrân, Batıda yaşaması, Arapça ve İngilizce eserler yazması sebebiyle de Batı’nın şairi kabul edilmektedir. Kısacası Doğu ve Batı’nın buluşma noktası olarak görülür. Bununla birlikte Cibrân’ın, milliyetçi olduğunu söylemek de doğru değildir.

¹¹⁴ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 34-35.

¹¹⁵ Cibrân, **Ermiş**, s. 31-32.

¹¹⁶ Bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 598-602.

Onun: “*Ben Arap olduğum kadar İngiliz'im.*” şeklindeki ifadesi milliyetçilik kavramıyla bağdaşmamaktadır.¹¹⁷

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Cibrân Doğu halkının geri kalmışlığını, Batı'ya olan hayranlıklarını her fırsatta eleştirmiş, bunun yanı sıra doğup büyüdüğü toprakları savunmaktan ve halkı geleneksel adetleri bırakarak köklü değişime çağırmaktan geri durmamıştır. Bu noktada; ağacın ışık, hava ve topraktan aldıklarını yaprağa, çiçeğe ve meyveye dönüştürmesi gibi, Doğu'nun Batı'dan aldıklarını yararlı hale dönüştürerek kullanması görüşündedir. Hatta Batılıların daha önce Doğululardan aldıklarını kendilerine uygun şekle getirerek benimsemeleri ama Doğuluların bunu başaramamasından şikayetçidir. Bu yüzden Doğunun, azı dişlerini yitirmiş bir yaşlı veya azı dişi olmayan bir çocuk gibi, güçsüz kalacağı endişesindedir.¹¹⁸

2.4.5. Din

Din kavramı Cibrân'ın en çok ele aldığı ve çokça eleştirilere maruz kaldığı konulardandır. Aslında Cibrân dinden ziyade, din adamlarına ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Bir yazısında rahiplerden söz ederken; rahibin, Hristiyanlar tarafından kendisine kutsal bir kitap verilen, fakat onun bu kitabı, insanların mallarını ele geçirmek için tuzak olarak kullanan bir hain olmasından bahseder. Rahibin, kendisine inananlar tarafından ona güzel bir haç takıldığını, ancak onun bu haçı, keskin bir kılıç gibi kınından çıkararak, insanların başları üzerinde gezdiren bir ikiyüzlü olmasını eleştirir. Rahipleri, miskinler tarafından kendisine uzatılan boyunları tutsak eden, bulunla da kalmayıp ağızlarına gem vuran, onları demir bir pençe ile yakalayıp sıkın, kül gibi dağılmadıkça, kil gibi ufalanmadıkça da bırakmayan zalimler olarak vasıflandırır.¹¹⁹

Cibrân'ın din konusundaki görüşlerine çalışmamızın üçüncü bölümünde ayrıntılı değineceğimiz için şimdilik bu kadarı yeterli olacaktır.

¹¹⁷ Çatal, **a.g.e.**, s. 60.

¹¹⁸ Karabela, **a.g.m.**, s. 74-75.

¹¹⁹ Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 88.

2.4.6. Toplum

Eserlerinde özellikle Doğu toplumuna değinen Cibrân, Doğuluları geri kalmışlıkla ve Batıdan aldıklarını taklit etmekle itham etmektedir. Toplumun gelişmesi için insanın özgürleşmesini teşvik etmiştir. Bazen sinirlenmiş, toplumun zalim hükümdarlara baş kaldırmayıp, yaptıklarına rıza göstermelerinden dolayı onlara müstahak olduğunu söylemiştir. Bazen de hayalindeki ideal hükümdarı kaleme aldığı **Hükümdar**¹²⁰ yazısında olduğu gibi, toplumu yönlendirmek istemiştir.

Toplumun yaptığı kanunlarla insanları köleleştirmesini eleştirerek şöyle demiştir: *“İnsanın yaptığı kanunlara insanın aklı boyun eğer, ruhu değil.”*¹²¹

Toplum ile ilgili beklentileri, **Uyuşturucular ve Neşterler** yazısından anlaşılmaktadır. Bu yazının bir yerinde şöyle der: *“Eğer benim matemimi kahkahaya, tiksintimi coşkuya, aşırılığımı itidale çevirmek isteyen varsa, ona doğulular arasında bana adaletli bir yönetici, dürüst bir kanun koyucu, bildiğiyle amel eder bir dini lider, karısına kendi ben’ine baktığı gözle bakan bir koca göstermek düşer.”*¹²²

2.4.7. Kadın

Kadın teması da Cibrân’ın eserlerinde sıkça yer verdiği konulardandır. Cibrân’ın kadınlara karşı özel hassasiyetinin, onu küçüklüğünden itibaren destekleyen, yazmaya teşvik eden annesiyle arasındaki sıkı ilişkisiyle alakalı olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden ki Cibrân’ın hayatında, kadınların hep özel bir yeri olmuştur.

Cibrân’ın kadın hakkındaki görüşlerini dördüncü bölümümüzde geniş bir şekilde ele alacağımızdan onun şu sözleriyle bu konuyu noktalıyoruz: *“Bir kadını mezara götüren muradına erememiş bir aşkın, yeryüzündeki bütün insanlara yayılmış bir acizliğe benzediğine inanmıyor musunuz? Bir lâmba için ışık ne ise, bir millet için de kadın odur. Eğer lâmbadaki gaz az ise, ışığı da loş olmayacak mıdır?”*¹²³

¹²⁰ Bkz.: Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 100-102.

¹²¹ **A.e.**, s. 62.

¹²² Cibrân, **Fırtınalar**, s. 62-63.

¹²³ Cibrân, **Kırık Kanatlar**, s. 52.

2.4.8. Ölüm

Genç yaşında annesini, kız ve erkek kardeşini kaybeden Cibrân'ın hayatında, ölüm son derece acı izler bırakmıştır. Bir sözünde ölüm hakkında *“Ölüm yaşlıya memedeki çocuktan daha yakın değildir. Hayat da öyle!”*¹²⁴ demiştir.

Ölüm’e Dair¹²⁵ yazısında Cibrân'ın ölümle ilgili düşüncelerine ulaşmak mümkündür: *“Gece-mahpusu gözleri güne kör baykuş ışığın esrar perdesini kaldıramaz. Eğer gerçekten ölümün ruhuna nazar eylemek istiyorsanız kalbinizi hayatın gövdesine ardına kadar açın. Zira hayat ve ölüm birdir, tıpkı ırmak ve denizin bir olması gibi.”*

“Zira ölmek, rüzgârda üryan durmak ve eriyip güneşe karışmaktan gayri nedir ki? Ve soluğun kesilmesi, yükselebilirsin ve yayılabilirsin ve kayıtlanamaz Allah'ı arayabilirsin diye soluğu hırçın med-cezirlerinden azat etmekten gayri nedir ki?”

2.5. CİBRÂN'A YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

Cibrân'ın Arap edebiyatçıları tarafından eleştirilere maruz kaldığını ifade etmiştik. Bunlar arasında Mehcer edebiyatının önemli yazarlarından, Cibrân'la husumeti sebebiyle **er-Râbitatu'l-Kalemiyye** 'ye katılmayan **Emîn er-Reyhânî** de bulunmaktadır. Cibrân'la Reyhânî'nin ayrılığa düştüğü noktalar: birincisi, Reyhânî'nin Arap milliyetçiliğini benimsemesi, Cibrân'ın ise Lübnan milliyetçisi olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci nokta, Reyhânî'nin üslubunun gerçekçi, Cibrân'ın üslubunun ise daha duygusal olması sebebiyledir. Yine Mehcer şairlerinden **İlyas Ferhat** da Cibrân'a ve **er-Râbitatu'l-Kalemiyye** 'ye eleştirilerini yönelttiği iki rubai yazmış ve bunları **er-Rubâiyyât** isimli divanında yayınlamıştır. Mehcer yazarlarından **Cubrân Messuh** da Cibrân'ı eleştirenler arasındadır. O da Cibrân'ın Arap edebiyatını terk ederek İngilizce yazılar yazdığını, çünkü Amerika yayın organlarının, fakir bir halktan daha fazla ücret verdiğini iddia ederek Cibrân'ın daha

¹²⁴ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 55.

¹²⁵ Bkz.: Cibrân, **Ermîş**, s. 104-105.

fazla para kazanmak için eserlerini İngilizce telif etmeye başladığını düşünmektedir. Yine Mehcer edebiyatçılarından yakın arkadaşı **Mihâil Nu‘ayme** de Cibrân’la ilgili, Arap dünyasının henüz onun konumunun farkında olmadığını ve bir süre daha olamayacağını ifade etmiş, onu her şeyden önce devrimci ve isyankar olarak nitelemiştir. Bunun yanı sıra Cibrân’ın, yeni şeyler ortaya koymak için bazen yaptığını yıkan, bazen de ektiğini kurutan biri olduğunu belirtmiştir. Cibrân, Mısırlı edebiyatçıların birçoğu tarafından da eleştirilere maruz kalmıştır. Yine Lübnanlı yazar **Emîn Hâlid**, **Muhâvelât fî Dersi Cubrân**, Filistinli papaz **İlyas Zuğbi** de **Cubrân Halîl Cubrân** adlı eserleriyle Cibrân’ı eleştirmişlerdir. Cibrân’ın bütün dinleri reddetmesi ve Hıristiyanlığın temellerini yıkması Zuğbi’nin eleştirileri arasındadır. Arap yazarlardan **Emîn Maluf** da Cibrân’ın değerinin henüz anlaşılamadığından ve biraz da dışlandığından bahsetmektedir. Bunun sebebi olarak da Cibrân’ın kafasının biraz karışık ve felsefesinin basit, şiirlerinin fakir bulunması ve **Ermiş**’in de **Nietzsche**’nin **Böyle Buyurdu Zerdüş** eserinin kötü bir kopyası olduğunun düşünülmesinden kaynaklandığını söylemiştir. Emîn Maluf, Cibrân’ın Paris’te kaldığı 1909-1910 yıllarında Nietzsche’yi keşfedip, eserlerine hayran kaldığını doğrulamaktadır. Hatta Cibrân’ın, bir arkadaşına Alman filozofun adeta ‘kelimeleri kendi ağzından aldığını’ hissettiğini de ifade etmektedir. Nietzsche’nin bu eserinin Cibrân’ı şekil ve içerik açısından etkilediğini kabul etmekle birlikte, eserin birebir kopyası olduğunu söylemeyi abartı ve haksızlık olarak görmüştür.¹²⁶

¹²⁶ Karabela, **a.g.m.**, s. 70-72.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CİBRÂN'DA DİN ANLAYIŞI

Cibrân din konusunda birçok eleştirilere maruz kalmıştır. Öyle ki yayınladığı **el-Ervâhu'l-Mütemerride (Asi Ruhlar)** eserinden sonra din adamları tarafından aforoz edilmiştir. Onun dini düşüncelerini anlamak için geçirdiği merhalelere bakmak yerinde olacaktır. Çalışmamızın bu kısmında gerek Cibrân hakkında yazılanlar gerek Cibrân'ın eserlerine değinerek onun bu husustaki görüşlerine açıklık getirmeye çalışacağız.

3.1. CİBRÂN'IN DİNİ KİMLİĞİNİN OLUŞMASI

Cibrân'ın, Lübnan'ın tepelerinden birinde bulunan Bişerrî köyünde doğduğunu ifade etmiştik. Bişerrî köyünde, Hristiyan dininin Mârûnî koluna mensup dini gelenekler uygulanmaktadır. Kaynakların çoğu, Cibrân'ın, Hristiyanlığın Mârûnî mezhebine mensup olarak dünyaya geldiğini ve ilk eğitimini de yine bu dini geleneklere uygun olarak aldığını belirtmektedir. Cibrân, Mey Ziyade'ye yazdığı mektuplarında Lübnan'ın kuzeyinde oturanların yarısını din adamları ve rahiplerin, diğer yarısını da bunların oğulları ve torunlarının oluşturduğundan bahsetmiş ve şöyle demiştir: *“Ülkemiz Bişerrî 'de rahiplerin ve din adamlarının sayımını yapmak zordur.”* Dini bir ailede dünyaya geldiğini söyleyen Cibrân, annesinin de manastıra gitmeyi istediğinden bahsetmiş ve belki de bu yüzden rahibelerin, kalbinde özel bir yeri olduğunu dile getirmiştir. Buna rağmen Cibrân, geleneksel dini görüşleri benimsememiş, insanın özgürlüğüne engel olacak düşüncelerin karşısında durarak kendini geliştirmeye önem vermiştir. Bu hususta, Amerikalı ressam **Fred Holland Day**'in tavsiye ettiği, **Hikme Okulu**'ndaki **Yûsuf el-Haddâd**'ın önerdiği ve **Mary Haskell**'in ona verdiği kitaplardan faydalanmıştır. Bu kaynakların Cibrân'ın çeşitliliğini arttırdığı görülmektedir. Cibrân adeta bilgiye aç bir öğrencidir. Onun bu yönünü Yûsuf el-Haddâd'ın şu sözlerinden anlamak mümkündür:

“O, isyankâr bir akıl ve karşılaştığı her şeyle alay eden bir gözdü. Çok eleştirir, görüşünü sonuna kadar savunurdu. Uzak ufukları hedefleyerek işini ciddiyetle yapardı. Onda yaşlılara özgü bilgelik ve sorumluluk duygusu vardı. Kulakları ve gözlerini vermeden kitabını açmazdı. O susamış kulaklar suya kanmaz, gözler de doymazdı.”¹

Cibrân’ın din konusundaki görüşlerini anlamak için onun dini kimliğinin oluşmasında, etkilendiği kişi veya kurumlara kısaca değinmekte fayda vardır.

3.1.1. Fred Holland Day ve Boston’daki İlk Yıllar

Fred Holland Day’in Cibrân’a gönderdiği kitaplar, onun Mârûnî geleneklerinden uzaklaşmasında etkili olmuştur. Cibrân, John Lamberir’in **The Classical Dictionary/ Klasik Sözlük** kitabını okuduktan sonra “*Artık katolik değilim. Ben bir putperestim.*” demiştir. Yine bu dönemde rahip Yûsuf Sağîra’dan Bişerrî’deki manevi dünyanın, putperestliğe doğru yöneldiğini öğrenmiştir. Cibrân bu süreçte, Thomas Bulfinch’in **The Age of The Fable or Beauties of Mythology/Fabl Çağı ve Mitolojinin Güzellikleri** eserini de okumuştur. Day’in, Cibrân’a Katolik inancıyla alakası olmayan bu kitapları kasıtlı olarak verdiği düşünülmektedir. Diğer taraftan Cibrân daha on yaşına varmamışken, Boston’da geleneksel Hristiyanlığa karşı çıkan, Hinduizm ve mitoloji destekli unsurları diriltmeye çalışan Teozofi Cemiyeti kurulmuştur. Cibrân’ın okuduğu mitolojik hikayeler de onu etkisi altına almıştır. Bu etkiyi hayatı boyunca kaleme aldığı eserlerinde görmek mümkündür. Day’in önerdiği bu kitapların en büyük etkisi Cibrân’ın Burumsis ve Orfiyus gibi mitolojik tanrılara ve Hristiyanlık öncesi işaretlere meyletmeye, insanlık, ilahlık, varlık gibi ifadeleri sorgulamaya, rakamları ve anlamlarını özellikle de ‘yedi’ sayısını incelemeye yöneltmiştir.²

Amerika’ya göç ettikten bir süre sonra Cibrân Arapçasını geliştirmek ve doğu kültürünü öğrenmek için Lübnan’a gönderilmiş, burada **Hikme Okulu’na**

¹ Rebî’a Bedî’ Ebi Fâzıl, **el-Fikru’d-Dînî fî’l-Edebi’l-Mehcerî**, C.2, Beyrut, Dâru’l-Ciyl, 1992, s. 535-537.

² Sultan Şimşek, **Amerika’daki Göç Edebiyatında Din Anlayışı**, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012, s. 194., Rebî’a Bedî’, **a.g.e.**, s. 538-539.

kaydolmuştur. Cibrân, **Hikme Okulu**'nda hocası **Yûsuf el-Haddâd**'ın görüşlerini önemsemiştir.

3.1.2. Yûsuf el-Haddâd ve Hikme Okulu

Cibrân Lübnan'a dönerken yanında Fred Holland Day'in önerdiği kitaplardan Thomas Bulfinch'in kitabını da götürmüş, hatta onu New York'tan Beyrut'a giderken büyük bir gayretle okuduğundan bahsetmiştir. **Hikme Okulu**'nda sürekli Kitâb-ı Mukaddes'i ve içerisindeki hikayeleri incelerken hocası Yûsuf el-Haddâd'ın tavsiyesi üzerine Arap ve İslam kültürüne ait eserlerle de tanışma imkânı olmuştur. **Kelile ve Dimne, el-Eğânî, Mukaddemetu İbn Haldun, Nehcu'l-Belâğâ, Rasâil Bedîuz-Zamân, ed-Durer, Mütenebbî**'nin eserleri, **el-Behâu zehîr**, Tevrât bu dönem okuduğu eserler arasındadır. Yûsuf el-Haddâd'ın Cibrân'ın dini kimliğinin oluşmasındaki önemi, göz ardı edilemez. Yûsuf el-Haddâd, Cibrân'ın bakış açısını, yeryüzünden felek alemine çevirir. Kendisi de Allah'ın kitabından sonra en faydalı kitabın tabiat olduğuna inanır. Tabiatın yaratıcının ihtişamına ve tabiattaki her unsorda yaratıcının varlığını gösterdiğine inanır. Haddâd, 'kendine güvenmek', 'akıl ve heves', 'insanın denize akan bir nehir olduğu'na dair konuşmalar yapar ve insanları ezeli hikmeti düşünmeye, toplumun bir parçası olan dul, yetimler ve çalışanların sömürülmesine karşı çıkmaya ve onlara iyilikte bulunmaya davet eder. Malın bütün kötülüklerin kökü olduğunu sık sık zikreder, tabiatı Allah'ı görmek isteyenlere de derin düşünme ve züht hayatını, zorlukların üstesinden gelmeyi, çalışarak ve gayretle özgürlüğü elde etmeyi tavsiye eder. Haddâd, insanların hayata karşı tutumunda, her işlerinde kendilerine güvenmesini savunur ve bir kişinin başka bir kişiden iyilik beklemesini ahmaklık olarak görür. Çünkü o, insanın asıl gücünün kendi derinliklerinden geldiğine ve insanın yolunu kendisinin çizdiğine inanır, gücün dışarıdan değil içten gelen bir kuvvet olduğunu düşünür. Bu yönüyle Haddâd'dan etkilenen Cibrân'ın eserlerini okuyan kimse de onun yazdıklarında, ruhun işlevini yerine getirmesi için insanın içine dönmesi ve ruhundan güç alması gerektiğinin, özü temsil eden temel mesele olduğunu görmektedir.³ Tabiatı Allah'ı görmek görüşünden sonra nefsin yüceltilmesi de Cibrân'ın kitaplarında sıkça geçen bir diğer husustur.

³ Rebî'a Bedî', a.g.e., s. 540-541.

Şüphesiz ki bunda, Cibrân'ın hocası Haddâd'ın konuşmalarından duyduğu ruhi mücadele ve ruhani bilinç kavramlarının etkisi vardır.⁴

Bazı kaynaklara göre Cibrân, **el-Hikme**'de Suriyeli yazar ve şair **Fransîs el-Marrâş (1835-1873)**, Lübnanlı **Şebî Şemeyyil (1850-1917)**, **Russeou, Volter** ve **Balzac**'ın seçmeleriyle Fransız ve İngiliz romantik şairlerin şiirlerini de okumuştur. Bu da onun kültürünün gelişmeye başladığını, kişiliğiyle birlikte ruhla ilgili meselelerinin de büyümeye başladığını göstermektedir.⁵

Cibrân'ın bu aşamadaki düşüncesi, üç önemli unsur çerçevesinde oluşmuştur. Birinci unsur Eflatunculuk düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlayan özlem, ikincisi insanlığın geçmişini araştıran, gerçeklerden bir parçayı oluşturan efsaneleri okumaya devam etmesi, üçüncüsü de hayatlarındaki tutumları sebebiyle bazı din adamlarının maslahatlarından hoşlanmamasıdır.⁶

Cibrân bu dönemde kültürel ve manevi köklerini ortaya çıkarmak için içerisinde Eflatunculuk, romantizm, Arap geleneği, efsaneler, tasavvuf, Batınlık gibi birçok konuda görüşler bulunan farklı kitaplar okumuştur. Yine Kur'an-Kerim, Kitâb-ı Mukaddes, Tevrat gibi kutsal kitapları da inceleme fırsatı olmuştur. Bunların etkisini onun hayatında ve edebiyatında bariz bir şekilde görmek mümkündür.

3.1.3. Teozofi ve Hintli Düşünür Krişna Murti

Cibrân'ın teozofi ile karşılaşmasının Boston'da Teozofi Cemiyeti kurulmasıyla başladığından bahsetmiştik. Cibrân'daki yeteneği gören teozoflar, onunla ilgilenmeye başladılar. Teozoflar, ilham vesilesiyle ve tabiat aracılığıyla tanrının bilgisine ulaşılabilceğine, hatta evrenin ruhuyla birleşebileceğine inanıyorlardı. Hayat hakkında “*Ben kimim?*”⁷, “*Biz nereden geldik?*”, “*Nereye gidiyoruz?*” gibi soruları Cibrân'ın da eserlerinde göze çarpmaktadır. Cibrân teozofiyle tanıştığı sırada, Hintli düşünür Krişna Murti ile de tanışmıştır. Murti, insanın amacının zayıflık, aşağılık ve siyasetten kurtulup, varlığın özüyle birleşmeyi gerçekleştirmesini savunuyor ve şöyle diyordu: “*Öldürme, çalma, herhangi bir günah işleme. Tapınağa git ve Nirvana'ya ulaş. Her zaman insanlık için çalış ve Allah'ın*

⁴ A.e., s. 542.

⁵ A.e., a.y.

⁶ A.e., s. 543.

⁷ Huseyn Hâfiz, a.g.e., s. 20.

iradesini gerçekleştirir.” Dolayısıyla bu düşüncelerden beslenen Cibrân’ın hakikati bulma yolunda çabalarken kendine güveninin artması gerekiyordu. Cibrân’ın teozofi anlayışındaki İsa’nın, tanrının insan bedenine geçmesinin örneklerinden biri olduğu, Hristiyanlık ve kilisenin ayrı tutulması gerektiği ve pagan çağının etkilerigibi konularda yeni görüşleri oluşmuştur.⁸

3.1.4. Yûsuf el-Huveyyik ve Fransa Yılları

Cibrân’ın Paris’te geçirdiği yıllar onun düşüncelerinde derinleştiği döneme rast gelmektedir. Cibrân, artık hayatındaki temel meselelere yönelmeye başlamıştır. Bunların en önemlisi de insanın yükselmesinde, din faktörünün etkisidir. Cibrân, din adamlarının kanunlarını reddetmiştir. Adaletin ruhunu temsil eden tabiattaki yaratıcının kanunlarını tatbik etme, gölgede yaşayamayan yüce bir çiçek gibi cana önem vermek, dünyanın düzeltilmesi için çabalamak gibi konuların üzerinde durmuştur. Arkadaşı Huveyyik’in Volter ve Renan’a ilgi duyması ve onlar hakkındaki sözleri Cibrân’ın düşünce dünyasını etkilemiştir. Bu etkiyi, daha fazlasını ve daha iyisini isteme arzusu takip etmiş ve Cibrân arkadaşıyla birlikte Tolstoy, Nietszche, Dante, Homeros, Balzac, Victor Hugo, Rousseau gibi birçok alanda farklı okumalar yapmıştır. Cibrân bu verimli, kültürel atmosfer içerisindeyken şöyle demiştir: *“Edebiyatçılar ve düşünürler, halkı düşünmeye yöneltiyorlar. Volter ve Rousseau ile Fransa düşünmeye başladı. Cibrân’la da Doğu düşünmeye başlayacak.”*⁹

Cibrân’ın din tasavvurunu anlamaya çalışırken onun, kendini gerçekleştirme uğrunda gittiği her ülke ve şehirde karşılaştığı kültürel çevrelerden aldığı bilgileri sünger gibi içine çekerek harmanladığı, döneminin bütün düşünür, edebiyatçı ve şairlerinden haberdar olup onların eserlerini inceleyerek değerlendirdiği de göz ardı edilmemelidir.¹⁰

3.1.5. Bahâîlik

Cibrân bahâî liderlerden Abdu’l-Behâ’nın resmini çizmiş ve onu şu sözlerle övmüştür: *“Bütün insanlar ruh vasıtasıyla çalışır. İşini iyi yapar. Sen de iyi yaptın.*

⁸ Rebi‘a Bedî‘, a.g.e., s. 548-550.

⁹ A.e., s. 556-557.

¹⁰ Şimşek, a.g.e., s. 201.

Çünkü sende, Allah'ın kudretinden bir şeyler var." Cibrân, Abdu'l-Behâ'yı beğendiğini söyleyerek onun gülüşünde Suriye'nin, Arap yarımadasının ve İran topraklarının sırrını gördüğünü ifade etmiştir.

1905-1920 yılları arasında Cibrân'ın düşünce dünyasını, Kitâb-ı Mukaddes, romantik şiir, Eflatunculuk ve kaynakları, Amerika Transandantalizmi (Amerikan edebi, politik ve felsefe akımı), Arap tasavvufu, Batı sanatı, özellikle de Fransız ve İtalyan sanatı, dinlerden önceki dönem gibi konular meşgul etmiştir.¹¹

Cibrân hakikate ulaşmak için iki aşamadan geçmiştir. Birinci aşama, şikâyet ve endişe süreci ikincisi ise, endişe ve şüpheyi bir kenara bırakarak özgürleşme aşamasıdır. Bu hali Cibrân, Mary Haskell'a şöyle ifade eder: *"Endişeliyim. Akıl bir su tablası gibi daima çalışıyor. Her zaman araştırıyor. Ve daima homurdanıyor. Kalbimde bir ok ile doğdum. Onu çekip almak da orada bırakmak da acı veriyor."*

3.1.6. Hakikat Arayışı

Cibrân'a göre her şey vardı ve hakikate doğru var olmaya da devam edecektir. Bu hakikat de, nurunun fışkırdığı ve insanların ona doğru meylettığı Doğu'da bulunmaktadır. Hakikate dair, Mary Haskell'a *"Bizim elimizde büyük, gerçekten büyük bir hakikat vardır."* diyerek bunun yeni bir şey olmadığını vurgulamak istemiştir. Cibrân'ın eserlerinde hakikat bazen güzellik, bazen Tanrı, bazen bulutların arkasında saklanan külli akıl bazen de kutsal bir gerçeklik olarak ifade edilmektedir. Bütün insanları seven Cibrân, insanın hakikatini külli iradede aldığını inanmaktadır. Onun tahayyülüne göre; kendi hakikati ya da herhangi bir insanın hakikati, kendini ruhsal olarak idrak etmek ve ruhunu güzelliğin, ışığın ve en ulu evrensel kanunun gerçekliğine doğru yüceltmekle mümkündür.¹²

Cibrân'a göre bilgelik, hayret makamıyla başlar. Bu hayret duygusundan kurtuluş da hakikat bilgisine sahip olmak veya hakikatle birlik olarak, kişinin bu yolda kendini feda etmesi ve çabasıyla olur. Çaba da insanı deliller, kalıplar ve ölçülerden arındırarak onun mistik bir hale dönüşmesini sağlar. Cibrân delile ihtiyaç duyan hakikati, yarım olarak nitelendirmiştir. Bunu **el-Bedâ'i ve't-Tarâ'if**'te şöyle ifade

¹¹ Rebî'a Bedî', a.g.e., s. 567.

¹² Şimşek, a.g.e., s. 205-206.

eder: “Bir şeye iman etmek, onu tanımakla olur. Ruh gözüyle bakan mümin, araştırmacıların akıl gözüyle göremediklerini görür. İç görüşüyle, onların sonradan idrak edilmiş bilgileriyle anlamadıklarını anlar.” Bu sebepten inananın delile ihtiyacı olmaz. O, hakikati içinde, derinlerde hisseder.¹³

Hakikati öğrenmede ruh faktörünü önceleyen Cibrân, **el-‘Avâsıf**’ta soyut hakikati, insanın ruhundan başka bir şeye inanmaması, ondan başkasını yüceltmemesi ve onun istekleri doğrultusunda yaşaması olarak tarif etmiştir.¹⁴ Cibrân’ın hakikat hakkındaki genel görüşünün; hakikatin insanın derinliklerinde aranması gerektiği yönünde olduğu görülmektedir. Tek gerçek diye ifade ettiği samimiyet ve içtenliğin, ruhtan geldiğine inanan Cibrân, bunu **el-Ecnihatu’l-Mütekessira** eserinde, bu zamana kadar tek gerçekliğe inandığı ve bu inancın da işleri güzel ve onurlu kılan samimiyet olduğu şeklinde açıklamaktadır.¹⁵

3.1.7. Hakikate Ulaşmadaki Köprüleri

Eflatunculuk, güzeli, iyiliği ve mutluluğu bizzat görebilmek için parçaların tek bir örnekte nasıl birleştiği ve ruhların ideal dünyaya nasıl yükselebildiği konularına odaklanmıştır. Bundan dolayı sevgi, iyilik, akıl, düzen ve olgunluk kavramlarının üzerinde durmuştur. Mutlak güzelliğe ulaşmayı ve ruhun saadeti için onu dünyaya bağlayan maddeden soyutlamayı gerekli görmüştür. Bu görüşte hikmet, iffet ve cesaret erdemlerin en önemlilerinden görülmektedir. Eflatunun görüşlerini romantizm akımında ve bu akımdan etkilenen Cibrân’da da görmek mümkündür.¹⁶ Cibrân romantizmin, özellikle ferdin toplumla ilişkisi meselesinden etkilenmiştir. Romantizme göre fert, kaderin ve toplumun katı düzeninin kurbanıdır. Cibrân da toplumun ve o toplumun geleneklerinin sert olduğunu anlamıştır. Bunun sonucunda da toplumsal geleneklere, dinin kurduğu düzene, iktisadi durumlara ve bunların insan üzerindeki etkilerine karşı, asi tavır sergilemiş, insanın kuralsız ve sınırsız

¹³ A.e., s. 206.

¹⁴ Cibrân, **Fırtınalar**, s. 14.

¹⁵ Şimşek, **a.g.e.**, s. 207.

¹⁶ Rebî‘a Bedî‘, **a.g.e.**, s. 581.

özgürlüğünü arzu etmiştir.¹⁷ Bunun içinde insanın kendi hakikatini bulmasını savunmuş ve hakikate arama yolunda bazı kavramlara da yer vermiştir.

3.1.7.1. Sevgi

Cibrân'ın hakikati bulma yolunda başvurduğu ilk kavram, sevgidir. O sevgiyi, kökleri derinlerde olan kapsamlı bir tasavvurla açıklar. Sevginin kendisini hakiki varlık olarak gören Cibrân'ın sevgi kavramı, varlıkların hepsinin aynı özden olduğu ve onun bütün varlığı içine alan geniş boyutlu bir aşk olduğu şeklindedir. Bu aşk da insanı mutlak alemin ruhu ile birleşmesi için varlıkla birleştirir. Yani sevgi, insanı mutlak hakikate ulaştıran, kâinat ve tanrı arasındaki uyumu en üst tabakada gerçekleştiren içsel, şahsi bir durumdur. Cibrân'ın bu görüşünden onun kâinat ve tanrıyı tek bir varlık gibi gören panteizm düşüncesinden etkilendiği de anlaşılmaktadır. Sevgiyi, insanın gözlerini açan, ona sabır nimetini veren tanrının, kendisi olarak görmektedir. Ona göre sevgi sınırsız ve sonsuz bir varoluş düzeyidir. Tanrının, insana sevgiyi sonsuz, karşılıksız ve en yüksek derecede vermesinden dolayı Cibrân sevgiyi, insana ilahi cömertliğin yansıması olarak nitelendirir. Acı, sabır ve üzüntüyü yaşamayan insanın sevginin meyvelerini toplayamayacağına inanır.¹⁸

Cibrân, “*Sevgi olmasaydı hiçbir şey var olmazdı.*” diyerek tanrının insana, sevgiden dolayı ruh verdiğini düşünmektedir. Ruhun da yerel güçlerin baskısından kurtularak özgürleşmesini savunmaktadır.¹⁹ Sevgiyi her şeyin özü, adaletin gözü olarak görmektedir. Sevginin, milletlerin hepsini aydınlattığı gibi kişinin ruhunu da aydınlattığını ve her varlığa aynı şekilde verildiğini savunmaktadır.²⁰

Ruhunda adeta bir sevgi dini inşa etmiş olan Cibrân, rahiplerin kutsal gördükleri mabetlerin yerine, insan kalbindeki sevgi mabedini koymaktadır. Bu yönüyle de teozofların, dış dünyadaki kiliseler yerine, insanın iç dünyasında kurduğu manevi dünyayı koymaları fikrine yakın olduğu görülmektedir. Bununla ilgili olarak **Beyne'l-Harâib (Harabeler Arasında)** yazısında şöyle demektedir: “*Orişalem’de*

¹⁷ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁸ Şimşek, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁹ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 17.

²⁰ Şimşek, **a.g.e.**, s. 208-209.

ibadet için bir tapınak inşa ettim ve kâhinler tapınağı kutsadılar. Sonra geçen günler o tapınağı yok etti. Sevgi için kalbimde bir tapınak inşa ettim ve Tanrı tapınağı kutsadı. (O öyle bir tapınak ki,) hiçbir güç ona asla galip gelemeyecek.” Savaşa, zalimliğe, cehalete, tutarsızlığa, dini kurallara, baskıya ve feodaliteye sevginin düşmanı olarak gördüğü için karşı çıkan Cibrân, Tanrı’nın kalbi, güzellik ve sevgiden yarattığına ve sevgi için, kalbin, her şeyin feda edildiği bir yer olması gerektiğine inanmaktadır.²¹ Cibrân, her gün yeniden fışkırmayan sevginin her gün ölmekte olduğunu düşünmektedir.²²

Bir dönem Nietzsche’nin de etkisiyle din adamlarına ağır eleştiriler yönelten Cibrân, sonraları insanların evrensel ruhun bir parçası olduğu düşüncesiyle sert eleştirilerinin yerine daha nazik ve üretmeye dayalı bir tavır sergilemeye başlamıştır. Özellikle **el-‘Avâsıf (Fırtınalar)** eserinden sonra Eflatun’un felsefesinden etkilenen ve her şeyin, en yüce iyilikten gelip sonra yine ona döneceğine inanan Cibrân’ın, hayata bakış açısı değişmiş ve daha iyimser bir hale bürünmüştür. Ona göre, yaratılmışlardaki eksiklikler kötülük kabul edilmez, her varlık gidip gelmeler yaşadıktan sonra mutlak hakikate döner. Bütün insanları kucaklayan bir sevgi kavramına inanır ve zengini-fakiri, güçlüyü-güçsüzü, kâhini-dilsizi, yaşlıyı-genci ayırım yapmaksızın sever.²³

Yesu‘ İbnu’l-İnsân (İnsanoğlu İsa) eserinde sevginin görünenin arka planında gizli kalan, açığa çıkmayan taraflarını sevdiğini söyleyen Cibrân, şöyle devam eder: “*Sevgi kutsal bir sırdır. Gerçekten sevenler sevgilerini açıklamak için asla sözcükler bulamayacaktır. Sevmeyenlere gelince onların inançlarında sevgi acımasız bir alay konusudur.*” Cibrân’a göre sevgi, insanın öğreticisi, yüceliğe ulaşmasını sağlayan varlığın, her boyutundaki arınma, saflaşma durumu, varlık piramidinin her aşamasında mevcut olan bir yaşamdır.²⁴

²¹ A.e., s. 209,210.

²² Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 74.

²³ Şimşek, **a.g.e.**, s. 211.

²⁴ A.e., s. 212-213.

3.1.7.2. Güzellik

Cibrân sevgi ve güzelliği bir hakikatin iki yüzüne benzetir. Güzellikle ilgili şöyle der: *“Büyük gerçekler insanlar arasında bilinen kelimelerle küçültülürler. Onlar aslında kelimelerin kuru cesetlerine bürünmek istemezler. Bu yüzden susmak ruh alemine giden en iyi yoldur.”* Aslında amaç susmak değildir. Susmak, Allah’la insan arasındaki diyalogu sağlamak için derin düşünceye dalmaktır. Bu düşünce, Allah’ın kendisini düşünenin, sevenin ve gerçek güzellikle birleşmek isteyen ruhuna vermesine sebep olur. Mutasavvıflar nazarında her şeyin temeli sevgidir ve sadece Allah sevilendir. Susma aşkı, uzlet ve düşünme hali, insanı ruhi boyutta rahatlamaya, vahyin kabulüne ve birleşmeye iletir. Cibrân da bu hususta *“Güzellik, düşünenlerin nasibidir.”* demiştir. Cibrân’ın eserlerinde yer verdiği kahramanlarının çoğu çokça düşünen, fazla konuşmayan kişiler üzerine kurgulanmıştır. O, susmak ve güzelliği şöyle bağdaştırmaktadır:

“Güzelliğin dilin ve dudağın konuştuğu kelime ve sesleri yücelten semavi bir dili vardır. Şüphesiz ki güzellik, ruhlarımızın anlayacağı, onunla sevineceği ve etkileriyle gelişeceği bir sırdır. Düşüncelerimiz ise, şaşkın bir şekilde, sözcüklerle vücut bulmaya çalışarak güzelliğin önünde dururlar ama yapamazlar. O (güzellik) gözle görünmeyen bir akıştır.”

Cibrân, güzelliğin mahiyetini anlamaya çalışmış ama onu bütün boyutlarıyla anlamakta kendini yetersiz görmüş ve nihayetinde onun bir sır olduğunda karar kılmıştır.²⁵

Cibrân’a göre, güzellik bizi zatına yöneltir ve biz ondan başkasını da bulamayız. O bizi keşfeder. Gözlerimizi kapattığımızda onun suretini görürüz, kulaklarımızı kapattığımızda onun ezgisini işitiriz. Biz kainattaki varlıklara samimi bir şekilde bağlanmak için kendimizi anlamaya çalışırız. Ruhla, cennetin daima çiçeklerle bezeli olduğunu ve sürekli uçmakta olan melekler topluluğunu idrak ederiz. Cibrân’ın sevgi ve güzellik konularında, bilginin ne olduğu meselesinden, hayatın ne olduğuna dair dönüşümündeki öneme vurgu yaptığı görülmektedir. Cibrân insana, sevgi ve güzellik ruhuyla ilahi kimliğe ulaşma mesuliyetini yüklemiştir. Bu durum **Karma**

²⁵ Rebî‘a Bedî‘, a.g.e., s. 593-595.

Teorisi'nin insanları çağırdığı; 'Ne ekersen onu biçersin ve yükselme ancak manen temizlenmeyle olur.' görüşüne benzemektedir. Cibrân, **The Prophet** 'da, Mustafa'nın ağzından şu cümleleri söyler: *"Orfeles halkı, güzellik, hayattır, hayat kendi kutlu yüzünden peçeyi kaldırıncı. Fakat hayat sizsiniz ve peçe siz. Güzellik bir aynada kendini temâşa eden ebediyettir. Fakat ebediyet sizsiniz ve ayna siz."*²⁶ Cibrân'a göre sürgünümüzdeki dünyanın üstüne yükselişimizi önleyen tüm engelleri yendiğimizde güzelliğe yaklaşmış oluruz. Güzelliği kuşanırız ve çirkinlik elbisesini de çıkartırız.²⁷

Cibrân **Reml ve Zebed** kitabında, güzellikle ilgili şunları dile getirir: *"Hayatın kalbine ulaştığında her şeyde bir güzellik bulursun. Güzelliğe kör olan gözlerde bile. Güzellik bütün bir hayatımız boyu aradığımız yitiğimizdir. Bunun dışındaki her şey bir bekleyiş."*²⁸, *"Yüce güzellik beni esir eder. En yüce güzellikse beni kendimden azad eder."*²⁹, *"Güzellik onu arzulayanın kalbinde onu görenin gözündekinden daha güçlü parıltılar saçar."*³⁰

Yine Cibrân, **el-Ecnihatu'l-Mütekessira** kitabında, güzelliği sadece ruhlarımızın anlayabildiğini, ruhların onunla yaşayıp büyüdüğünü, onun kelimelerle ifade edilemeyeceğini söyler. Gözlerin güzelliği göremediğini fakat onun hem bakan hem de bakılanın içinden gelen bir his olduğunu ifade eder. Gerçek güzelliği yeryüzünün derinliklerinden gelip çiçeğe renk ve koku veren hayat gibi kutsal görerek, onu mukaddes ruhlardan yayılan ve bedeni aydınlatan bir ışığa benzetir.³¹

Cibrân güzellikte, sevginin gerçeğinin ve gerçeğin sevgisinin saklı olduğuna inanır ve onda insanı çeken güzel bir gerçeklik olduğunu düşünür. İnsan ancak varlık gayesinin bilincine vardığında güzelliğin dikkatini çeker. İnsanın bu gayeye ulaşması için uzlete çekilmesi gerekir. Uzletten kasıt düşünmek, muhabbetin taşması ve insanın hakikatine dönmesidir. Bu haliyle uzlet, insanı maddenin baskısından kurtarır. Bu düşünceler, Cibrân'ın tasavvufa yönelimini sağlamıştır.³²

²⁶ Cibrân, **Ermiş**, s. 99.

²⁷ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 597.

²⁸ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 33.

²⁹ **A.e.**, s. 66.

³⁰ **A.e.**, s. 67.

³¹ Cibrân, **Kırık Kanatlar**, s. 19-20.

³² Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 600.

3.1.7.3. Tasavvuf

Araştırmacılar, özü arayış ve var olan şeylerde Tanrı'yı görme düşüncelerinin, Cibrân'ın mutasavvıflarla bir araya gelmesine vesile olduğunu söylemekte ve onun edebiyatında bazı açılardan tasavvufçularla aynı fikirdeyken bazı meselelerde de ayrı düştüğünü ifade etmektedirler.³³

Cibrân'ın edebiyatında tasavvufun önemli bir yeri vardır. Cibrân tasavvufun ilgilendiği meselelerin hepsini değil, sadece kendi hayatına uygun olan görüşlerini benimsemiştir. Cibrân kendisinde rabbani bir hal, şeffaf bir unsur veya derinliklerde konuşan bir ışık arar. Onun iki hayatı vardır. Biri iş hayatı, insanlarla ilişkileri, diğeri de zaman ve mekândan bağımsız olduğu büyüleyici, huşu veren, sessiz, uzak bir mekandır. Bu uzak mekânda Cibrân, kendi en uzak sınırlarına ulaşır ve bunları kaleme alarak okuyucularının beğenisine sunar. Eserlerinde defalarca bu tatlı huzurdan bahsetmesi, onun bu durumdan ne kadar keyif aldığını hatta Allah'a özlemini göstermektedir.³⁴

Cibrân tasavvufa yakın durmakla birlikte tasavvufçuların aksine ruhu bedenden ayrı düşünmez. Ruhla ilgili: *“Kanatlanmış ruh bile tabiî ihtiyaçlarından kurtulamaz.”*³⁵ demiştir. Yine kendisine ya bu dünyanın zevklerini ya da diğer dünyanın huzurunu seçmesini söyleyenlere: *“Hem bu dünyanın zevklerini hem de öte dünyanın huzurunu seçiyorum.”*³⁶ şeklinde cevap vermiştir. Bu düşüncelerden şu görüş ortaya çıkmaktadır; Cibrân tasavvuftan ve sûfilerden etkilenmiş, hatta birçoğuna sempati de duymuştur. Ama tam manasıyla mutasavvıf değildir. *“Ruh ile beden arasında savaş yoktur; ruhları hımbıl, bedenleri teslimiyetçi olanların düşünceleri hariç.”*³⁷ sözleriyle de ruhu, bedenden ayrı tutmadığını ifade etmiştir. Görüldüğü kadarıyla sûfiliğe meyletme karşın, bedensel arzuların öldürülmesini savunmamıştır.³⁸

³³ A.e., a.y.

³⁴ A.e., s. 604.

³⁵ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 31.

³⁶ A.e., s. 70.

³⁷ A.e., s. 32.

³⁸ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 605.

Cibrân'ın tasavvufa dair görüşlerini **el-‘Avâsıf** eserinde, **el-‘Âsıfe** hikayesindeki Yûsuf el-Fahrî karakterinde görmek mümkündür. Yûsuf, otuz yaşında dünyayı ve içindekileri bırakarak sakin, zahitçe ve bir başına kalmak için Kuzey Lübnan'daki Kadişa Vadisi'nde bir hücrede yaşamaya çekilmiştir. Bir gün kendisini ziyaret eden misafirine şarap dolu bir testi, ekmek, peynir, zeytin, bal ve kuru meyveler ikram etmiş ve zahidin böyle yaşamasına şaşırarak misafirine şöyle demiştir:

“Hayır, yalnızlığı dua ve zahitlik için istemedim. Çünkü dua kalbin şarkısıdır ve Allah’a ulaşır. Ki dostun dosta seslenişiyle karışmış olarak yükselir. Zahitlikse, o; bedenın ezilmesi, arzuların öldürölmesidir. Bu haliyle benim dinimde yeri olmayan bir meseledir. Çünkü Allah bedenleri ruhların yapıları olarak bina etmiştir ve bizim de güçlü, temiz, kendilerinde yer bulmuş ulûhiyetle buluşur bir şekilde kalmaları için bu yapıları korumamız gerekir. Hayır kardeşim ben dua ve zahitlik için yalnızlığı seçmedim aksine insanlardan, kurallarından, öğretilerinden, adetlerinden, düşüncelerinden, gürültülerinden ve çığlıklarından kaçarak istedim onu.”³⁹

el-Bedâ’i ve’t-Tarâ’if eserindeki **İrem Zâtu’l-‘Umâd**⁴⁰ hikayesinde ruhun uyanışıyla yeryüzüne dönüş meselesini konu alan Cibrân, düşüncelerini Hristiyan olan Necip ile sûfîler derecesinde Müslüman bir kadın olan Âmine el-‘Ulviyye’nin aracılığıyla iletir. Cibrân bu hikayesinde doğu dinlerinin birliğı, panteizm, madde ve ruhun birliğı meselelerine değinir. “*Vücut görünen ruh, ruh da gizli vücuttur.*” Necip dinlerle ilgili şöyle söyler: “*Hristiyan olarak doğdum. Ancak biliyorum ki, dinleri mezhepsel ve toplumsal fazlalıklardan soyutladığımızda onları tek bir din olarak buluruz.*” Âmine de bütün görünenlerin ve anlamların, ruh hallerinden olduğunu söyler ve Necip’in, hayatın, külli ruhun görüntülerinden olduğunu ifade etmesi üzerine şöyle der: “*Kim ki zatını görüyorsa, soyut hayatın cevherini görür. Her öz soyut hayatın cevheridir.*” Cibrân’ın burada Müslüman kadına Âmine ismini vermesiyle Hz.

³⁹ Cibrân, **Fırtınalar**, s. 91-102.

⁴⁰ Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 645-663.

Peygamber'in annesini, Necip'ten kastının da İslam tasavvufuna ilgisi olan Cibrân'ın bizzat kendisini temsil ettiği düşünülmektedir.⁴¹

Cibrân'ın **el-Bedâ'i ve't-Tarâ'if** kitabında ayrı ayrı başlıklar altında yer verdiği **İbn Sînâ (980-1037)**, **İbnu'l-Fâriz (1181-1235)** ve **Gazâlî (1058-1111)** gibi mutasavvıflardan hangi yönden etkilendiğine kısaca bakacak olursak; ilk olarak İbn Sînâ⁴²'yi ele aldığımızda, onun maddeden yola çıkarak ruhun sırlarına ulaşması Cibrân'ın ilgisini çekmiştir. İbn Sîna, uzun seneler felsefeyle uğraşmış, daha sonra da tasavvufa meyletmiştir. O, görünenden yola çıkarak görünmeyeni idrak etmiştir. Onun bütün tecrübeleri, **Ruh (Nefs)** kasidesinde vücut bulmuştur. Bu kasidesi ilmin, hayatın akli olduğuna dair kanıttır. İlim sahibi, ruh sayesinde kademe kademe bilimsel tecrübelerden zihinsel teoriye, ruhi bilince ve nihayetinde Allah'a ulaşır. Cibrân, **Shakespeare, Goethe, Shelley** gibi ünlü düşünürlerin İbn Sînâ'dan esinlendiğini, dolayısıyla da İbn Sîna'nın hem kendi dönemi hem de sonraki dönemlerde tanınmış olduğunu söylemektedir. İkinci olarak, İbn Fâriz⁴³ gerçeğin şehrine azimle yürümüş ve **et-Tâiyye**'yi yazmıştır. O da uzun süre hadis ve hukuk üzerine çalışmış, sonunda nefis ve manaya odaklanmıştır. Cibrân onu, güneşin ışınları gibi saf bir ruh, ateş gibi tutuşmuş bir kalp, dağların arasındaki göl gibi saf bir düşünce olarak tanımlamaktadır. O da hayatın arka planında gizlediklerine ulaşmaya çalışmış, gözlerini bu dünyaya kapatarak nihai şarkıları duymak için yeryüzünden çekilmiştir. Gözlerini kapatarak ruhi yükselme, Cibrân'ın da ilgisini çeken durumlardandır. Üçüncü olarak da Cibrân'ın Gazâlî⁴⁴ ile **Aziz Augustine**'in görüşleri arasında, yaşadıkları zaman ve muhit açısından gerek mezhepsel gerek toplumsal farklılıklar olmasına rağmen bir bağ olduğunu düşünmektedir. Genel prensip, nefiste var olan düşüncenin sahibini görünenden görünmeyene, oradan felsefeye, oradan da ilahi olana yönelttiği şeklindedir. Gazâlî, dünyadan, ondaki rahatlık ve yüksek makamdan vazgeçerek sûfi bir hayat sürmek için inzivaya çekilmiş ve insanların idrak ve seçimlerinin duyguları ve hayalleriyle karıştığı o gizli kabı aramaya yoğunlaşmıştır. Gazâlî, Cibrân'a göre kendisinden önceki Hint sûfileriyle onlardan sonraki teologları birbirine bağlayan altın

⁴¹ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 45.

⁴² Cibrân'ın İbn Sîna yazısı için bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 617-618.

⁴³ Cibrân'ın İbn el-Fârid'le ilgili yazısı için bkz.: **A.e.**, s. 636-637.

⁴⁴ Cibrân'ın Gazâlî hakkındaki yazısı için bkz.: **A.e.**, s. 620-621.

bir halkadır. Cibrân batılı müsteşriklerin Gazâlî'yi İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi önemli bir mevkide tutmalarının yanı sıra doğruların ona gereken önemi vermemesinden şikayetçidir. Batılıların onu doğrulardan daha fazla tanıdığını, eserlerini çevirerek, araştırmalar yaptıklarını felsefi ve tasavvufi görüşlerine yoğunlaştığını ifade etmektedir. Cibrân'la Gazâlî arasındaki benzerlik, ikisinin de bütün dinleri ve mezhepleri birleştirerek hakikati arama noktası olmuştur. Gazâlî, sonunda gerçeğe giden yolda bütün malını ve eşyalarını fakirlere vererek tasavvufa yönelmiş, Cibrân ise, hayatı boyunca kendisinde tasavvufi yolun hakikatini gerçekleştirmeyi temenni etmiştir. Ayrıca Cibrân ve Gazâlî din adamlarının dini bozup, anlamları değiştirmeleri neticesindeki tutumlarıyla da ortak noktada buluşmuşlardır.⁴⁵

Cibrân'ın derin bir sûfi bilgiye sahip olmasına rağmen tam manasıyla mutasavvıf olmadığını ifade etmiştik. Onun bu şuuru hakikate doğru ruhi özlem dalgaları oluşturmaya yetmiş bunu da çoğu zaman dua ile dile getirmiştir.⁴⁶

3.1.8. Vahdet-i Vücut Anlayışı

Yaratma ve varlık konusu Cibrân'ın aklını karıştırmamıştır. O, Tanrı'nın her şeyi yoktan yarattığına inanmaktadır. Hatta bu durumu 'Ol dedi ve oluverdi, sonra çamura kendi ruhundan üfledi ve insanı yarattı.' şeklinde kabul eder. Tanrı yerlerin, göklerin, yıldızların, denizlerin, gündüzlerin ve diğer varlıkların da yaratıcısıdır. Bütün bunların O'nun emriyle hareket ettiğine, onun iradesiyle ilerlediğine ve her şeyin hassas, zarif bir sistemle O'na bağlı olduğuna inanır.⁴⁷

Cibrân'ın eserlerinden insanın, tabiatın ve Tanrı'nın varlık bakımından bir birlik içinde olduğu düşüncesine yakınlığı anlaşılmaktadır. O, beşerî ruhu ve varlığı külli akıl ve en büyük bütün, yani Tanrı'nın tezahürü olarak benimsemektedir. **Dem'a ve İbtisâme**⁴⁸ eserinde, sevgilisini Tanrı'nın bir parçası olarak görerek onun her yerde olduğunu, çünkü Tanrı'nın ruhundan geldiğini ve zamandan daha güçlü olduğunu söylemektedir. Varlığın birliğine dair de Cibrân şöyle demektedir: "*Bağışla beni*

⁴⁵ Rebî'a Bedî', a.g.e., s. 609-612.

⁴⁶ A.e., s. 613.

⁴⁷ Huseyn Hâfız, a.g.e., s. 21.

⁴⁸ Bkz.: Cemil Cebr, a.g.e., s. 350-351.

sevgilim; çünkü seninle karşımda duran biri gibi konuştum. Oysa sen benim aynı anda Tanrı'nın elinden çıktığımızda kaybettiğim güzel olan diğer yarımısın. Bağışla beni, sevgilim."⁴⁹

Cibrân'a göre ruh, Tanrı'dan bir parçadır ve onun ilerlemesi Tanrı'nın ilerlemesine bağlıdır. Ve ruh, sonsuzluktan geldiği için yine sonsuzluğa dönecektir.⁵⁰ Cibrân her şeyin bir çıkış noktası olduğuna inanır ve şöyle der: "*Tabiatın gereği olarak varlıklar kaynağına döner.*"⁵¹

Tanrı ile evrenin varlığını bir gören Cibrân, insanın görünüşüyle özünün bir olduğunu düşünür. Ruhun nihai arzusunu, Tanrı'dan ayrıldıktan sonra bilgi ve özgürleşme vasıtasıyla tekrar birleşmek olarak açıklar. Ruhun, bedenden ve maddi dünyadan sıyrılarak varoluş gayesini idrak etmesi gerektiğini savunur.⁵² Ruhun işlevini şöyle tanımlar:

"Allah, ruhlarımızı bu hayata, bilgiyle artan, gece ve gündüzün araştırılmasıyla güzelleşen bir ışık demeti olarak gönderdi. Nasıl bu ışığın üzerine zayıflayıp sönmesi için kül dökersiniz? Allah, aşk ve özgürlük ortamında süzülerek uçmanız için sizlere kanatlar verdi. Neden kanatlarınızın yerine ellerinizi kullanıyor, böcekler gibi yeryüzünde sürünüyorsunuz?"⁵³

Cibrân, insanların ruhlarının bir olduğu, akıllarının ise en aşağıdan en yükseğe, yeryüzünün karanlığından güneşin ışığına doğru, aşamalı olarak tabakalara ayrıldığı düşüncesindedir.⁵⁴

⁴⁹ A.e., s. 371.

⁵⁰ A.e., s. 287.

⁵¹ Rebî'a Bedî', a.g.e., s. 616-617.

⁵² A.e., s. 617.

⁵³ Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 92.

⁵⁴ Rebî'a Bedî', a.g.e., s. 627.

Cibrân Yesû‘ İbnu‘l-‘İnsan’da, Tanrı’yı gökyüzündeki güneş, yeryüzündeki ateş ve insanın göğsündeki ışık olarak tanımlar. Allah’ın bütün ruhları barındırdığını ve insan ruhundan daha derin bir varlığın bulunmadığını söyler.⁵⁵

Cibrân ruhu, hayatı ve varlığın bütün belirtilerini büyük güce bağlar. Hayatın, yüce alemin yankısı, ruhların da Tanrı’nın parçaları olduğunu düşünür. Bağlantı kurduktan sonra varlığın tezahürlerindeki gelişme ve yükselmeden bahsederek, vahdete dönüş ve mutlak varlıkla birleşme konusunda, bilgi ve özgürleşmenin rolü hakkında bilgi verir.⁵⁶

3.1.9. Reenkarnasyon

Reenkarnasyon, insanın öldükten sonra ruhunun ölümsüzlüğüne ve tekrar dünyaya gelerek veya başka bir alemde varlığını sürdürerek hayatına devam edeceğine dair inanç şeklidir. Bu düşüncenin nasıl ve kim tarafından ortaya çıkarıldığı hususunda bilgi bulunmamakta ancak eski Mısır, Roma ve Kelt geleneklerince benimsendiği bilinmektedir. Günümüzde Hint kökenli dinlerin hepsinde, bazı yerli Afrika dinlerinde, Yahudi Kabala geleneği ve İslam’da Nusayrîlik, İsmâiliyye, Dürzîlik, Yezîdîlik gibi mezheplerde kabul edilmektedir. Genel olarak Hindistan ve Çin arasındaki bölgede yayılmış ve dini bir düşünce olarak kabul edilmiştir. Arapça ‘tenâsuh’, Türkçe ‘ruh göçü, yeniden doğuş’ anlamlarına gelmektedir. Eflatun’un görüşleri arasında da insan ruhunun, gerçeği kavrama kabiliyetine göre, ölümden sonra başka uygun bedenlerde tekrar tecessüm edeceği düşüncesi bulunmaktadır.⁵⁷

Cibrân’ın reenkarnasyona ilgisinin, çocukluk yıllarında Boston’da oturdukları Çin mahallesinin sakinleriyle münasebeti sebebiyle oluşmaya başladığı düşünülmektedir. Daha sonraları Boston’daki okula başlamadan önce tanıştığı yakın arkadaşı Charlotte Teller’in reenkarnasyon konusundaki görüşlerinden de etkilenmiş olabilir. Nitekim Cibrân arkadaşına, tenasühe inanıyor musun diye sorduğunda: “Evet, tenasühe inanıyorum. Zira seninle daha önce, bir başka mekânda birlikte yaşadığıma

⁵⁵ A.e., s. 629.

⁵⁶ A.e., s. 631.

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali İhsan Yiğit, “Tenâsüh”, **DİA**, C:40, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 441-443.

inanyorum. Zannederim senle, Romalılar döneminde Mısır'da yaşamıştık. Ancak o zamanlar sen benim kardeşimdin.” yanıtını almıştır. Cibrân'ın tenasühe dair düşünceleri daha ilk eserlerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Onun bu konudaki görüşlerini, **el-Mûsîka** adlı eserini yayınladıktan sonra kaleme aldığı, **‘Arâisu’l-Murûc** kitabındaki **Ramâdu’l-Ecyâl ve’n-Nârul Hâlîde (Çağların Külü ve Sonsuz Ateş)**⁵⁸ hikayesinde ve **el-‘Avâsîf**’taki **Ve’s-Şâ’iru’l-Be‘alebekî** yazısında görmek mümkündür.⁵⁹

Cibrân'ın **Ramâdu’l-Ecyâl ve’n-Nârul Hâlîde** hikayesinde, milattan önce 116 sonbaharında rahip Hiram'ın oğlu Nâsân bir kıza âşık olur. Ama kız bir süre sonra hastalanır. Nâsân aşk ve güzellik tanrıçası Astarte'ye sevgilisini iyileştirmesi için dua eder fakat kız ölür. Son nefesinde Nâsân'a şunları fısıldar:

“Tanrılar beni çağırdı ey ruhumun güveyi. Ve beni senden ayırmak üzere ölüm geldi, sakın korkma, çünkü tanrıların dilekleri kutsal, ölümün arzuları adildir. Ben şimdi gidiyorum, aşk ve gençlik kadehleri dolu olarak elimizde, yaşamın pek çok güzel ânı hala önümüzde uzanmakta. Ben ruhların sahnesine gidiyorum sevgilim ve bu aleme tekrar döneceğim, çünkü yüce Astarte aşkın hazlarını ve gençliğin zevklerini tatmadan önce sonsuzluğa göçen aşıkların ruhlarını bu yaşama geri döndürüyor. Tekrar buluşacağız ey Nâsân.”

Sevgilisinin ölümüne çok üzülen Nâsân uzak diyarlarda başıboş dolanmaya başlar. Hikâyenin birinci kısmını böyle bitiren Cibrân, ikinci kısmına İsa'nın gelişinden sonraki 1890 senesi ilkbaharından devam eder. Buradan itibaren hikâye koyunlarını otlatan Ali el-Huseynî üzerinden ilerler. Koyunlarını otlatmaya götüren Ali, söğüt ağacının altında oturmuş, onları izlerken birden kalbinin hızla çarpmaya başladığını hisseder. Uykusundan yeni uyanmış, güneş ışığı gözlerini kamaştırmış gibi etrafına bakınır ve ağaçların arasında omzunda testisiyle gelen kıızı görür. Testisiyle derenin yanına yanaşan kız, karşısında Ali'nin gözlerini görünce bir çılgılık atar ve Ali'ye bir

⁵⁸ Bkz.: Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 97-100.

⁵⁹ Günday, **a.g.e.**, s. 183-184.

süredir kaybettiği bir tanıdığını bulan, kaybolmuş birinin gözleriyle bakmaya başlar. Birbirlerine yalvaran gözlerle bakan bu iki göz, ruhsal bir lisanla da söyleşir gibidir. Sonunda Ali, dayanamayarak kızın yanına gider ve ona sarılır. Kızın dudaklarından şu sözler dökülür: “*Astarte, aşkın nimetlerinden ve gençliğin coşkularından mahrum kalmayalım diye ruhlarımızı bu yaşama tekrar gönderdi, sevgilim.*” Ali gözlerini kapatır ve bir an kendisini hasta yatağında bitkin düşmüş sevgilisinin başında hisseder, sonra gözlerini açar ve sevgilisinin yanı başında olduğunu görür.⁶⁰

Yine reenkarnasyon inancını işlediği **Ve’s-Şâ’iru’l-Be’alebekî**⁶¹ hikayesinde Hintli düşünürlerden biri, milattan önce 112 yılında **Be’alebek**’i ziyaret eder. Ve insanları ruhun bir bedenden diğerine göç ettiğine inanmaya çağırır. Bu hikmetli şair, Emîr’e ruhun ilahi olgunluğa ulaşınca kadar nesilden nesle intikal edeceğini ve tecrübelerinden etkilenecek seçtiği yere göre, şanına uygun şekilde ve sevgi ile büyüyerek nasıl derecelendirileceğini açıklar. Şair ölür, Emîr de ölüm ve sonrası üzerine derin düşüncelere dalar.

Cibrân reenkarnasyon hakkındaki görüşlerinin, farklı dinlere bağlı kişiler tarafından da kabul görmesini istemiş hatta bu hususta **Neşîdu’l-İnsân**⁶² yazısında Kur’an’dan, “*Siz cansız (henüz yok) iken sizi diriltten (dünyaya getiren) Allah’ı nasıl inkâr ediyorsunuz? Sonra sizleri öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O’na döndürüleceksiniz.*” mealindeki Bakara Suresi’nin 28. ayetini delil göstermiş, buradaki diriltmeyi tenâsüh olarak yorumlamıştır. Halbuki bu ayet, insanları çamurdan yaratan, sonra onu öldürerek yine toprağa döndüren ve kıyamet gününde tekrar diriltecek olan Allah’ın gücüne ve yüceliğine işaret etmektedir.⁶³ Yine Buda’nın “*Bizler dün bu yaşamda idik. Şimdi yeniden buradayız. Tanrılar gibi kusursuz varlıklar haline gelinceye kadar bu böyle devam edecektir.*” sözünü zikrederek de düşüncelerini desteklemeye çalışmıştır.⁶⁴

⁶⁰ Halil Cibran, Mihail Nuayma, **Reenkarnasyon Öyküleri**, Çev. Kenan Demirayak, İstanbul, Babil Yayınları, 2003, s. 10-22.

⁶¹ Bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 546-551.

⁶² Bkz.: **A.e.**, s. 406-407.

⁶³ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 27.

⁶⁴ Çatal, **a.g.e.**, s. 94.

Cibrân, ölümün büyük ruhî bir hakikat olduğunu kabul eder ve insanın, ölümün hayatla, varlıkla ve sonsuzlukla ilişkisini iyi anlaması gerektiğini düşünür. Cibrân, kardeşi Mariâna dışında bütün ailesini kaybedince ölümün, insanı Allah'a ulaştıran bir köprü olduğunu iyice anlamış ve ölümden sonraki hayatı araştırmaya başlamıştır. Ölülerini kastederek: *“Onlar şimdi neredeler? Bilinmeyen başka bir yerde mi yaşıyorlar? Bizim hatırladığımız gibi onlar da geçmişi hatırlıyorlar mı? Dünyamızın yakınındalar mı yoksa daha uzak bir yerde mi yaşıyorlar?”* gibi sorular sormuş ve bunlara şöyle cevap vermiştir: *“Onların hayatta olduğunu biliyorum. Onlar hayatı bizim bu hayatımızdan daha gerçek ve daha güzel şekilde yaşıyorlar. Onlar Allah'a bizden daha yakınlar. Artık onların gözleriyle hakikat arasında yedi katmanlı örtü yoktur.”* Ona göre ölüm, hayatla çelişkili değildir. Ölüm, en güzel olan Allah'ın gerçekliğinde, insanı sonsuzluğa götüren bir köprüdür.⁶⁵

Cibrân küçük alemden büyük aleme geçiş düşüncesine takmıştır. Her şeyin Allah'tan geldiğine inanır ve Mary Haskell'a endişelerini Allah'a bırakmasını, kişinin başına gelen olayların, insanlardan değil Allah'tan geldiğini, insanların ise ona sadece vesile olduğunu, eğer insanlardan geldiği düşünülürse beşerî sınırlar içinde kaybolunacağını söyler. Cibrân'ın bu görüşleri 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika'da öğretileri yayılan Râmâ Krîşnâ'nın: *“Ölüm karşısında ne yapabiliriz? Tabi ki hiçbir şey. O yüzden ölüm Yüce Allah'ın emriyle evlerimize girdiğinde onu kabul etmeli ve onunla mücadele etmek için kendimizi iyi hazırlamalıyız.”* sözlerine benzetilmektedir. Yine Krîşnâ'ya sorulan insanın dünyevi hayata geri dönmeye mahkûm mu olduğu sorusuna, o da manevi olgunluk derecesine ulaşan insanın yeniden yeryüzüne gelmeyeceği, çünkü bilgisinin onu pişirdiği, artık insanın dünyaya dönmesinin ne faydası ne de zorunluluğunun bulunmadığı ve onun bu dünyadaki kölelikten sonsuza kadar kurtulduğu cevabını vermiştir. Dünyevi hayatında olgunluk seviyesine ulaşmamış kişinin ise, bu kemal derecesine ulaşınca kadar sürekli olarak doğmaya devam edeceğini belirtmiştir. Bu sözler Cibrân'ın reenkarnasyon inancında, hakikate ulaşma yolundaki tecrübelerini özetler niteliktedir. Yine bu sözlerden Cibrân'ın ölümü

⁶⁵ Rebî'a Bedî', a.g.e., s.634.

kabullendiği, hatta ona anlam yüklediği anlaşılmaktadır. Ölüm bir son değil, başlangıçtır ve hayat onunla gelişerek sonsuza kadar devam edecektir.⁶⁶

The Prophet kitabında Cibrân, reenkarnasyona dair inancını Mustafa'nın ağzından halka veda konuşmasını yaparken şöyle dile getirmektedir: *“Unutmayın size geri döneceğimi. Kısa bir süre ve hasretim bir başka beden için toz ve köpük devşirecek. Kısa bir süre, rüzgâra yaslı bir dinlenme ânı ve bir başka kadın doğuracak beni. Elveda size ve sizinle birlikte geçirdiğim gençliğe.”*⁶⁷

Cibrânî düşünce tarzında, reenkarnasyon, panteizmden ayrı düşünülemez. Deniz ve ırmağın bir olması gibi hayat da ölüm de birdir, ayrılamazlar. Öyleyse beşerî varlık ve sonsuz ruhu özgürleştirme, ölümün ruhu ile hayatın bedeni arasındadır.⁶⁸

Cibrân Mesih'le ilgili Mary'ye, reenkarnasyonla ilgili şöyle söylemiştir: *“Ben Yesû'nun dünyaya insan olarak gelmediğinden kaçınılmaz olarak eminim. Kesinlikle daha önceden yaşadığımıza inanıyorum. Ruhumun derinliklerindeki kararlarım, seni binlerce yıl öncesinden tanıdığımı vurguluyor.”* Cibrân, **Yesû' İbnu'l-İnsân**'da Hz. İsa'nın dünyaya birkaç kere geldiğini ve Hindistan, Mecûsi toprakları, Mısır gibi ülkelerde dolaşarak, insanlara seslendiğini söylemiştir. Bu eserinde Cibrân, Yesû' ile herhangi bir insan arasında tekrar gelme açısından bir ayrım olmadığını, insanın da dünyaya dönme ve arınmalarla Mesih'e dönüşebileceğini ifade eder.⁶⁹

Nu'ayme de Cibrân'ın reenkarnasyon inancına yönelik, onun sağlam bir inancı olduğunu, hatta Kuzey Lübnan'da doğmuş olmasının kör bir tesadüf değil, bilakis önceki hayatındaki bir krizin sonucu olduğunu düşündüğünü belirtmiştir.⁷⁰

⁶⁶ A.e., s. 635-636.

⁶⁷ Cibrân, **Ermîş**, s. 119.

⁶⁸ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 642.

⁶⁹ A.e., s. 643.

⁷⁰ A.e., s. 645.

3.1.10. İnsanın İlahlığa Yükseltilmesi

Cibrânî düşünce tarzında geriye dönüş yoktur. Cibrân bunu **Fırtınalar** kitabındaki **Devler (el-Cebâbira)**⁷¹ yazısında şöyle ifade etmektedir:

“Ben evrim yasasını benimseyenlerdenim ve benim anlayışıma göre bu yasa, algılanabilir varlıklar üzerindeki faaliyet yoluyla manevî varlıklar üzerinde sonuçları itibariyle etkide bulunur. Böylece, varlıkların tamamını uyumlu olandan daha uyumlu olan seviyesine taşımasıyla dinleri ve yönetimleri de iyiden daha iyi olan seviyesine taşır. Dolayısıyla geriye dönüş sadece dış görünüşte, çöküş sadece yüzeysel plandadır.”⁷²

Varlık içerisinde her şey ilerleme gösterir. Cüceler devlere dönüşür. Cibrân insanlığı da devlerin mutlaka ulaşmaları gereken, ulvi gayeye varmak için kullandığı aletlere benzetir.⁷³

Dem‘a ve İbtisâme’de, insanın tanrılık durumunu güçle diriltebileceğini belirtir. İnsan, yeryüzüne Allah tarafından ulûhiyetini gerçekleştirmek için gelmiştir. Ancak o, gençlerin ulûhiyetinin uzak ve duygularının uykuda olduğuna dikkat çeker. İnsan, kendisindeki uluhiyeti, madde aleminde yitirmiş ve “Ulûhiyetim/Tanrısallığım nerede?” diye bağırmaktadır. Buradan yola çıkarak Cibrân, insanı durmaksızın ilerlemeye teşvik eder ve şöyle der: “İlerlemek, olgunlaşmak demektir. Yürü ve yolun dikenlerinden korkma. Onlar sadece bozuk kanı döker.” Cibrân insanın günlük manevi çaba göstermeden düalizmden kurtulmasının mümkün olmadığını ifade eder.⁷⁴

Cibrân’ın ilk kitaplarında insanın ulûhiyetinin, Tanrı’dan bağımsız olmadan, bilakis onun ulûhiyetinden bir parça olarak görüldüğü aşıkardır. Maneviyata sahip insanın, Allah’ın gölgesinin insanlara yansması ve nefislerdeki sonsuzluk hızının

⁷¹ Bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 496-499.

⁷² Cibrân, **Fırtınalar**, s. 80.

⁷³ Rebî‘a Bedî‘, **a.g.e.**, s. 646-647.

⁷⁴ **A.e.**, s. 647.

melodileri olduğunu düşünür. Cibrân, “*İnsanlık, tanrılığın yeryüzündeki ruhudur.*” sözünü eserlerinde defalarca tekrar eder. İnsandaki üç özellik olan ümitsizlik, para ve tutuculuğun ulûhiyetle bağdaşmadığını ifade etmiştir.⁷⁵

3.1.11. Cibrân’ın Dinler ve Dindarlar Hakkındaki Tutumu

Mehcer Edebiyatı’nda dini görüşlerini ilk defa dile getiren, Cibrân olmuştur. Bazı yazıları sebebiyle Katolikler tarafından protesto edilmiş, dinsizlikle suçlanmıştır. Cibrân yaratılış itibarıyla isyancı bir kişiliğe sahiptir. Ona göre Ortadoğu’da düzenbazlığın, yalancılığın, cehaletin, kötülüğün, zorbalığın hüküm sürdüğü bir halk vardır. Cibrân, edebi anlamda olgunlaştıkça Doğu’ya farklı bakmaya başlamış, Batı onu sertleştirmiştir. Doğu düşüncesinin, boyun eğmesi ve sabrıyla alay ederek toplumunu intikam almaya teşvik eder. Doğu’nun bu olumsuz görüntüsünün arka planında dinin de etkili olduğunu düşünen Cibrân, eserlerinin birçoğunda bu meseleyi ele almış, dini, bir problem olarak görmüştür. Kimi zaman dini, bir kenara bırakarak yok saymış kimi zaman da ona sığınarak yoluna devam etmiştir.⁷⁶

Cibrân içerisindeki manevi boşluk ve onu dolduramamaktan yakınlıkta bunu yakın arkadaşı Yûsuf el-Huveyyik’e şöyle ifade etmiştir:

“Kardeşim Yûsuf! Paris’te bir kümesi bile olmayan kişiye ne mutlu! Seine kıyılarında eski kitap tezgahlarını ve eski resimleri inceleyerek yürüyen kişiye ne mutlu! Ben arkadaş ve tanıdık dolu bu şehirde hayatın kar kadar soğuk, kül kadar koyu, Sfenks kadar sessiz olan dünyanın en ücra köşesine sürgün edilmiş gibiyim. Kız kardeşim yanımda, dostlar çevremde. İnsanlar sabah akşam evime gelmekteler ama ben hayatımdan memnun değilim Yûsuf. İşlerim yolunda... Kafam sakin, bedenim de sağlıklı olmanın tadını çıkartmakta... Ama ben mutlu değilim, Yûsuf. Ruhum aç; yemek ister, susuz; içmek ister ama yiyecek ve içecek nerede bilmiyorum. Ruh ulvi bir çiçektir. Gölgede yaşayamaz. Dikenlerse her yerde yaşar...”

⁷⁵ A.e., s. 648.

⁷⁶ Hüseyin YAZICI, a.g.e., s. 129-130.

Muhtemelen Cibrân'ı bunları yazmaya sürükleyen şeyler, o zamanki din hususundaki tereddütleri sebebiyledir.⁷⁷

Cibrân'ın dini düşüncelerini kavramak için onun dinlere bakış açısını zikretmekte fayda vardır:

3.1.11.1. Din Anlayışı

Ermîş eserinde, **Din'e Dair** yazısında Cibrân'ın bu husustaki düşüncelerini görmemiz mümkündür. Cibrân, dinin, insanın düşüncelerinin ve hareketlerinin hepsi olduğunu düşünür. Dini, gündelik hayattaki işlerden ayrı düşünmez. Dinin, insanın bütün hayatına yansımaları gerektiği görüşündedir. İmanını, eylemlerinden ya da inancını, meşguliyetlerinden kim ayırabilir diye çıkışır. Dinin, Allah'a ait ya da kişinin ruhuna veya bedenine ait kısmını kimin belirleyebileceğini sorar ve ardından insanın bütün saatlerinin feza boyunca bir benlikten diğerine çırpınan kanatlar olduğunu ifade eder. Hareketlerini ahlaki kurallara göre belirleyen kişiyi, öten kuşun kafese hapsedilmesine benzetir ve en özgür nağmelerin parmaklıklar ve tel örgüler arasından gelmeyeceğini söyleyerek tepkisini ortaya koyar. İnsanın rutin hayatının mabedi ve dini olduğunu söyler ve oraya giderken neyin varsa yanınıza alın der.⁷⁸

Allah'ı tanımak isteyenlere de muammalara dalmaktansa, etraflarına bakmalarını önerir. Şayet baktıklarında; O'nun çocuklarıyla oynadığını, feza baktıklarında, O'nu bulutlarla gezinirken, şimşek ve yağmur halinde inerken, çiçeklerde gülümserken ve ağaçlarda ellerini sallarken göreceklerini söyler.⁷⁹ Buradan da anlaşılmaktadır ki, Cibrân Tanrı ile yarattıklarını ayrı tutmayarak, O'nun yarattıklarına sirayet ettiğini düşünmekte ve insana Tanrı'yı her anında ve her yerde görebileceğini söylemektedir.

Cibrân, gerçek din ile insanların kendilerine göre oluşturdukları dini birbirinden ayırarak şöyle ifade etmektedir: *“Hayır, din mabetlerin ortaya koyduğu*

⁷⁷ Sevim Özdemir, “Cubrân Halil Cibrân'ın Hikayelerinde Din Olgusu (Surâhu'l-Kubûr “Kabirlerin Çılgılığı” Örneği)”, **III. Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Akademi Titez Yayınları, 29-30 Kasım 2011, s. 88.

⁷⁸ Cibrân, **Ermîş**, s. 100-101.

⁷⁹ **A.e.**, s. 103.

şey değildir. Onu dini törenler ve gelenekler de belirlemez. Aksine din, ruhlarda gizli olan ve niyetlerle ortaya çıkan şeylerdir.” Başka bir yerde de bu kendinden oluşu şöyle yorumlar: *“Din sınırlı kişilikle sonsuz olan kâinat arasındaki hoşlukla ortaya çıkan gizli hislerdir.”*⁸⁰ Cibrân, dinin insan kalbindeki en yüksek ve en derin duygu olduğunu hatta dinin bizzat hayat olduğunu ifade eder. İman ve düşünce hususunda da imanın, kalp çölündeki yeşil bir vaha olduğunu, düşünce kabilelerinin ise ona ulaşamayacağını söyler⁸¹ ve ruhsuz insan düşüncesinin, insanların koyduğu kanunlara kucak açacağını belirtir.⁸²

Dinin zayıflar üzerinde zorbaca kullanılmasını eleştirerek şöyle der: *“Din adı altında fakirlerin mallarını ve topraklarını alıyor. Dünyayı din ile alıyor, zarar verme veya şikayetlere de aldırıyoruz.”*⁸³

Cibrân’ın sözlerinden onun sonsuz dini, kutsal ruhi duyguyu hedeflediği anlaşılmaktadır. Dini, kurallar ve geleneklerden bağımsız, Allah’la insan arasındaki hür ilişki olarak kabullenir. İnsanların bağımsız ruhi duygusu gelişmeden oluşan, gelenek ve kurallara bağlı geleneksel din anlayışını reddetmektedir.⁸⁴

3.1.11.2. Dinin Adaletsiz Kurallardan Kurtulması

Cibrân, hayatının hiçbir evresinde ya da kaleme aldığı eserlerinin hiçbirinde rahipler ve Hıristiyan din adamlarıyla uyum içerisinde olmamıştır. Onları insanlara zulmetme, onları kandırma ve sömürmeyle suçlamış ve onlara şiddetle saldırmıştır. Nitekim **Yûhannâ el-Mecnûn** ve **Halîl el-Kâfir** hikayelerine bakıldığında onun bu tutumu açıkça görülmektedir.⁸⁵

Cibrân için dinin, insanı küçük dünyasından büyük dünyaya yücelten ruhi bir duygu olduğunu ifade etmiştik. Bunun için bu duyguyu bozan veya örten her şeyden dinin temizlenmesi gerekir. Cibrân, dini kuralların insanları sınırladığını, insanların arasında ayrımcılığa sebep olduğunu, onları inanç özgürlüğünden ve hakikati

⁸⁰ Rebî‘a Bedî‘, **a.g.e.**, s. 658.

⁸¹ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 70.

⁸² Rebî‘a Bedî‘, **a.g.e.**, s. 659.

⁸³ el-Eb Tânyûs Mun‘im, **Cibrân ve’l-Kenîse**, Trablus, Dâru’l-İnşâ’, Mayıs 1983, s. 14.

⁸⁴ Rebî‘a Bedî‘, **a.g.e.**, s. 662.

⁸⁵ Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 25.

araştırmaktan mahrum bıraktığını düşünür. Bunun için de dini kurallara ve geleneklere savaş açarak dini, kabuklarından arındırabilmeyi düşünür.⁸⁶

Cibrân'ın dini, mezheplerden ayrı tuttuğunu defalarca söylemiştir. O, insan kalbini geliştiren dine karşı istekli olmuş, mezhepleri ise reddetmiştir. Dinin birleştirici, mezheplerin ise ayrıştırıcı olduğu kanaatindedir. Bunun için de insandan insana ayırım yapmadan birleştiriciliği benimsemiştir. Muhtemelen rahiplere, kurallara ve masum gönüllere zulmeden, insanların koyduğu bozuk kanunlara öfkesi de bu sebeptendir.⁸⁷ **Surâhu'l-Kubûr (Kabirlerin Çılgılığı)**⁸⁸ hikayesinde Cibrân'ın bu husustaki düşüncelerini görmemiz mümkündür. Bu hikâyede savunmalarına fırsat verilmeden yargılanan üç kişinin öldürülmesini anlatmaktadır. Dün hayatın kucağında olan bu üç canın, insan töresini ve kurallarını çiğnedikleri için bugün ölümün pençesinde can verdiğini, kokuşmuş yasaların onların elini kesip, ezip geçtiğini aktarır. Buradan yola çıkarak dini kuralları eleştirir. Kan dökmek haramken, kralın kan dökmesinin helal mi olduğunu sorgular. Mal çalmak suçken, can çalmanın erdem mi olduğunu sorar. Kadının ihanetini iğrenç görenlere, insanı taşıyarak öldürmenin güzel mi olduğu sorusunu yöneltir. Yasanın; bir kötülüğe daha büyük kötülükle karşılık vermek, törenin; bir yanlış daha büyük yanlışla düzeltmek, adaletin; bir suçu daha büyüğüyle cezalandırmak mı olduğunu sorgular. Yasayı kimin neye göre belirlediğini eleştirir ve yasanın ne olduğunu, onun gökyüzünden indirildiğini kimin gördüğünü, kimin Allah'ın kalbini açıp da orada insandan ne istediğini görmüş olabileceğini eleştirir. Hangi devirde meleklerin, insanların arasında dolaşarak zayıflara hayatı zindan etmeyi, düşkünlerin boynunu vurmayı, günah işleyenleri de ezmeyi söylediğini ifade eder.⁸⁹

Cibrân melekler ve peygamberler dışında kimsenin masum ve suçsuz olmadığını, suç işleyen insanların da masum peygamber ve melekler gibi olamayacağını söyler. Rahiplerin kendi kafalarına göre kurallar koymasını eleştirir. Rahiplerin, sevgiye kurallar koymasından tiksindiğini, onların cahillik, kibir, zulüm

⁸⁶ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 662-663.

⁸⁷ **A.e.**, s. 664.

⁸⁸ Bkz.: Cemîl Cebr, **a.g.e.**, s. 147-156.

⁸⁹ Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 31-32.

ve kulluktan esinlendiğini belirtir. Zavallı kadının bunlara boyun eğmek durumunda kaldığı, çünkü onların yasaları yaparken kendilerinden çok kadınla ilgili konuları ona sormadıklarını, sonra da kurallarını Tanrı'ya dayandırdıklarını dile getirir. Halbuki Tanrı'nın bu yasalarla ilgisinin bulunmadığını çünkü o kanunların, daha ilk koyuldukları andan itibaren ilahi adalet düşüncesinden mahrum olduğunu ifade eder. Arap kadınının toplumda maruz kaldığı haksızlıkları da eleştiren Cibrân, bunun suçlusu olarak dini kafasına göre yorumlayarak kurallar koyan din adamlarını görür. İnsanların kendi düşüncelerine göre din adına kanunlar çıkardığını düşünür.⁹⁰

Halîl el-Kâfir⁹¹ hikayesinde soylularla rahipler arasında iş birliği olduğunu düşünen Cibrân, miras yoluyla şeref elde eden soyluların, sarayını fakir ve güçsüzlerin bedenleriyle yaptığını, rahiplerin de samimi inananların mezarları üzerine kiliseyi inşa ettiğini iddia eder. Emirîn fakir çiftçilerin kollarından tutarken, rahibin de elini onların ceplerine uzattığını, hâkimin tarlada çalışanlara surat astığını, piskoposun da onlara sırtarak baktığını söyler. Bu durumu, kaplanın hor görmesi ile kurdun sırtması arasında kalan sürünün yok olmasına benzetir. Hâkimin hukuku, rahibin de dini temsil ettiği düşüncesi arasında kalan bedenlerin ise yok olup, ruhlarının yavaşça sönerek gittiği tespitini yapar.⁹² Çiftçilere, din temsilcileriyle soyluların kendilerine boyun eğdirmek, aşağılamak ve kalplerinin kanını yavaş yavaş akıtmak için birlik içinde olduklarını hiç mi anlamadıklarını sorarak, onlara çıkışır.⁹³

Cibrân'a göre insanın kiliselere ve rahiplere gitmesine gerek yoktur. Çünkü Allah her yeredir. Özellikle de Allah'ın insanın içinde bulunduğunu söylemektedir.⁹⁴

Cibrân mezheplerle ilgili görüşünü şöyle özetlemektedir: *“Mezheplerin çoğu, onun vasıtasıyla gerçeği gördüğümüz pencerenin camı gibidir. Ama bununla birlikte gerçeğe aramızı da ayırır.”* Hakikatin mutlak ruhla bulunabileceğini söyleyen Cibrân, kanunların bizi gerçeği görmekten alıkoyduğunu söyleyerek, bunun çözümünün de

⁹⁰ Özdemir, **a.g.m.**, s. 92-93.

⁹¹ Bkz.: Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 166-208.

⁹² Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 75-76.

⁹³ **A.e.**, s. 86.

⁹⁴ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 668.

kurallara sarılmaktansa beşerî düşüncüyü özgürleştirmek için gerçeğe tutunma olduğunu ifade eder.⁹⁵

3.1.11.3. Cibrân ve Dinler

Cibrân varlığın ve bütün dinlerin çıkış noktasının birlik olduğu görüşündedir. Şu sözleri onun dinlere karşı tutumunu göstermektedir: *“Seni camiinde secde ederken, putuna rükû ederken, kilisende dua ederken seviyorum. Sen ve ben tek bir dinin çocuklarıyız, o da ruhtur. Bu dinin dalları olan liderler, insanın kemale ulaşmasını işaret eden ilahi elin bağlı olduğu parmaklardır.”*⁹⁶

Cibrân dinlere karşı tutumunu **Yâ Ehî es-Sûrî**⁹⁷ yazısında şöyle ifade eder: *“Ey Suriyeli kardeşim. Sen nasıl ve nerede olursan ol benim kardeşimsin. Musa, İsa, Muhammed gibi sen de benim kardeşimsin. Sen benim elli asırlık felaketlerle birlikte kardeşimsin. Geçmişimizin kabirleri, geleceğimizinkatliamlarından önce sen benim kardeşimsin...”*

3.1.11.3.1. Yahudilik

Tevrat Cibrân’ın incelediği kutsal kitaplar arasında bulunmaktadır. Özellikle Tevrat’taki peygamberlik, acı ve vecize konuları dikkatini çekmiştir. Tevrat’a bakış açısı daha ziyade romantizmin sanatsal yönü ile alakalıdır. Cibrân, Tevrat’ın dini yönüyle ilgili düşüncelerini **Yesû’ İbnu’l-İnsân** kitabı dışında bir yerde doğrudan veya dolaylı olarak belirtmemiştir. **el-‘Avâsîf** eserinde manevi örneği Nâsıralı’yı çarmıha gerenlere yer vermesi ve onların Hz. İsa’yı çarmıha geldikten sonra onunla alay etmeleri, Cibrân’ın Yahudileri pek sevmediğini göstermektedir. Paris’te kaldığı sürede arkadaşı Yûsuf el-Huveyyik’e Yahudilerin arasında rahat olmadığını ve yanlarında kendisini garip hissettiğini ifade etmiştir. Temmuz 1917’de **Yahudi Sorunu** üzerine yaptığı bir konuşmasında: *“Bu küçük ülkede (Filistin) iki devlet kurmaya çalışan Siyonizm hareketi, küresel gerçek bir sorun yaratacaktır.”* demiştir. Mary’nin zengin Yahudilerin Filistin topraklarına saldırdığını haber vermesi üzerine,

⁹⁵ A.e., s. 669-670.

⁹⁶ Cemîl Cebr, a.g.e., s. 411.

⁹⁷ Bkz.: Antuvân el-Kavvâl, a.g.e., s. 79-81.

Yahudilerin hepsinin basit bir şekilde yok olacaklarına inandığını söylemiştir. Yahudilerin ırkçı söylemleri de kainattaki birliğe inanan Cibrân'ın, onlara uzak durmasının sebeplerindendir.⁹⁸

3.1.11.3.2. İslam

Cibrân Lübnan, Suriye ve diğer Arap bölgelerindeki Türkleri, Filistin'deki Yahudiler gibi görmüştür. Bu düşüncesinin sebebi, sömürgecilığe karşı olmasındandır. Türklerin Lübnan'ı sömürdüğünü düşünmüş ve fikirleriyle halka bu noktada yardımcı olmaya çalışmıştır. Cibrân'ın İslam'a ve Müslümanlara karşı bakış açısını Türklere karşı tutumundan ayırmak güç olsa⁹⁹ da onun İslam hakkındaki düşüncelerini ifade etmeye çalışacağız.

Cibrân, dinlerin kaynaşması fikrini önemsemiştir. Bunun etkisiyle İslam kültürü ve İslam'ın özüne saygısı büyüktür. Birçok Müslümana da hayranlık beslemektedir. İslam'la ilgili: *“İslam'ın özüne, eski haline dönmesi güzel bir rüyadır.”* demiştir. Yine başka bir yerde: *“Her ne kadar Müslümanların körleri arasında olsam da ben İslam'ın özüne kör olamam, Doğuluların oturanları arasında bulunsam da Doğu'nun geleceğinden umutsuz değilim. Doğu muazzam İslam da muhteşem bir gerçektir...”* Ona göre İslam, ona sonradan dahil olan gereksiz fazlalıklardan ayrıldığında muhteşem bir gerçektir. Bu fazlalıkların da Müslümanların şahsından kaynaklandığını düşünmektedir. Aslında İslam ve Hristiyanlığa bir aradaki iki mezhep ve birbirine yakın iki şariat olarak bakmaktadır.¹⁰⁰

Cibrân'ın bazı sözleri onun özünde, İslam dinine yakınlığını göstermektedir. Mesela onun; *“Bir şeye elde etmek istiyorsan onu kendin için isteme!”*¹⁰¹ sözü İslam dinindeki kişinin başkası için ettiği duanın daha çabuk kabul edilebileceği, cömertlik hususunda: *“Cömertlik, bana, benim senden daha çok muhtaç olduğum şeyi vermen değil; senin benden daha çok muhtaç olduğun şeyi vermendir.”*¹⁰² sözü yine İslam dininde Müslüman şahsın örnek cömertliğiyle benzerlik göstermektedir.

⁹⁸ Rebî'a Bedî', a.g.e., s. 670-672.

⁹⁹ A.e., s. 676-677.

¹⁰⁰ A.e., s. 678.

¹⁰¹ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 33.

¹⁰² A.e., s. 38.

Manevi kalkınmayla ilgili bir sözünde Cibrân, Hz. Muhammed'in hala devam eden Arapların devrimi olduğunu ifade eder. Hz. Muhammed'i, Hz. Musa, Buda, Konfüçyüs, Zoroaster ve Hz. İsa gibi çeşitli ayaklanmaların arka planındaki kişiler olarak görür. Arap Edebiyatı'nın, dünyanın en zengin edebiyatlarından olduğunu ifade eden Cibrân, Kur'an-ı Kerim'in de bu edebiyattaki mükemmel bir bölüm olduğunu söyler.¹⁰³

İslam ve Hz. Peygamber ile ilgili **el-'Avâsıf** kitabında şu sözlere yer vermektedir: *"Arap kişiliği İslam'dan önce üçüncü asırda arınmış ve kişisel varlığını idrak etmiştir. Muhammed Peygamberle toparlanarak, bir dev gibi ayağa kalkmış, güçlü bir fırtına gibi yoluna çıkanları temizlemiştir. Abbasiler zamanında Hindistan'dan Endülüs'e kadar uzanan sınırsız bir coğrafya konumuna gelmiştir."*¹⁰⁴

Yine Cibrân'ın, Hz. Peygamber hakkındaki **Münzevi Peygamber**¹⁰⁵ yazısı da Peygamber'e olan ilgisini göstermektedir. Hikâyeye göre, biz zamanlar inzivaya çekilmiş bir peygamber vardır. Bu Peygamber haftanın bazı günleri şehre gider, insanlara vaaz verir, onlara yardım eder. Akıcı ve etkileyici bir konuşmaya sahiptir. İkna gücü de yüksek olan bu Peygamber'e bir gün üç adam gelir ve ona: 'insanlara bağış ve paylaşmayı, çok mal sahibi olanların, az malı olanlara yardım etmesini öneriyorsun. O halde sen de bize malının yarısını ver. Zira biz yoksuluz ve ihtiyaç sahibiyiz.' derler. Peygamber de onlara: 'Benim altın, gümüşüm yoktur. Sahip olduğum bir yatak, örtü ve ibrikten başka bir şeyim de yoktur. Dilerseniz onları alın.' der. Bu üç adam O'nun fakirliğine küçümseyerek bakar ve ondan yüz çevirirler.

Cibrân Hz. Muhammed'in resmini çizmiş ve bu resim 1916 yılında **es-Sâih** dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıca Hz. Ali'nin de resmini çizen Cibrân, onun ölümünü basiret sahibi peygamberlerin ölümü gibi görmüştür. Hz. Ali'yi külli ruha kavuşan, onunla yakınlık kuran ilk Arap olarak görmesi, ona karşı beğenisini arttırmıştır. Cibrân vatanı birleştirici bir hakikat düşüncesinde olduğundan İslam'a ve Müslümanlara karşı tutumunda da hoşgörülüdür.¹⁰⁶

¹⁰³ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 679.

¹⁰⁴ Cibrân, **Fırtınalar**, s. 88.

¹⁰⁵ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 130.

¹⁰⁶ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 680.

Cibrân'ın **The Prophet** kitabında ihtiyaç sahiplerine yardım etmek hususunda yer verdiği şu sözler İslam'daki sadaka anlayışıyla da örtüşmektedir:

“Kuyunuz dopdoluyken susuzluktan korkmak dindirilemez bir susuzluk değil mi?

Öyleleri var ki sahip oldukları çoğun azını verirler -ve onu şöhret uğruna verirler ve onların gizli arzuları hediyelerini hayırsız kılar.

Ve öyleleri var ki aza sahiptir ve onu tamamen verirler.¹⁰⁷

...

Güzeldir istendiğinde vermek, fakat evlâ olan istemeden vermektir, farkına vararak.

Ve eli açık kimse için kabul edecek birini aramak vermektir daha büyük bir bahtıdır.¹⁰⁸

İslam'a ve Müslümanlara karşı Cibrân'ın samimi duruşunu, **İlâ'l-Müslimîn min Şâ'ir Mesîhî (Hristiyan Bir Şairden Müslümanlara)**¹⁰⁹ yazısında görmek mümkündür: “*Ben Hristiyan'ım ve bununla övünüyorum. Ama ben Arap Peygamber'i seviyorum ve ismini yüceltiyorum. İslam'ın özünü seviyor ve kaybolmasından da endişe duyuyorum.*” sözlerinde Lübnanlı olduğunu, Osmanlı olmadığını vurgulayan Cibrân, “*Osmanlı Devleti'nden nefret ediyorum, çünkü İslam'ı ve onun yüceliğini seviyorum. Temennim, İslam'ın özüne dönmesidir.*” diye devam eder. İslam'a ve Kur'an-Kerim'e saygısını ifade eden Cibrân, Kur'an'ın halk üzerinde baskı unsuru olarak görülmesine ise karşı çıkmıştır.¹¹⁰

Cibrân'ın İslam ve Peygamber düşüncesinde; Peygamber'i mutlak düşünce ile hareket eden birçok ıslahatçı, şair ve diğer peygamberden biri olarak görür. Peygamberin, insanları kucaklayan ve insanların sorumluluklarını dağıtan bütünü parçasından başka bir şey olmadığını söyler: “*Peygamber 'Allah-u Ekber' diye bağırın, kendisinden bir şey söylemeyen kişidir. Aksine insanlar, ayın, güneşin ve*

¹⁰⁷ Cibrân, **Ermiş**, s. 37.

¹⁰⁸ **A.e.**, s. 38.

¹⁰⁹ Bkz.: Antuvân el-Kavvâl, **a.g.e.**, s. 208-210.

¹¹⁰ Rebî'a Bedî', **a.g.e.**, s. 681.

yıldızların onlara cevap verdiği, her dakika vadilerin boşluklarında ve denizlerin derinliklerindeki yankıların tekrarlandığı hikmeti işitir.”¹¹¹

3.1.11.3.3. Hristiyanlık

Cibrân’ın, Hristiyan mezheplerinden Mârûnî geleneklerinin baskın olduğu **Bişerrî** köyünde, dünyaya geldiğini ifade etmiştik. Dedesi rahip olan Cibrân’ın annesi de manastıra girmeyi düşünmüş ama bunu gerçekleştirememiştir. Dolayısıyla Cibrân hem annesinin hem de yaşadığı çevrenin etkisiyle manevi bir ortamda büyümüştür. Bu durum, onun hayatında İsa Mesih’in özel bir yeri olmasına zemin hazırlamıştır.

İsa Mesih, Cibrân’ın eserlerinde geçen **Halîl el-Kâfir, Yûhannâ el-Mecnûn** gibi kahramanlara örnek teşkil etmiştir. Bu kahramanalar İsa’nın hayatı, çarmıha gerilişi ve insanlara öğretileri konularında derin düşüncelere dalmışlardır. Çünkü Cibrân’a göre Hz. İsa, sınırsız, insanları karanlıklardan güneşe çıkartan, içlerindeki karanlığı ışığa yönlendiren, sıkıntıyı saadete dönüştüren bir gücü ifade eder.¹¹²

Cibrân dini konuda herhangi bir tutuculuğu ve baskıyı kabullenmemiş, dini hususta özgürlüğü savunmuştur. Bazı din adamlarını sevmesinin yanı sıra genel olarak din adamları sınıfına ve kilise öğretilerine karşı çıkmış, dini kurumların, dinin özüne ulaşmada engel teşkil ettiğini her fırsatta ifade etmiştir. Onun düşüncesinde, Kitâb-ı Mukaddes’e bağlı kalarak, dinin özünü yaşamaya çalışan temiz dindarlarla, Tanrı adına kilisede kurallar koyan ve onları uygulayanların durumları birbirinden tamamen farklıdır. Kiliseyi reddeden Cibrân, kiliseyle Hz. İsa’yı ve Hz. İsa ile de Hristiyanları ayrı tutmuştur.¹¹³ **el-‘Avâsıf** eserinde Allah’a ve peygamberine inandığını, erdemi sevdiğini, ahiretten de umutlu olduğunu söyleyen birine, bunların geçmiş nesillerin biriktirip, nesillere aktardığı sözler olduğunu söylemiştir. Çıplak hakikati ise; insanın nefsinden başkasına iman etmemesi, ondan başkasının ululuğunu kabul etmemesi, nefsinin arzuları dışındakileri sevmemesi ve onun sonsuzluğundan başka ümidinin olmaması diye tarif etmiştir. İnsanın aslında başından beri kendisine taptığını söyleyen

¹¹¹ A.e., s. 683.

¹¹² Şimşek, a.g.e., s. 242.

¹¹³ A.e., s. 244.

Cibrân, eğilimlerinin ve düşüncelerinin farklı olmasına göre insanın onu bazen Baal, bazen Jüpiter bazen de Allah diye isimlendirdiğini düşünür.¹¹⁴

Rahipler, Cibrân'ın din konusunda en rahatsız olduğu meselelerdendir. Eserlerinde onlara sıkça yer veren Cibrân, **Halîl el-Kâfir** yazısında rahibi şöyle tanımlamaktadır: ‘Rahip, kartal gagası gibidir, kaplan pençesi gibidir. Sırtlan gibi azı dişleri, yılan gibi dokunuşu olan tuhaf bir yaratıktır. Elinden kitabını alıp, elbiselerini yırtsanız, sakalını yolup ona istediğinizi yapsanız ve sonrasında da avucuna bir dinar koysanız, hemen sizi bağışlar ve size sevgiyle gülümser. Yüzüne tokat atıp, suratına tükürseniz, ayaklarınızın altında çiğneseniz, sonra da sofranıza oturtsanız. Hemen her şeyi unutarak gülücükler saçar ve yiyeceklerinizle karnını tıka pasa doldurmak için kemerini gevşetir. Tanrı'sına küfredip, inançlarına dil uzatsanız. Sonra da ona bir testi şarap veya bir sepet meyve gönderseniz, hemen size hoşgörü gösterir. Sizi Allah'ın ve insanların huzurunda temize çıkartır.’¹¹⁵

Yine başka yazısında; “... *Hâkim yasayı uyguladığını iddia eder, rahip dini temsil ettiğini savunur. Bu ikisi arasında kalan cesetler çürür ve ruhlar yok olur...*” sonra halka seslenir: “*Gelin bu çarları hesaba çekelim. Onlar güçsüzlerin mallarını gasp ettiler. Üstelik Allah için de değil.*” “*Rahiplerin ağızlarında dinin ayetleriyle atalarınızı kuşattığını, tarlalarını ve bağlarını ele geçirdiğini duydunuz.*”¹¹⁶ diyerek din adamlarıyla güç sahibi kişilerin bir araya gelerek insanlara uyguladıkları baskılara tepkisini ortaya koyar.

Rahiplere karşı bu olumsuz düşüncelerine karşın mazlumlara uyguladıkları yaptırımlardan vaz geçmelerini, doğru yola yönelmelerini temenni ederek “*Gelin, manastırın geniş arazilerini, ihtiyaç sahibi köylülere verelim. Onlardan aldığımızı ceplerine iade edelim.*” şeklinde tavsiyede bulunur.¹¹⁷

Cibrân Katolik ve Mârûnî öğretileriyle sınırlı kalmaz, kendi ruhi eğilimlerine göre inandığı Hz. İsa'yı bir kenara, Hıristiyan ve kilise inancına göre olan İsa'yı da başka bir kenara koyar. Bu düşüncesini onun şu sözleri desteklemektedir: “*Her asırda*

¹¹⁴ Cibrân, **Fırtınalar**, s. 14.

¹¹⁵ Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 89.

¹¹⁶ Tânyûs Mun'im, **a.g.e.**, s. 16-17.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 15.

bir kez Nasıralı İsa ile hristiyanların İsa'sı Lübnan tepeleri arasındaki bir bahçede buluşur ve uzun konuşurlar. Her seferinde Nasıralı İsa; hristiyanların İsa'sına 'Korkarım, dostum, seninle asla ve asla uyuşamayacağız.' diyerek ve ayrılır gider."¹¹⁸

Daha sonra da ona ithaf edilen kutsallığı yok sayarak onun, normal bir insan olduğunu, fakat hakikate varma yolundaki çabası sebebiyle tanrısallığa ulaştığını ifade eder.¹¹⁹

*"Kardeşimiz İsa'nın, Kitap'ta henüz yazılmamış üç mucizesi vardır: İlki, o senin ve benim gibi bir insandı. İkincisi, zekâ ve zarafet sahibiydi. Üçüncüsü, mağlup olsa da galip olduğunu bilirdi."*¹²⁰

3.1.11.3.3.1. Hz. İsa Tasavvuru

Cibrân eserlerinde Hz. İsa suretine oldukça sık yer vermektedir. Hz. İsa, 'gerçeklik ve özgürlüğün simgesi' olarak Cibrân'ın kendi inancını yansıtmaktadır. Abdülkerim el-Eşterî, Cibrân'ın Hz. İsa'ya olan inancının dini tamamen inkâr edip, ateist olmasını engellediğini düşünmektedir. Eğer bu inancını kaybetmiş olsaydı, isyan ve aşırılıkta hedef tanımayarak Nietzsche gibi ruh düşkünü olur ve kendisi için soyut 'üst insan' figürünü meydana getirebilirdi. Cibrân'ın eserlerinde Hz. İsa, iyilik ve sevgi gibi yüksek erdemler için savaşıyor gerçek bir kişiliği, işkencelere tahammül eden asi ruha sahip birini temsil etmektedir. Ona göre, peygamberin nasihatlerinin amacı insanları alçaltıp kendisini yükseltmek değil, onları en gizli gerçeklere yöneltmektir. Peygamberlerin insanlardan bir farkı yoktur, onlar kendilerini insanlardan üstün görmezler, kimseye hakaret de etmezler.¹²¹

3.1.11.3.3.2. Tanrı Tasavvuru

Cibrân Tanrı'ya inanır ve kâinatın işlerini idare eden sonsuz hikmetin olduğuna dair derin hislere de sahiptir. O'nun büyüklüğüne, gücüne ve yaratıcılığına da hayrandır. Tanrı inancında şüphesiz onun dindar bir çevrede büyümesinin etkisi büyüktür. Rahip kızı olan annesi, onun Hristiyanlıktaki ilk köklerini sevgi, hoşgörü

¹¹⁸ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 75.

¹¹⁹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 245.

¹²⁰ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 81.

¹²¹ Aida İmanquliyeva, **Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 140-142.

ve barış üzerine ekmiştir. Yine eğitim almak için gittiği Hikme Okulu'nda da Hristiyanlıkla ilgili birçok ders görmüştür.¹²²

Cibrân'ın sözlerinde de onun, sağlam bir Tanrı inancına sahip olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Onun gözünde Tanrı, insanların iyiliğinden yanadır: *“İnsanın kalbine mutluluğa yönelmeyi ilham eden Allah, insanın bedbaht olmasını istemez. Çünkü Allah insanın mutluluğundan şeref duyar.”*¹²³

Tanrı'nın insanlara karşı cömert olduğunu düşünür: *“Zira zihninin sürekli borçla meşgul olması, anne yerine özgür yürekli toprağa ve baba yerine Allah'a sahip olan kimsenin cömertliğinden kuşku duymak demektir.”*¹²⁴ Başka bir yerde şöyle ifade eder: *‘Bizim kanatlanmış benliğimiz olan Allah’ımız, irade eden bizdeki senin iradendir. Arzulayan bizdeki senin arzudur. Senin olan gecelerimizi yine senin olan gündüzlere çeviren içimizdeki senin saikındır. Senden hiçbir şey istemeyiz; zira sen daha onlar içimizde doğmadan ihtiyaçlarımızı bilirsin. Sensin bizim gereğimiz ve sen bize kendinden daha fazla bahşederek her şeyi bahşedersin.’*¹²⁵

Tanrı'nın kudretine güvenmektedir: *“Bir hayvanı boğazladığınızda yüreğinizden ona şöyle deyin: ‘Seni katleden aynı kuvvet tarafından ben de katledileceğim ve ben de tüketileceğim. Zira seni benim elime teslim eden kanun beni daha kudretli bir ele teslim edecek.’*¹²⁶

Tanrı inancının yanı sıra: *“Bütün yaratılmışların rabbi olan Allah, yarattıklarından birinin diğerine kötü muamelede bulunmasına izin verir mi?”* düşüncesi Cibrân'ın zihnini epey meşgul etmiştir.¹²⁷

3.1.11.3.3. Cibrân ve Kilise

Doğulu Cibrân'la Batılı Cibrân, kilise ve kurumlarına aynı açıdan bakar. Varlık, toplum ve medeniyetler konusunda ne olumlu ne de olumsuz bir düşünceye sahip değildir. Tarihi açıdan bakıldığında kilisenin kendi mantığı vardır, insanın varlığı ve tezahürlerine dair belli bir hikmete sahiptir. Aslında ne doğuda ne de batıda

¹²² Huseyn Hâfız, **a.g.e.**, s. 19.

¹²³ Cibran, **Asi Ruhlar**, s. 21.

¹²⁴ Cibran, **Ermîş**, s. 40.

¹²⁵ **A.e.**, s. 91.

¹²⁶ **A.e.**, s. 41.

¹²⁷ Tânyûs Mun'im, **a.g.e.**, s. 27.

kilise, katedral ve bu tarz mekanlar için sadece ibadet yerleri olduğunu söylemek doğru değildir. Buralar, kiliseye gelen gençler, yaşlılar ve çevredekiler için bilim enstitüleri görevi de görür. Bilim, sanat, felsefe, edebiyat, dil, musiki, kütüphane ve bunlar gibi birçok alanlarda faydaları vardır. Bu anlamda manastır ve kilise mescit gibi insanları kucaklar. Özellikle Lübnan'daki manastırlar da bu amaçlara hizmet eder. Buradan yola çıkarak Cibrân, Arapçılığın İslam, Hristiyanlık gibi belli bir dine nispet edilmesinden ziyade medeniyet birliği içerdiğini ifade eder ve bütün insan kültürlerini barındırdığına değinir.¹²⁸

Batı kiliselerinin vaazlarında, Cibrân'ın **en-Nebî** eseri, İncil olarak kabul ediliyorhatta Cibrân'ı da doğudan gelen Mesih olarak görüyorlardı.¹²⁹

3.2. CİBRÂN'IN DİN İLE İLGİLİ BAZI SÖZLERİ

Cennetle ilgili şöyle demiştir: *“Cennet işte şurada, şu kapının arkasında, diğer odada. Ama ben anahtarı kaybettim. Belki de kaybetmedim; başka bir yere koydum.”*¹³⁰

*“Senin ıstıraplarına değil de yalnızca hazlarına ortak olan kimse cennetin yedi kapısından birinin anahtarını kaybetmiş demektir.”*¹³¹

Kanunlara dair: *“Beşerî kanunları yalnızca iki kişi çiğner: Deli ve dâhi. Bu ikisidir Allah'ın kalbine en yakın insan.”*¹³² der.

Ölümle ilgili şunları söylemiştir: *“Hayatın bütün esrarını çözdüğün vakit ölümü arzularsın. Çünkü o da hayatın sırlarından biridir.”* *“Doğum ve ölüm cesaretin en asil iki görünümüdür.”*¹³³

Dine dair, **Kafileler** şiirinde şöyle der:

¹²⁸ A.e., s. 32-33.

¹²⁹ A.e., s. 34.

¹³⁰ Cibran, **Kum ve Köpük**, s. 19.

¹³¹ A.e., s. 68.

¹³² A.e., s. 43.

¹³³ A.e., s. 62-63.

“İnsanlar içinde din bir tarladır,
Yalnızca sürümünde çıkarı olanların sürdüğü.
Kimi cenneti umut eder bu dindarların,
Kimi de yanmakta olan ateşten korkan cahillerdir.
İbadet etmezlerdi insanlar hiçbir Tanrı’ya
Olmasaydı yeniden dirilme korkusu.
Ve inkar ederlerdi Tanrı’yı
Umulan sevap olmasaydı.
Sanki din bir ticarethanedir onlar için,
Sürdürürlerse kazanıp ihmallerinde zarar ettikleri.”¹³⁴

Güzelliğe dair: “Yüce güzellik beni esir eder. En yüce güzellikse beni kendimden azat eder.”¹³⁵, “Hayatın kalbine vardığında günahlardan daha yüce, peygamberlerden daha aşağı olmadığını göreceksin.”¹³⁶

Irklara dair: “İrkinin, memleketinin ve benliğinin bağınazlığından bir karış ötesine yükselebilirsen gerçekten İlâhına benzer hale gelirsin.”¹³⁷

Sonsuzluğa dair: “Sonsuzluğu arzuluyorum. Çünkü orada yazılmamış şiirlerimle, çizilmemiş resimlerimle karşılaşacağım.”¹³⁸

¹³⁴ Halil Cibran, **Bütün Şiirler ve Şiirsel Yazılar**, Çev. Kenan Demirayak, İstanbul, Birey Yayınları, Mayıs 2004, s. 14.

¹³⁵ Cibran, **Kum ve Köpük.**, s. 66.

¹³⁶ **A.e.**, s. 46.

¹³⁷ **A.e.**, s. 77.

¹³⁸ **A.e.**, s. 80.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CİBRÂN'DA KADIN ANLAYIŞI

4.1. CİBRÂN'DA KADIN DÜŞÜNCESİ

Kadın konusu şairlerin, edebiyatçıların ve düşünürlerin üzerinde durduğu önemli konular arasındadır. Bu konu anne şefkatiyle büyüyen Cibrân'ın da önem verdiği, üzerinde durduğu ve eserlerinde sıkça bahsettiği önemli meselelerdendir. Cibrân eserlerinde sık sık doğu kadınının katlanmak zorunda kaldığı güçlüklerle yer vermiş, kadının, özellikle anne vasfına son derece saygı duymuştur. Muhtemelen onun kadınlar konusundaki hassasiyetinde annesiyle arasındaki samimi ilişkinin rolü büyüktür.

İnsanın dudaklarındaki en güzel kelimenin 'anne', en güzel seslenişin de 'anneciğim' sözü olduğunu söyleyen Cibrân, bu sözün insanın derinliklerinden gelen içten bir kelime olduğunu ifade eder. Annenin, üzüntüde avuntu, ümitsizlikte ümit, zayıflıkta güç olduğunu, kısaca onun her şey olduğunu düşünür. Aşk, merhamet, sempati ve affedişin kaynağı olarak gördüğü annesini kaybeden kişinin ona dua eden ve onu koruyan saf bir ruhu kaybettiğini ifade eder. Güneşi yeryüzünün annesi, yeryüzünü ağaç ve çiçeklerin annesi, ağaç ve çiçekleri de meyve ve tohumların annesi olarak nitelendirerek doğadaki her şeyin bir anneye ihtiyaç duyduğunu savunur. Bütün varoluşun bir örneği olarak gördüğü anneyi, güzellik ve sevgiyle dolu ebedi bir ruha benzettir.¹

Cibrân, kadın konusunda Hintli şair Rabindranath Tagore'un kadının sadece ev hanımı, eş ve anne olmadığı, ama ona bunları dayatan düşüncenin, kadını, varlığın hakikatinden uzaklaştırıp, ikinci plana ittiği görüşünden etkilenmiştir. Doğu kadınının yaşadığı bu durum, Hintli şairi de Cibrân'ı da öfkelenmiştir. Tagore kadına “*Dış dünyaya çıkmanızı ve hakikatle karşılaşmanızı istiyorum. Siz kadınlar sadece ev hanımları değilsiniz. Aksine ruhun kendi meşalelerisiniz.*” diye seslenmiş ve kadının

¹ Cibrân, *Kırk Kanatlar*, s. 56.

üzerindeki gücün, katı erkelerin gücü olduğunu yine gerçek dünyanın üzerindeki gücün de bu güç olduğunu ifade etmiştir.²

Bir taraftan pek çok ülkede kadının satın alınan, bir evden diğerine teslim edilen bir mal gibi görüldüğü, zamanla güzelliği solan kadının karanlık bir köşede terk edilmiş mobilyaya döndüğünden bahseder. Diğer taraftan modern toplumlardaki kadının biraz daha akıllı olmakla birlikte erkeğin aşırı kıskançlığından dolayı çektiği eziyetin de arttığına değinir. Kadının geçmişte ışıktaki körce yürüdüğü, şimdi ise gözleri açık halde karanlıkta yürüdüğünü iddia eder ve kadının her alanda kendini geliştirmesini teşvik eder. Kendini bir konuda geliştirip diğerlerinde cahil bırakan kadının durumunun, dağın zirvesine çıkan zorlu yolun hırsız ve çakal sürülerinden arınmamış olmasından kaynaklandığını söyler. Bu durumun uykuyla uyanık arasında da var olduğunu, uyku ve uyanıklığın da kadın gibi geçmişin toprağıyla geleceğin tohumlarını içerdiğini ifade eder. Ancak, her şehirde geleceği simgeleyen bir kadının bulunduğu işaret eder.³

Çalışmamızın bu kısmında Cibrân'ın hayatındaki önemli kadınları, eserlerinde kadın hakkında yer verdiği karakterleri ve konuları ele alarak onun kadın konusundaki görüşlerini ifade etmeye çalışacağız.

4.2. CİBRÂN'IN HAYATINDAKİ ÖNEMLİ KADINLAR

4.2.1. Josephine Peabody

Cibrân, Josephine ile ilk defa Fred Holland Day'in 8 Mart 1898 tarihindeki bir resim sergisinde karşılaşmıştır. Josephine, Amerikalı bir şair ve tiyatro yazarıdır. Cibrân'ın yönelim ve yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayan kadınların ilkidir. Sanata düşkün zengin bir ailenin kızı olan Josephine, on yaşında ailesinin mali krizle karşılaşması üzerine zor günler geçirmiş ama eğitimini, aldığı burslarla tamamlamıştır. Yirmi üç yaşında katıldığı Day'in sergisinde Cibrân ile karşılaşmış, aralarında samimi bir diyalog geçmiş, hatta sonrasında Cibrân onu evine davet etmiş, böylece görüşmeye

² Vefik Garîzî, *Nisâ' fî Hayâti Cibrân ve Eseruhunne fî Edebihi*, Beyrut, Dâru't-Tali'a, 1992, s. 9.

³ Cibrân, *Kırık Kanatlar*, s. 49-50.

başlamışlardır. Cibrân o zamanlar on beş yaşındadır ve Josephine'in akli ve güzelliği karşısında, ona hayran kalmıştır. Görüşmeleri, Cibrân'ın eğitim için Lübnan'a gönderilmesine kadar devam etmiştir. Lübnan'a gittikten bir müddet sonra Josephine'i çok özleyen Cibrân, bir müddet ondan haber alamayınca tam ondan umudunu kesecekken Josephine'in gönderdiği bir mektupla kalbi sevinç ve mutlulukla dolmuştur. Josephine mektubunda şöyle yazmaktadır: *“Senin gibi güzelliği yaratanlar başkalarına yaşam ekmeği verirler. Ülkenin nasıl olduğunu bilmiyorum. Orada kendini geliştirebileceğin bir yer var mı?”* Cibrân da o sıra çok iyi olmayan İngilizcesiyle onun mektubuna cevaben:

“Senden umudumu tamamen kestiğimi sanmıştım. Birden yazın bana ulaştı ve bu yazının gelmesi benim için içindeki kelimelerden daha anlamlı. Ne kadar da mutlu oldum. Kalemim içimdekileri anlatmakta yetersiz kalıyor. Binlerce mil mesafede kalbimin derinliklerinde sana karşı sevgi besliyorum. Sana ne söylemem gerektiğini biliyorum sanırım. Dostluğunu ve hatıranı kalbimde saklayacağım. Ve hiçbir şey seninle düşüncelerimi ayıramayacak.”⁴

Cibrân, eğitimini bitirip Boston'a döndüğünde de aralarındaki bu ilişki derinleşerek devam eder. Josephine, kardeşleri ve annesini kaybettiği süreçlerde hep Cibrân'a destek olur, ona adeta anne şefkatiyle yaklaşır. Bir müddet sonra Josephine ona, evlenmek istediğini ama aralarındaki yaş farkı ve maddi sıkıntıdan dolayı onunla evlenemeyeceğini söyler. Cibrân yalvararak bir gün kendisine verdiklerinin kat kat karşılığını ona vereceğini ama bu kara günlerde ona ihtiyacı olduğunu söyler. Josephine ailesinin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulması için gerçekçi olması gerektiğini bilmektedir. Bunun için zengin bir adamla evlenmeye karar verir. Cibrân sevgilisini kaybetmemek için başka bir yol deneyerek, ciddiyetini anlatabilmek için ona atalarından kalma, üzerinde mavi taşı buluna bakır bir yüzük verir. Bir taraftan da ona mektuplar yazmaya ve onu ziyaret etmeye devam etmektedir. Fakat Cibrân'ın bu çabaları fayda vermez ve Josephine zengin bir iş adamıyla evlenir. Cibrân tepki olarak düğünlerine gitmez, onlar için hediye de göndermez. Josephine eşiyle

⁴ Garîzî, a.g.e., s. 23-25.

Avrupa'ya gittiğinde Cibrân'a mektuplar gönderir ama Cibrân bunlara cevap vermez. Bütün bunlara rağmen Josephine eşinin de desteğiyle Cibrân'a yardım etmekten geri durmaz.⁵

4.2.2. Halâ ed-Dâhir

Cibrân, Halâ ed-Dâhir ile Beytu'l-Hikme'de eğitim görmek için Beyrut'a gittiği zaman, Bişerrî köyünde tanışır. Cibrân o sıralar 17 yaşındadır, Halâ da ondan iki yaş büyüktür.⁶ Cibrân, Bişerrî'den Beyrut'a okul kaydını yaptırmaya gittiği sırada gördüğü Halâ'nın güzelliği karşısında büyülenir. Tanıştıktan sonra Cibrân, Halâ'yı evinde ziyaret etmeye başlar. Ancak bir süre sonra Halâ'nın kardeşi aralarındaki ilişkiyi anlar ve kardeşinin Cibrân'la görüşmesini yasaklar. Bunun üzerine Cibrân Halâ'ya kaçarak evlenmeyi teklif eder. Halâ tebessüm ederek ona, eğer meyveyi tam olmadan koparırsa, bunun ağaca acı vereceğini ve meyve vermeyi bırakacağını, ama olgunlaşırsa kendiliğinden düşeceğini ifade ederek karşılık verir. Görüşmeleri engellenmeye çalışılan iki genç, bundan sonra her hafta manastırın ormanında gizlice buluşmaya başlarlar. Bu durumla ilgili Cibrân Halâ'ya *"Sanırım sevgilim, sen köşkü kulübe hayatına tercih ediyorsun. Amerika'dan döndükten sonra sana işte burada bir köşk yapacağım."* der. Halâ da ona: *"Sevgilim, içinde birlikte yaşadığımız her kulübe köşk olur."* diyerek yanıt verir. Bir gün Cibrân, Halâ'yı ağlarken görür ve ona sebebini sorar. O da gülümseyerek hayatın kendisinin gözyaşı ve tebessüm olduğunu ifade eder. Bu cevaba sevinen Cibrân, ona 'Gözyaşı ve Tebessüm' adında bir kitap yazacağını söyler.⁷

Cibrân Lübnan'da geçirdiği son yaz mevsiminde Halâ ile sadece iki defa görüşür. Çünkü onun aslında sevgiye olan açlığı, sevgiliye olan meykinden daha büyük ve daha derindir. Beyrut'ta bulunduğu sırada dul bir kadın olan Sultâna Sâbit'e âşık olur. Bu aşk ona Bişerrî'de yaşadığı o derin duyguları unutturur. Ama Halâ'yla son kez manastırın ormanında görüştüğünde, ona değerli bir yüzük, içinde gözyaşları ve saç telinin bulunduğu bir şişe hediye eder. Ve onu terk eder. Halâ'nın kız kardeşi Halâ'nın hayatının sonuna kadar bu hatıraları koruduğunu, hiç evlenmediğini ve âmâ

⁵ A.e., s. 25-28.

⁶ Harîsto Necr, *el-Mer'etu fî Hayâti Cibrân*, Beyrut, Dâru'n-Neşr, 1983, s. 9-10.

⁷ Garîzî, a.g.e., s. 30-32.

olarak hayata gözlerini kapattığını söyleyerek, onun Cibrân'ı sevmeye hep devam ettiğini belirtir. Cibrân da New York'a döndükten sonra zihninden Halâ'nın resmini çizmiştir. Bu sevginin Cibrân'ın Halâ'yı **el-Ecnihatu'l-Mütekessira** kitabındaki Selmâ Kerâme karakterine benzeterek ona ilham verdiği düşünülse de Cibrân Mary Haskell ile konuşmasında, bu hikâyenin hayali olduğunu ifade etmiştir.⁸

4.2.3. Sultâna Sâbit

Cibrân, Beyrut'ta eğitim gördüğü sırada Eyyûb Sâbit ile tanışır ve onu evinde ziyarete gitmeye başlar. Bu ziyaretleri sırasında otuz iki yaşındaki dul kardeşi Sultâna Sâbit'i görür. Onun güzelliği, sanatsal düşkünlüğü, şiire ilgisi Cibrân'ın dikkatini çeker. Çok geçmeden kadına, ondan hoşlandığını belirten mektuplar yazmaya başlar, fakat ondan olumlu karşılık bulamaz. Bir süre sonra da kadın vefat eder. Vefatından sonra kardeşi Eyyûb Sâbit, Cibrân'a içinde on yedi mektup bulunan mühürlü bir paket verir. Cibrân mektupları okuduğunda, mektuplarına soğuk cevap veren bu kadının gizlediği şiddetli aşkı ve ıstırabı görür. Sonraları bu durumdan Mary Haskell'a Sultâna'nın yazdığı mektuplardan daha önce haberi olsa belki de hayatının akışının tamamen değişebileceği, onun aşk için yaşayıp, hasretle bu dünyadan ayrıldığı itirafında bulunur.⁹

Cibrân, Sultâna Sâbit'ten Mary dışında kimseye bahsetmemiştir. Mary, Cibrân'ın Sultâna ile hikayesini şöyle anlatır:

“Bir defasında otuz ikisinde dul bir kadınla karşılaştı. O da on yedi yaşındaydı. Onun hakkında çok düşündü. Dört ay boyunca ona aşkını ifade etti. Kitaplar alıp verdi. Sonra kadın vefat etti. Arkadaşları Halîl (Cibrân)'e ipek bir mendil ve içerisinde on yedi mektup bulunan bir paket gönderdiler. Bunlar onun, Cibrân'a yazıp da gönderemediği aşk mektuplarıydı.”¹⁰

⁸ A.e., s. 32-34.

⁹ A.e., s. 34-35.

¹⁰ Harîsto Necr, a.g.e., s. 11.

4.2.4. Mary Haskell

Mary Haskell, Cibrân'ın “*Beni ben yapan her şeyi kadına borçluyum.*” Sözüne mazhar olan kadınlar arasında belki de en önemlisidir. Bu sözüyle kastettiği kadınlar arasında, umut tohumlarını içine eken annesi, zor günlerinde ona yardımcı olan kız kardeşi, sevgilileri, kadın arkadaşları, özellikle de Amerika'daki kadın arkadaşları bulunmaktadır. Amerika'daki sosyal ve sanatsal birçok alanda bilgi sahibi olan kadın arkadaşlarının, Cibrân'ın yönelimlerindeki etkisi büyüktür. Bunların en başında da üzerinde maddi anlamda da sanatsal, toplumsal, kültürel anlamda da desteğini ömrünün sonuna kadar esirgemeyen Mary Haskell gelmektedir.¹¹

Cibrân Mary ile Fred Holland Day'in fotoğraf stüdyosunda düzenlediği, kendi resim sergisinde tanışmıştır. Josephine, o sıralar yeni evlenmiştir. Evlendiği kişi de Mary'nin eski arkadaşısıdır. Dolayısıyla iki mahzun kalp birbirini bu kriz döneminin kurtarıcısı olarak görmüştür. Onların bu sergide bir araya gelmesi, önceki sevgililerine tepki olarak da görülmektedir. Daha sonra Mary, Cibrân'ın resimlerinin, müdiresi olduğu okulda sergilenmesini teklif etmiştir. Böylece aralarındaki yakınlık artmış ve Cibrân haftada iki gün Mary'i ziyaret etmeye başlamıştır. Cibrân, o sıralar yirmi bir, Mary de otuz bir yaşındadır.¹²

Mary 1904 yılında Cibrân'ı resim konusunda kendini geliştirmesi, resim yapmanın kurallarını öğrenmesi ve ustalarından ders alması için Paris'e göndermeyi teklif eder. Bunun için Cibrân'a maddi destek sağlayan Mary, ona aylık yetmiş beş dolar gönderecektir. Böylece Cibrân 1908 senesinde Paris'e yolculuk eder. Cibrân, Paris'te bulunduğu sırada Mary ile mektuplaşarak aralarındaki iletişimi devam ettirir. Bu mektupların, gurbette oluşuna ve yalnızlığına güç vererek, ruhuna iyi geldiğini düşünür. Bir mektubunda Mary'e şunları söyler: “*Sıkıldığım zamanlarda mektuplarına bakıyorum. ‘Ben’ düşüncesi beni sardığında küçük bir kutudan iki veya üç mektup alıyorum ve onları tekrar tekrar okuyorum. Mektupların bana gerçeğin ta kendisini hatırlatıyor ve hayatta yüce ve güzel olmayan her şeyi atlamamı sağlıyor.*” Mary günlüklerinde 17 Nisan 1911 senesinde Cibrân'a hitaben şöyle hitap eder:

¹¹ Garîzî, a.g.e., s. 36.

¹² A.e., s. 36-37.

“Defalarca seni yönlendiren varlığın fısıltılarını duyduğumu düşünüyorum. Benimle senin hakkında konuşuyor.” Cibrân da cevaben: *“Ben çoğu zaman seni düşünüyorum. O varlık, sensin Mary.”* Cibrân Paris’ten döndükten sonra 1911 yılı Nisan ayında Boston’dan New York’a taşınır. Koruyucu meleği Mary’e ruhen olmasa da bedenen uzak kalır.¹³

Cibrân, Paris’ten Boston’a döndüğünde Mary’nin aylık maddi yardımı bir süre daha devam eder. 1913 yılı eylül ayında ilişkilerinde para sebebiyle bir kriz ortaya çıkar. Mary, aralarındaki ilişkinin para sebebiyle devam ettiğini düşünür. Cibrân’ı arkadaşlığı, parayla değiştirmekle suçlar. Cibrân parayla ilgisi olmadığını, parası olmasa bile onunla arkadaşlık edeceğini söyleyince, Mary pişman olarak ona şöyle söyler:

“Eğer seni bir daha para konusunda rahatsız edersem beni sonsuza kadar terk et. Bana yeterince fırsat verdin. Eğer seni kötüleyecek kadar aptal ve düşüncesizsem, bana verdiğin sözleri tutmaman daha iyi. Neden bu rahatsızlığa tahammül edesin ki? Ben bunu hak etmiyorum ve bana bunu söylediğinde şikâyet etmeyeceğim. Ben gördüğüm adaleti de bana gösterdiğin merhameti de biliyorum.”

Bunun üzerine Cibrân onu affeder. 31 Aralık 1913’te Cibrân’ın Mary’i ziyareti sırasında Mary ona, sene sonunda okuldan topladığı bin iyi yüz doları vermek ister. Cibrân bu parayı almadan önce ona: *“Bu parayı almam seni yüceltir mi?”* diye sorar. Mary de: *“Evet, hem de hayatım boyunca yaptığım bütün işlerden daha fazla.”* diye cevap verince Cibrân gülümser ve *“Çok iyi.”* diyerek parayı alır.¹⁴

Cibrân ile Mary’nin arasındaki ilişki Mary’nin 1926 Mart ayında evlenmesine kadar devam eder. Evlendikten sonra eşinin evine taşınan Mary, Cibrân ile mektuplaşmayı bırakmaz. Cibrân, ölünceye kadar eserlerinin taslaklarını, gözden geçirmesi ve gerekli düzeltmeleri yapması için ona göndermeye devam eder.¹⁵

¹³ A.e., s. 37-39.

¹⁴ A.e., s. 40-41.

¹⁵ A.e., s. 45.

4.2.5. Emillie Michel (Micheline)

Cibrân, Mary Haskell vasıtasıyla aslen Fransız olan Micheline diye tanınan Emillie Michel ile tanışır. Micheline, Mary'nin müdürlüğünü yaptığı okulda çalışmaktadır. Nu'ayme onunla ilgili, güzelliğinin Cibrân'ı cezbedtiği ve onu naif bir sevgiye sürüklediğini söyler. Kadın ondan hamile kalınca Cibrân'ın, çocuktan kurtulmasını istediğini, okul müdiresinin onların ilişkilerini bilmediğini ifade eder. Cemîl Cebr ise, Cibrân'ın Micheline ile Paris'e gittiğinde, ona evlenmeden beraber yaşamayı teklif ettiğini, Micheline'nin de bu durumu kabul etmeyerek onun hayatından çıktığını ifade eder. Diğer taraftan Tevfik Sâyîğ gibi birçok araştırmacı ise Cibrân'ın Micheline ile bu şekildeki ilişkisini reddeder.¹⁶

Bir başka görüş açısına göre, Cibrân, Micheline ile tanıştıktan sonra ondan çok hoşlanmış, hatta onun resmini çizerken ona sanatçı gözüyle değil de normal bir insan gözüyle baktığı fark etmiştir. Cibrân Paris'e gitmeden önce May, Micheline'nin bu duruma üzüldüğünü görünce, ona da bir bilet almış ve önden giderek Cibrân'ı orada karşılamasını istemiştir. Micheline Cibrân için duygularının ve hayallerinin vakıf olduğu hem hüznün hem de sevinç kaynağı olmuştur. Paris'te Cibrân'ı karşılayan Micheline, ona bir oda kiralamış ve bir öğrencinin ihtiyaç duyabileceği her şeyi temin etmiştir. Cibrân onun yaptıkları karşısında Mary'e ondan *"Değerli küçük bir anne ve küçük bir kız kardeş olan tatlı Micheline, aslında o, büyük bir yardımcıdır."* sözleriyle bahsetmiştir. Paris'ten döndükten sonra Mary, ona Micheline'i sorduğunda ise, *"Yeryüzündeki cehennem tanrıları ona sesleniyor. O da bu sese kulaklarını kapatamıyor."* diye yanıt vermiştir.¹⁷

Cibrân'la Micheline'in neden ayrıldığı tam olarak bilinmemektedir. Netice de Micheline, kalbi yaralı ve kara hatıralarla dolu olarak 1914 yılında bir avukatla evlenir.¹⁸

¹⁶ Harîsto Necr, **a.g.e.**, s. 12-13.

¹⁷ Garîzî, **a.g.e.**, s. 47-48.

¹⁸ **A.e.**, s. 51.

4.2.6. Charlotte Teller

Josephine'den ayrıldıktan sonra Mary Haskell, Cibrân'ı okulun çay partisine davet etmiştir. Cibrân, bu davette eşini sebepsiz yere boşayıp, edebi şöhreti için gazeteci aşıyla Boston'a gelen Charlotte Teller ile tanışır. Konuşmaları esnasında Cibrân'ın reenkarnasyon düşüncesi ilgisini çeker ve Cibrân'a kendisinin de reenkarnasyona inandığını, bu yüzden daha önce onunla başka bir yerde aşk yaşadıklarını düşündüğünü, hatta bu yerin Romalılar döneminde Mısır olabileceğini ama o zamanlar Cibrân'ın onun kardeşi olduğunu ifade eder. Charlotte, Cibrân'la başka bir münasebetle bir araya gelmiş, onun resimlerini ve şiirlerini beğendiğini belirtmiştir. Cibrân'ın üzerinde, özellikle kurtuluş arayışında olduğu dönemde gelişmesinde etkisi olmuştur. Cibrân, Paris'te Micheline 'den ayrıldıktan sonra Charlotte ile karşılaşmış, onunla romantik geziler yapmıştır. Mary'e gönderdiği bir mektubunda Cibrân, her şeyin yolunda olduğunu, kendisini epey geliştirdiğini yazmış ve mektubun sonunda “...Hayır canım, o sevemiyor. Kimse beni, senin sevdiğin gibi sevemiyor. Ben de kimseyi, seni sevdiğim gibi sevemiyorum.” demiştir.¹⁹

4.2.7. Mary Kahveci

Cibrân Paris'ten döndükten sonra Mary Haskell'a evlenme teklif eder, ondan olumlu karşılık alamaz ve Mary Kahveci ile hikayesi karşımıza çıkar.²⁰

Mary Kahveci Boston'da Cibrân'ın ailesinin kaldığı evin yakınında oturmaktadır. Cibrân onu, o da Cibrân'ı sever ve aralarındaki sevgi dostluğa dönüşür. Senelerce mektuplaşırlar. Cibrân'ın **The Prophet** kitabındaki Mustafa'nın yüzünü Mary Kahveci'den etkilenerik çizdiği söylenir. Mary Kahveci, o zamanlar Cibrân'ın kendisini sevdiğini iddia eder. Şair Halîl Hâvî, Cibrân'ın mektuplarında sevgi veya aşka işaret eden herhangi bir şey bulunmamasından dolayı, bu iddiaya şüpheyile yaklaşır. Ama Cibrân'ın onu sevebileceğini ve özel sebeplerden ötürü mektuplarında dikkatli davranmış olabileceğini de ifade eder.²¹

¹⁹ A.e., s. 51-52.

²⁰ Harîsto Nocr, a.g.e., s. 14.

²¹ Garîzî, a.g.e., s. 52-53.

4.2.8. Mary Hûrî

Mary Hûrî, ‘Îsâ Hûrî’nin dul eşidir. Cibrân onunla New York’taki birinci senesinde tanışır. Mary Hûrî, evinde çoğu Lübnanlılarda oluşan kültürlü kişilerden ve şairlerden seçkin insanları misafir eder. Emîn er-Reyhânî de hem kendisinin hem de vefat eden eşinin arkadaşısıdır ve o da bu grubun içerisinde. Emîn er-Reyhânî evlenip eşiyle Avrupa’ya gidince Cibrân zengin Lübnanlı kadının salonunun yeni yıldızı olur ve onunla aşk yaşamaya başlar. Mary Hûrî, Cibrân’da aralarındaki yaş farkına rağmen rüyalarını süsleyen genci görür ve onu etkilemeye çalışır, nitekim başarılı da olur. Cibrân’la Reyhânî arasındaki anlaşmazlığın, ikisinin de Mary Hûrî’ye ilgisinden dolayı çıktığı da söylenmektedir. Mary Hûrî’nin Cibrân’a ilgisi, Cibrân’ın Mary Haskell ile ilişkisini öğrenince iyice artmıştır. Fakat Cibrân, Mary Haskell için onun, yüklerinden kurtulduğu güvenli bir cennet olduğunu ifade etmiştir. Mary Hûrî, kendisinin Cibrân’ı tam anlamıyla anlayan, tek Lübnanlı Arap kadın olduğunu söylemiş, diğerlerinin yabancı olduğunu belirterek, Cibrân’ın sadece ona tam manasıyla kendisini açtığını ifade etmiştir. Yine ondan bahsederken düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Cibrân’a sevgim ruhi, fikri, bedeni her anlamda tamdı. Onun da benim bu duygu ve sevgimi paylaştığına eminim. Sahip olduğum her şeyi ona vermeye hazırdım. O da benden bir şey almak veya vermek hususunda tereddüt etmezdi. Aramızdaki bu derin ilişki, bazı sebepler ortaya çıkana kadariki yıl sürdü. Bu sebeplerden biri de günden güne şiddetlenen hastalığıydı. Ama benim için hayatının sonuna kadar samimi bir dost olarak kaldı. Bana mektuplar gönderir, hakkımdaki düşüncelerini ifade ederdi.”²²

4.2.9. Mey Ziyâde

Lübnanlı bir edebiyatçı olan Mey Ziyâde, Mısır’da yaşamaktadır. Döneminin edebiyatçıları tarafından yoğun ilgi görmüş ama o söylenenlere göre kalbini sevgi meleşine yani Cibrân’a kaptırmıştır.²³

Cibrân ile Mey Ziyâde arasındaki mektuplaşmaların Modern Arap Edebiyatı açısından farklı bir yeri vardır. Daha ziyade, Batı edebiyatında görülen bu tarz

²² A.e., s. 54-55.

²³ A.e., s. 57.

mektuplaşmalara, Modern Arap edebiyatında nadiren rastlanmaktadır. Ayrıca May Ziyâde sadece Cibrân'dan değil, neredeyse döneminde yaşayan bütün edebiyatçılardan mektuplar almıştır. Bunların çoğunda da edebiyatçıların kendisine olan duygusal ilgisinden bahsettikleri görülmektedir. Mey Ziyâde, bunlara karşı olumsuz net bir cevap vermemiş, onlarla mektuplaşarak bu beğenilme duygusundan içten içe keyif almıştır. Belki de daha ziyade, kendisine edebiyatçılar nezdinde bir yer bulma çabası içindedir.²⁴

Mey Ziyâde'nin yazarlığa yeni başladığı dönemlerde, Cibrân'ın ünü Mısır'a da ulaşır. Birçok Mısırlı yazar, onu tenkit etse de Mey Ziyâde'nin kendi memleketinden olan bu Lübnanlı yazarın, özgürlükçü ruh ve insani duygular ile ilgili yazdıkları dikkatini çeker. Onu, bu kadar etkileyen belki de gelenek ve doğu ruhu boyunduruğu altında yaşayan doğulu bir kadın yazar olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 1912 yılında Cibrân' a ilk mektubunu gönderir. Cibrân da karşılaştığı edebi yeteneğe duyarsız kalmaz ve mektuba cevap yazar. Zaman zaman düşüncelerinde anlaşmazlıklar olmasına rağmen bir süre sonra aralarında duygusal bir bağ oluşur. Cibrân, yazdığı eserlerini ona göndererek değerlendirmesini ister. Mey Ziyâde, Cibrân'ın yerleşik gelenekleri tamamen reddetmesine karşı çıkarken, onun amaçlarını her şeyin üstünde tutmasını ise takdirle karşılar.²⁵

Cibrân, Mey Ziyâde ile mektuplaşmaya başladığında yirmi üç yaşında, Mey Ziyâde de yirmi altı yaşındadır. **el-Ecnihatu'l-Mütekessira** eserinin bir kopyasını Mey Ziyâde 'ye gönderdiğinde, Mey Ziyâde, içerisindeki özellikle evlilikle alakalı kısımlar hakkında uzun bir eleştiri de bulunur:

“Cibrân biz evlilik konusunda seninle aynı düşüncede değiliz. Fikirlerine saygı duyuyor, ilkelerini yüce görüyorum. Çünkü senin fikirlerinde dürüst ve samimi olduğunu, bunların hepsinin dinin amaçlarını hedef aldığını biliyorum. Kadının özgürlüğüyle ilgili temel prensibinden dolayı sana teşekkür ediyorum. Kadın da erkekler gibi kendi tercihlerini yaparak, tanıdık ve komşuların seçtiği kalıplara bağlı kalmadan gençler arasından istediği eşi seçebilmelidir. Hatta hayat ortağını seçtiğinde bu ortaklığın gerekliliklerini de yerine getirmelidir. Cibrân sen bunlara nesillerin

²⁴ Hasan Taşdelen, “Mey Ziyâde, 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri ve Tesirleri”, **Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi**, Bursa, 2000, s. 155-156.

²⁵ **A.e.**, s. 157-158.

birbirine düğümlediği ağır zincirler diyorsun. Ben ise bunların ağır zincirler olduğunu kabul ediyor ama onları tabiatın kadının oluşumu için ona bağladı zincirler olarak görüyorum. Kadın geleneğin zincirlerini kırsa bile tabiatın zincirlerini kıramayacaktır. Çünkü doğanın kuralları her şeyin üstündedir. Neden kadın eşinin bilgisi olmadan sevgiliyle bir araya gelemez? Çünkü o bu gizli buluşmayla hem kocasına hem kendi iradesine hem de kendisinin de üyesi olduğu sosyal gruba ihanet etmiş olur.

Bunun gibi özellikle toplumdaki kadın erkek ilişkileri arasında birçok konuda ayrılığa düşerler. Ama aralarındaki fikir ayrılıkları ve binlerce mil uzaklığa rağmen ilişkileri önceleri geri durma, kur yapma ve beğenme, sonraları samimi bir dostluk ve ardından aşka doğru kademeli olarak devam eder.²⁶

Birinci Dünya Savaşı süresince aralarındaki mektuplaşmalar durur ve savaş bitince yeniden başlar. Bu sırada Cibrân **el-Mevâkib** ve **el-Mecnûn** kitaplarını neşreder. Mey Ziyâde, bu kitaplardaki beğenmediği yerleri **el-Hilâl** dergisinde eleştirir fakat bu eleştiriler diğerlerine göre daha fazla duygu içermektedir. Bu dönemde Cibrân'ın Mey Ziyâde'ye gönderdiği mektuplara farklı başladığı görülür. 1912-1919 yılları arasındaki mektuplarda “**Hadratu'l-Edîbeti'l-Fâdile (Seçkin Edebiyatçı)**” şeklindeyken 1919'dan sonra “**Azîzetü el-'Ânise Mey (Sevgili Bayan Mey)**” şeklinde olması aralarındaki bazı mesafelerin aşıldığını göstermektedir. Cibrân, mektuplarında Mey Ziyâde'ye ilgi duyduğuna dair sözler serpiştirmektedir. 1920 tarihinde yazdığı bir mektubunda şöyle der: “*Umutsuzluk Mey, bir yüreğin dalgalarının en geriye çekilişidir. Umutsuzluk, Mey, sesi çıkmayan bir duygudur. O uzun yıllar boyunca önünde dikilip tek söz söylemeden uzun uzun yüzüne bakmamın sebebi budur.*”²⁷ Mektubun devamında söylediği sözler Mey Ziyâde'yi kızdırarak, onunla ilgili tereddüde düşmesine sebep olur: “*İki kadın arasında parçalanmış bir erkeğe ne söyleyebilirim ki: biri düşlerinden uyandığı saatleri dokur, diğeri uyanıklık saatlerinden düşlerini oluşturur. Tanrı'nın iki ışık arasına yerleştirdiği bir yüreğe ne diyebilirim? Ne söyleyebilirim böyle bir adama?..*” Mey Ziyâde, buradaki düşlerinden

²⁶ Garîzî, **a.g.e.**, s. 59-60.

²⁷ Halil Cibran, **Mey'e Mektuplar**, Ed. Murat Can Öztürk, y.y., Gece Kitaplığı, 2015, s. 55.

uyandırdığı kısmında kendisinden bahsettiğini düşünür. Oysa ki Cibrân'ın hayatında uyanıklık yanı açıklığın yeri yoktur.²⁸

Cibrân, Mey Ziyâde'ye karşı duygularını 1921 yılı Ekim ayının 5'inde yazdığı mektubunda açıkça ve doğrudan söyler:

“Sen benim içimde yaşıyorsun, ben de senin içinde yaşıyorum. Sen de ben de bunu biliyoruz. Bu hakikati tanıştığımızdan beri biliyoruz. Neden samimi inananlar gibi bunu açıkça ortaya koymuyoruz? Eğer böyle yapsaydık kendimizi şüphe, acı, pişmanlık, memnuniyetsizlik ve karşıtlıklardan kurtarırdık. Tanrı seni de beni de bağışlasın.”

Eğer hakikat ortaya çıkıp da her ikisi de kalplerinde olanı açıklasaydı durum değişir miydi? Ve Cibrân hangi kadın arkasından yürüyeceğine karar verebilir miydi? Bu puslu aşk karşısında Mary Haskell'ın ona sunduğu şefkat ve nimetleri bırakabilir miydi? Cibrân'ın seçtiği insan kendini bir peygamber gibi görüyor, havarileri de daha çok kadınlar oluşuyordu. O aslında kan ve etten oluşan kadını değil aşkın kendisini seviyordu.²⁹

Mey Ziyâde, 1923'e kadar mektuplarında Cibrân'dan hoşlandığını direk belirten ifadeler kullanmamıştır. 1923 yılında yazdığı bir mektubunda “*Sen benim sevgilimsin ve ben aşktan korkuyorum.*” yazarak çekimserliğini ifade etmiştir. Cibrân da ona 1914 yılında yazdığı mektubunda, aşktan neden korktuğunu sormuş, güneşin ışığı, denizin çekilmesi, gün doğumu, baharın gelişinden korkmaması gibi aşktan da korkmamasını söylemiş, acı, özlem ve yalnızlığa rağmen aşka teslim olmalarını istemiştir. Cibrân, mektuplarının birinde Mey Ziyâde'ye evlenme teklif etmiş ve onu New York'a davet etmiştir. Cibrân'ın mantıksız gelen bu evlilik teklifine Mey Ziyâde, şöyle cevap verir:

²⁸ Taşdelen, a.g.e., s. 158-159.

²⁹ Garîzî, a.g.e., s. 63.

“Sana mektup yazmak için oturduğumda, senin kim olduğunu ve nereli olduğunu unutuyordum. Çoğu zaman karşımda bir adam olduğunu da unutuyor, seninle kendimle konuşuyormuş gibi konuşuyordum. Bazen de sen benim okuldan bir arkadaşım gibiydin. Bazen bu durum bir genç kızla erkek arasında bulunmayan özel bir saygı hali olarak ortaya çıkıyordu. Acaba aramızdaki bu mesafe kişisel olarak tanışmamaktan mı kaynaklanıyor? ...Seni bu meseleden uzaklaştırmak ve ailemin tek çocuğu olduğumu hatırlatmak için başka yolum var mı? Batılı aile tek oğlunu İngiltere’den Hindistan’a göndermeye çekinmeye bilir. Ya da tek kızını Fransa’dan Çin’e kavgasız, gürültüsüz gönderebilir. Fakat onlar nerede, biz neredeyiz. Biz doğuluyuz.”³⁰

Mey Ziyâde, aslında bu sözlerle Cibrân’a sitem etmektedir. Onun New York’a gelmesi hususunda yaptığı davetini kabul etmemiştir. Çünkü Doğu kültüründe bir erkek bir kadından hoşlanırsa, kadının yanına kendisi gitmelidir. Zamanla Mey Ziyâde’nin de düşüncelerinde yumuşama olmuş ve 1922’de Cibrân’a yazdığı bir mektubunda Avrupa’ya gideceğini söylemiş ve “*Keşke New York Avrupa’da olsaydı.*” diyerek onun Avrupa’ya gelmesini istemiştir. Fakat Cibrân, Mey Ziyâde’nin 1920-1930 yılları arasında birkaç kere Avrupa’ya gitmesine rağmen onu ziyaret etmemiştir.³¹

1924 yılında Mey’in tavırlarındaki soğukluğu sezen Cibrân ona şöyle yazar: “*Mey, sen suskunluğunun sebebini biliyorsun ama ben bilmiyorum. Kişinin gece ve gündüzlerini alt üst eden sorunun kaynağını bilmemesi adaletli değildir. Sevgili küçüğüm, geçen sene sana ne olduğunu bana söyle. Söyle ki karşılığını bulasın.*” Bu kelimeler Mey Ziyâde’nin ısrarını arttırmış, Cibrân’ın, onun duygularıyla oynadığı düşüncesini kuvvetlendirmiştir.³²

Mey Ziyâde, bir süre sonra gerçek aşkın değil de düşlerin peşinde olduğunu anlar ve bu düştan uyanır. Bir zamanlar derin ve büyük bir aşkla bağlı olduğu Mısırlı yazar ‘Abbâs Mahmûd el-‘Akkâd’a tekrar mektup yazarak, kendi açtığı uçurumu kapatmaya çalışır.³³

³⁰ A.e., s. 64-65.

³¹ Taşdelen, a.g.e., s. 160.

³² Garîzî, a.g.e., s. 66.

³³ A.e., s. 67.

Cibrân'ın ısrarları sonucu aralarındaki mektuplaşma tekrar başlar fakat 1928'de Mey Ziyâde, mektuplaşmayı yine keser. Bu ilişki Mey Ziyâde için hayal kırıklığı olur, Cibrân'da gerekli ilgiyi göremez ve onun sevgisinin hayali olduğunu anlar. Hatta Cibrân'ı Kahire'ye davet etmesine rağmen, Cibrân bu davete icabet etmez, bu durum Mey Ziyâde'yi daha da üzer. 1929 yılında Cibrân'ın sağlığının iyi olmadığı haberini alması, anne babasını kaybetmenin acısını henüz üzerinden atamamış olan Mey Ziyâde için büyük bir darbe olur. 1931 yılında senelerce kavuşmayı arzuladığı sevgilisinin ölümünden sonra Cibrân'ın arkadaşı Mîhâil Nu'ayme'nin yazdığı, Cibrân'ı ağır şekilde eleştiren kitap, onu iyice yıkar.³⁴

4.2.10. Gitrid Parry

Gitrid Parry bir müzisyendir. Cibrân onu 1906 yılından beri sevmektedir. Bu sevgi hem ruhi hem de bedeni anlamda bir sevgidir. Bu ilişkiyi, Mary Haskell'ın duyup öfkelenmemesi için yirmi yıl boyunca gizli tutulmuştur. Bu sebepten Cibrân'ın hayatını yazanlar bu kadından bahsetmemektedir. Bu durum 1973 yılına kadar gizli kalmıştır. Ta ki bu tarihte Cibrân'ın hayatını İngilizce kaleme alan bir yazar, Boston Üniversitesi'ndeki bir hocayla yaptığı telefon görüşmesinde, hocanın teyzesi Gitrid Parry ile Cibrân'ın yakın ilişkisinin olduğunu, elinde birçok resim ve Cibrân'ın teyzesine yazdığı mektupların bulunduğunu söylemesi üzerine bu durum ortaya çıkmıştır. Cibrân, bu kadından bahsetmemiş ama sadece 1907 yılında Cemîl Ma'lûf'a gönderdiği bir mektubunda bir kadının onu evine davet ettiği ve ikramlarda bulunduğuna dair ipucu vermiştir. Bu mektubu inceleyen kişi, Cibrân'ın bu kadınla ilişkisinin gizemine götüren ipin ucunu tutmuş demektir.³⁵

4.2.11. Barbara Young

Barbara Young, Cibrân'ın adını ilk kez kırk beş yaşındayken duymuş Amerikalı bir şairdir. Cibrân'a **The Prophet** eserinin, üzerinde derin etkiler uyandırdığını yazar. Cibrân da şiirleri ve resimleri hakkında konuşmak için onu atölyesine davet eder. Bu vakitten sonra aralarındaki dostluk giderek kuvvetlenir. Young, insanlara anlatmak için Cibrân hakkındaki her şeyi bilmek ister ve 1923-1931

³⁴ Taşdelen, **a.g.e.**, s. 161.

³⁵ Garîzî, **a.g.e.**, s. 69-70.

yılları arasında Cibrân'ın kendinden bahsettiği bilgileri not ederek kayıt altına alır. 10 Nisan 1931'de Cibrân, hastaneye kaldırılınca Young'dan “*Beni bırakma.*” diyerek yanında kalmasını ister, o da ölünceye kadar yanından ayrılmaz. Bilincini tamamen kaybedince kardeşi Mariânâ ve arkadaşlarına haber verir. Cibrân'ın vefatından bir süre sonra 1939 yılında Lübnan'ı, Hikme Okulu'nu, Bişerrî'yi ve Şam'ı ziyaret ederek Cibrân'ın arkadaşlarıyla görüşür, onun hakkında topladığı bilgileri **Hazâ'r-Racul min Lübnân** adıyla bir kitapta yayımlar. Young, Cibrân için hem bir anne hem de onun öğrencisi gibidir, Cibrân'la geçirdiği yedi yıl boyunca onu terk eden Mary Haskell'in boşluğunu doldurmuştur.³⁶

4.2.12. Marietta Lawson

Marietta Lawson, Cibrân'ı hastaneye gitmeden önce gören son kişidir. Amerika vatandaşı olmakla birlikte, aslen İspanyol'dur. Kısa boylu, çok güzel olmamakla birlikte çirkin de sayılmayan bir kadındır. Cibrân'ın, resmini çizdiği kadınlar arasındadır. Cibrân'ın nazarında, sadece model olmaktan ziyade onun için zor zamanlarında takıldığı, hayatıyla ilgili şikayetlerini anlattığı, saygı gösterdiği ve takdir ettiği bir arkadaş, dost ve bir ortak gibidir. Marietta Lawson, Cibrân'ın aşk, şehvet gibi duygular dışında insani ilişki kurduğu bir kadındır. Cibrân'a, “*Cibrân amca*” diye seslenir, Cibrân da onu kızı gibi görerek onu doğru yola yönlendirecek tavsiyelerde bulunur. Marietta Lawson'ın gözünde, Cibrân kadınlardan korkar, fiziksel sevgiden kaçınır, bedenden uzak durur, ruhu ve duyguları önemser, cinsel birliktelikten nefret eder, kadınlar karşısında çok utangaçtır. Marietta Lawson, Cibrân'ın ilişki kurduğu kendisinden küçük tek kadındır, bu sebeptendir ki Cibrân ona kızı gözüyle bakmıştır. Dolayısıyla Marietta Lawson, onun babacan yönüne şahit olmuş, diğer kadınlarla yaşadığı ilişkilerden haberdar olmamıştır. Haberi olmuş olsa belki de düşünceleri tamamen şekil değiştirecektir.³⁷

³⁶ A.e., s. 73-74.

³⁷ A.e., s. 75-77.

4.3. CİBRÂN VE EVLİLİK

Cibrân hiç evlenmemiş, teorik olarak evlenme düşüncesinde de bulunmamıştır. Birden fazla kadına evlilik teklif etmesinin nedeni ise, onlara olan sevgi ve bağlılığının boş bir ifadesidir. Cibrân, Paris'ten döndükten sonra Mary Haskell'a onunla evlenmek istediğini söylemiş, fakat Mary Haskell bu teklifi reddetmiştir. Çünkü Mary Haskell, onun kadınlara karşı tutumunu ve onun aslında evlenmeyi düşünmediğini bilmektedir. Bunun için aralarındaki yaş farkının evlenmelerine mâni olduğunu belirtmiştir. Mary Haskell, günlüklerinin birinde, bu konudaki düşüncelerini dile getirerek Cibrân'ın teklifini neden reddettiğini açıklamıştır:

“Yaşımın büyük olması karmaşık evliliğimize engeldi. Aslında yaşımın büyük olması engel değildi. Halîl'in beklentisi, bana duyduğu sevgi gibi bir sevgi değil, gizemli bir aştı. Onun evliliği böyle olacaktı. O bu evlilikten büyük ilham alacak, onda büyük saadeti ve tamamlanan yeni hayatını bulacaktı.”

Cibrân Mey Ziyâde ile de evlenmek istemiş ancak Mey Ziyâde, onun evlenme teklifi ederek Amerika'ya gelmesine yönelik isteğini kabul etmeyerek, ondan bu hususta özür dilemiştir.³⁸

Cibrân'ın evlilik konusunda görüşleri çelişkilidir. Kâmil bir evlilikten önce aşk ilişkisinin geldiğini ifade ettikten sonra Mary Haskell'a şöyle söyler:

“Neden evli olmayan kadınlar, evli olanlardan daha fazla dikkat çeker? Bir kadının yirmi beş yaşında hayata ve gençliğe kapıldığına, sonra da canlılık ve çekicilik dolu bir erkekle evlendiğine şahit olursun. Onlarla beş sene sonra karşılaştığında, kadının vücut olarak olmasa da varlık ve yaşam açısından cazibesini kaydettiğini görürsün. O artık evliliğin başarısızlık olduğuna inanıyordur.”

Cibrân, başarılı evliliği ise şöyle açıklar: *“En temel esaslar güvenmek, karşılıklı çıkarların paylaşımı, fikirleri birlikte değerlendirmek ve birbirlerinin görüş ve hayallerine anlayış göstermektir. Bu ortak hayaller olmadığında, evlilik hayatı her biri*

³⁸ A.e., s. 88.

için sadece beraber yiyip içtikleri bir mutfak haline gelir.” Cibrân, daha sonra ‘vermek’ hususunun evliliğin binasında en önemli şart olduğunu belirtir: “İnsanların asla farklı varlıklar olmadığının unutulmaması gerekir. Evlilikten önceki dönem mükemmel bir dönemdir. O dönemde birbirinden farklı olan iki kişi birbirine yakınlaşır ve yaşamın tüm yönlerini tartışırlar. Birbirlerinin niyetlerini ortaya koyar ve birbirlerini daha iyi anlarlar.” Eşler arasındaki sürekli iletişim evliliği öldürür. Bu yüzden eşlerin arada birbirlerini dinlendirmesi gerekir. Kadınlardan birisi bir gün Cibrân’a neden hiç evlenmediğini sorar, o da şöyle cevap verir: “Bu çok basit. Şayet bir karım olsaydı, kesintisiz günlerce resim yaptığım veya yazı yazdığım zamanlarda onun varlığını unuturdum. Sen de iyi biliyorsun ki, hiçbir kadın kocasına sevgisi ne kadar fazla olursa olsun, bu şekilde ona uzun süre tahammül edemez.” Cibrân birçok kadınla ilişkisi olmasına rağmen, onu diğer kadınlardan kurtarıp, hayatına ortak ve kendisine eş olacak tek bir kadının varlığını elinden kaçırmıştır.³⁹

Cibrân, **en-Nebî** kitabındaki **Evlilik’e Dair**⁴⁰ yazısında evlilik konusuna değinerek, Mustafa’nın ağzından, en iyi evliliğin karşılıklı ruhi sevgi ile olduğuna dikkat çeker:

“Birbirinizi sevin, ama aşkı bir sözleşmeye çevirmeyin.
Bırakın aşk, daha ziyade ruhlarınızın sahilleri arasında devinen bir umman olsun.
Birbirinizin kâsesini doldurun fakat aynıkâseden içmeyin.
...
Ve birlikte ayakta durun, ama birbirinize çok yakın değil:
Zira mabedin sütunları ayrı durur.
Ve meşe ağacı ile selvi birbirinin gölgesinde serpilmez.”

Cibrân’ın kadınlarla birlikteliği biraz karmaşıktır. Kadını çocuk doğurabilme özelliğinden dolayı çok farklı bir yere koyar ve bu yüzden kadının erkekten daha güçlü olduğunu düşünür. Bu düşünce onun kadınlardan korkmasına sebep olur.⁴¹

Hastalandığında bünyesi zayıf düşen Cibrân, kadınların ilgi ve gözetimine daha fazla ihtiyaç duymuştur. Mary Haskell’a kadının, bir sanatçının ilham kaynağı olduğunu söylemiştir. Mary Haskell’ın kadın olmak ister misin sorusuna da neden

³⁹ A.e., s. 89-90.

⁴⁰ Cibran, **Ermîş**, s. 31-32.

⁴¹ Harîsto Nocr, **a.g.e.**, s. 17-18.

kadın ve erkeğin bir bedende olamayacağını, kadınla erkek arasında bir fark görmediğini söyleyerek karşılık vermiştir. Çizdiği resimlerin çoğunda da erkek ve kadına dair bir işaret belirtmeden, ikisini de aynı beden de çizdiği görülmektedir.⁴²

Cibrân kadınlar karşısında psikolojik baskıya maruz kalır, onlarla birlikteliği olabildiğince erteler. Bu erteleme, onun çeşitli sanatsal, ahlaki ve sağlık sebepleriyle ifade edilir. Bazı araştırmacılar tarafından bu durum, onun bedensel acizliği olarak yorumlanır. Cibrân anne şefkati ve gözetimini erken bir yaşta kaybettiğinden kadınları, ondan şefkat elini çekmeyen annesi gibi görür. Bu yüzden güzel bir kadın gördüğünde ona karşı hem istek duyar hem de çekinir. Çoğu zaman kendisine yardım eden kadınların ilgisine, onları kırmamak için karşılık vermeye çalışır. Bu durum onun, kadınlara karşı arzu ve korku arasında kalmasına sebep olur. Kadını çekici bulduğu için ona arzu duyar, diğer açıdan onu, kendisine şefkat gösteren annesi gibi görerek korkuya kapılır. Kadın onun için korktuğu bir tabudur. Sosyal çalışmaları da onu yalnızlığından kurtaracak bir kadının varlığının önüne geçer. Cibrân nihayet üzerindeki bu korkusunu yenmek istediğinde, kendisini hasta yatağında, böyle geçen günlerine pişman bir vaziyette bulur. Hayatına genel olarak bakıldığında, bu durum onun kısıtlamış olsa da sanatına büyük katkı sağlar ve onu farklı bir boyuta ulaştırır.⁴³

4.4. CİBRÂN'IN ESERLERİNDE KADININ ETKİSİ

Cibrân'ın yazılarında öne çıkan iki önemli konu vardır. Bunlardan biri erkekle kadın arasındaki ilişkiyi sınırlayan insanların koyduğu geleneklerin adaletsizliği, bir diğeri de hükümdarlar ve din adamlarının adaletsiz uygulamalarıdır.⁴⁴

Verde el-Hâni (Verde Hanım)⁴⁵ hikayesinde, zengin yaşlı bir adamın genç bir kızla evlenmesini, sonrasında genç kızın, genç bir çocuğa gönlünü kaptırarak eşini terk etmesini anlatır. Gençliğinde karısına mal ve hediyeler veren, cömertçe ve sevgiyle onu giydiren ama aşk ile kadının kalbini okşamayan, ruhundaki açlığı doyurmayan bir kadının ne kadar talihsiz olduğundan bahseder. Gönül huzurunu

⁴²A.e., s. 22-23.

⁴³ A.e., s. 48-49.

⁴⁴ Garîzî, a.g.e., s. 111.

⁴⁵ Cemîl Cebr, a.g.e., s. 133-146., Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 7-25.

kaybeden bir insanın onu bir daha nerede bulabileceği, bunu nasıl telafi edebileceğinden yakındır. Yazar, olayı önce aldatılan adamdan dinler. Onun karısı için bütün servetini ayaklarının önüne sermesi, onu toplum içinde saygın biri haline getirmesi, ona özel hizmetçiler tahsis etmesine rağmen karısının yoksul bir gençle kaçarak, toplum içerisinde haysiyetini düşürmesinden yakındır. Daha sonra kadının ağzından olayı okuyucuya sunar. Kadın adamın kendisine, bütün maddi imkanları sunduğunu kabul eder ama aralarındaki yaş farkından dolayı toplum içerisinde sürekli alay konusu olmalarını, adamın duymadığından bahseder. Zamanla kadının mutluluğunun erkeğin otoritesi, onuru, gücü, cömertliği ya da yumuşaklığı olmayıp aksine gerçek mutluluğun ruhları birleştiren, kadının gönlüne erkeğin duygularını akıtan, hayat yolunda ikisini Allah'ın iradesiyle tek bir varlık yapan sevgi olduğunu ifade eder. Bir süre sonra kendi halinde bir gence âşık olduğunu, bir tarafta Allah'ın iradesiyle sevdiği erkek, diğer tarafta yeryüzü kanunlarıyla evlendiği iki erkek arasında kaldığını dile getirir. Sonrasında Allah'ın iradesiyle ışık demeti gibi yeniden doğduğunu ve mutluluğu bu gencin yanında bulduğunu söyler. İnsanların kendisi hakkında ahlaksız olduğuna dair yaptığı yorumlara: *“Onlar bedenleri, arzuların giderileceği bir mekân gibi görüyorlar, ruhu maddi ölçülerle karşılaştırıyorlar.”* diye cevap verir. Yazar her iki tarafı da dinledikten sonra: *“Hayatımda ilk defa, bir kadınla erkek arasında dimdik duran, kanunların elinin tersiyle ittiği mutluluğu gördüm.”* der. Verde Hanımı talihsiz bir kadın olarak görür ve onun mutlu olmayı istediğini ifade ederek: *“Mutluluğu buldu ve onu bağrına bastı. İşte toplumun küçümsediği ve kanunların reddettiği gerçek bu!”* der. Kendi kendine söylenirken; kadının, mutluluğu, kocasını mahvederek elde etmesi sorusuna, erkeklerin mutlu olmak için karısının duygularını köleleştirmesi doğru mu diyerek karşılık verir. Yeryüzündeki her şeyin tabiatın kanunlarıyla yaşadığını, tabiat kanunlarının da insanlara özgürlüğün şeref ve sevincini sağladığını, insanların ise evrensel ve ilahi ruhlara sınırlı kanunlar koyarak, bu nimetten ne kadar yoksun olduğunu belirtir.

Madca‘u’l-‘Arûs (Gelinin Yatağı)⁴⁶ hikayesinde Cibrân, ailesinin ve toplumun kurallarına karşı gelen bir kadını ele alır. Düğün gününde, herkes neşe içinde eğlenmekteyken gelin, hüznü gözlerle, talihsiz bir tutsak gibi köşedeki çocuğa

⁴⁶ Cemil Cebr, a.g.e., s. 157-165., Cibrân, **Asi Ruhlar**, s. 39-50.

bakmaktadır. Bir süre sonra daha fazla dayanamaz ve Suzan adındaki yakınıyla çocuğa haber göndererek, onu bahçedeki söğüt ağacının altında beklediğini söylemesini ister. Haberi alan çocuk yerinden kalkarak bahçeye gider, bunu gören gelin de davetlilerin kendinden geçmiş, neşeli hallerini fırsat bilerek sessizce aralarından süzülür ve bahçeye iner. Çocuğun yanına gelince ona, kendisinin kandırıldığını, onun kendisini terk ederek, başka birine tutulduğunu sandığını, şimdi ise gerçeği gördüğü ve pişman olduğunu, aslında onu çok sevdiğini söyleyerek beraber kaçmayı teklif eder. Kızın kendisinden vaz geçip başkasıyla evlenmesine içerleyen, onurunun kırıldığını düşünen çocuk, kızın bu teklifine olumsuz karşılık verir ve ondan kocasına dönmesini ister ve *“Daha önce sevgilisine ihanet etti, şimdi de kocasına ihanet ediyor.”* demesinler diyerek onu kendisinden uzaklaştırır. Kız, rahibin evlendirdiği kendisine kumpas kuran kocasını, ailesinin ve toplumun kurallarını hiçe sayarak, o eve asla dönmeyeceğini tekrarlasa da çocuk, cevabında ısrarcıdır. Ona başkasını sevdiğini, ondan hoşlanmadığını söyler. Bu duruma katlanamayan kız, kuşağından sivri bir hançer çıkarır ve çocuğun göğsüne saplar. Çocuk son nefesinde kıza, aşkın ölümden daha güçlü olduğunu, düğünündeki ona işkence gibi gelen kahkaha ve kadeh seslerinden kendisini kurtardığını, asla ondan başkasını sevmediği, düğün gecesinle onunla kaçmak yerine kendisini feda etmenin daha iyi olacağını düşündüğünü fısıldar. Bunları duyan kız, bağırarak herkesi etrafına toplar. Şaşkın kalabalığa karşı, yerde yatanın sevgilisi olduğunu, onu kendisinin öldürdüğünü, çünkü insanların töreleriyle, cehaletiyle, pislikleriyle kuşattıkları bu dünyada, kendilerini bağrına basacak bir yer bulamadıklarını ve bulutların ötesine gitmeye karar verdiklerini söyleyerek hançerle kendisini de öldürür.

Cibrân, **el-Ecnihatu'l-Mütekessira**⁴⁷ eserinde toplum kurallarının, geleneklerin ve din adamlarının kurbanı bir kadının, Selmâ Kerâme'nin hikayesini anlatır. Cibrân bir gün şehrin biraz dışında oturan bir arkadaşının evine gider. Bir süre sonra içeriye, arkadaşının Faris Efendi diye tanıttığı bir adam girer. Arkadaşı onun çok varlıklı olmakla birlikte, nazik bir insan olduğunu, kimseye zararı olmayan iyi kalpli, asil bir adam olduğunu söyler. Daha sonraları Cibrân, bu adamın babasının arkadaşı olduğunu anlar ve onu tekrar ziyaret edeceğini söyler. Nitekim yalnızlıktan sıkıldığı

⁴⁷ Cemil Cebr, a.g.e., s. 213-281., Cibrân, **Kırık Kanatlar**, b.a.

bir gün at arabası kiralayarak Faris Efendinin yanına gider. Faris Efendi, onu en içten kalbi duygularla karşılar, bir müddet sonra içeriye uzun beyaz ipek bir elbise giymiş bir kız girer. Faris Efendi, onun kızı olduğunu söyleyerek Cibrân'la tanıştırır. Cibrân bu kızdaki çok etkilenir. Daha sonraları kendi ruhuyla Selma'nın ruhunun o gün birbirine doğru çekildiğini ya da içindeki hasretin onu dünyanın en güzel kadını olarak görmesine sebep olduğunu düşünür. Aynı ayın sonunda Faris Efendi ve Selma'yı ziyaret etmeye devam eder. Bu sırada Selma'ya olan muhabbeti daha da artar. Ona duyduğu sevgiden şöyle bahseder:

“Selma Karamy'in bedensel ve ruhsal bir güzelliği vardı ama onu, onu hiç görmemiş olan birine nasıl anlatabilirim ki? Ölmüş bir insan bülbülün şarkısını, gülün kokusunu ve ırmağın iç çekişini nasıl hatırlayabilir ki? Ağır prangalarla yüklenmiş bir mahkûm şafak vaktinin esintisini nasıl takip edebilir ki? ...”

Selma'nın konuşmaktan ziyade derin düşünen bir insan olduğunu, onun bu sessizliğinin insanı düşlere götürdüğünü anlatır.

Bir gün Faris Efendi onu yemeğe davet eder. Yemek yedikleri sırada Piskopos, Faris Efendiye yanına çağırır. Bu sırada Selma ile baş başa kalan Cibrân, ona karşı duygularından bahseder ve Selma'nın da kendisinden hoşlandığını anlar. Ancak Piskopos'un yanından dönen baba hiç iyi haberle gelmez. Selma'nın Piskopos'un yeğeni ile evleneceğini haber verir. Bu üzücü haberi duyan Cibrân, mahzun bir şekilde oradan ayrılır.

Piskopos'un Selma'yı seçmedeki amacı onun güzelliği ya da asilliği için değil, Faris efendinin parası içindir. Doğu'da din adamları cömertlik yapmak için kendi paralarından harcamaz, bunun yerine aile fertlerini üstün, baskıcı yapmaya çalışırlar. Faris Efendi Piskopos'un yeğeninin nefret ve sahtekarlıkla dolu, tehlikeli biri olduğunu bilir. Buna rağmen Lübnan'da piskoposa karşı gelen bir Hıristiyan'ın kötü duruma düşeceğini bildiğinden, kızının adını lekeli diye çıkarmamaları için bu teklifi kabul eder. Nihayetinde Selma evlenir. Cibrân derin üzüntüyle boğulur. Kitabında, neden kırılmış bir kadını anlattığını, bir kadını ölüme götüren muradına erememiş bir aşkın, yeryüzündeki bütün insanlığa yayılmış bir acizliğe benzediğine değinerek, lamba için ışığın önemi ne ise millet içinde kadının öyle olduğunu, eğer lambadaki gaz az olursa ışığının da loş olacağını ifade eder. Bir süre sonra Faris

Efendinin hasta olduğunu duyan Cibrân, bir gün onu ziyarete gider ve orada Selma ile karşılaşır. Onun çok üzgün olduğunu görür. Çok geçmeden Faris Efendi ölür, mirası da damadına kalır. Cibrân'la Selma ayda bir buluşur, eski günleri yad eder, güncel konular hakkında konuşurlar. Bir gün buluşmaya Selma telaşlı bir şekilde gelir, piskoposun kendisinden şüphelendiğini, hizmetçilere onu takip ettirdiğini söyler. Cibrân'a zarar vermemesi için ayrılmaları gerektiğini ifade eder.

Ayrılmalarının ardından hapishane olarak gördüğü evine dönen Selma, evliliğin üzerinden beş sene geçmesine rağmen bir çocuk dünyaya getirememiştir. Varlıklı bir erkek için bu utanç kaynağıdır. Eşi zamanla ondan nefret etmeye başlar. Nihayet günün birinde Selma hamile kalır ve bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Fakat bebek ölür, Selma ölü de olsa onu kucağına almak ister. Ona sarılır ve bir müddet sonra doktorlar onun da hayata gözlerini kapadığını görür. Kocasını heykel gibi sessiz bir şekilde kalır, tek kelime etmez. Ertesi gün Selma ile bebeği aynı tabut içerisine koyularak gömülür. Piskopos çoktan bağış parası toplamaya başlamıştır. Selma'nın mezarına giden Cibrân daha fazla dayanamaz, mezarın üzerine kapanarak ağlamaya başlar.

Martâ el-Bâniyye (Bân'lı Marta)⁴⁸ öyküsünde Cibrân anne ve babasını kaybetmiş, toplumun gelenek ve kurallarının kurbanı olmuş Martâ'nın hikayesini anlatır. Hayatın türlü zorluklarıyla karşılaşmış bu kadının cenazesinde rahibin dua edilmesine izin vermemesine, geleneklerin bir kadının hayatını nasıl mahvettiğine değinir. Dokuz yaşında, komşusu Martâ'ya sahip çıkarak, velayetini üstlenir. Martâ da çiftlikle uğraşan bu aileye yardımcı olmaktadır. Bu durum yedi yıl devam eder ve Martâ artık on altı yaşında genç bir kızdır. Bir gün inekleri otlatdığı sırada yanına bir atlı gelir, ona yol sorar. Martâ da bilmediğini, isterse öğrenebileceğini söyler. Atlı onun gitmesini istemez. Aradan yıllar geçer ancak Martâ'dan kimse haber alamaz. Yazar, burada ikinci bölüme geçer. Bir gün otelin balkonunda çay içerken yanına küçük bir çocuk gelerek, ona çiçek satmak ister. Konuşmaları esnasında yazar, çocuğun babasının öldüğünü, annesinin adının da Martâ olduğunu öğrenir ve kendisini annesine götürmesini ister. Martâ, yazarı görünce önce çekinir, onun kendisine zarar verebilecek bir adam olabileceğini düşünür. Ancak yazar, onun önceki hikayesini

⁴⁸ Cemil Cebr, **a.g.e.**, s. 108-117.

bildiğini, bu kadar sene neler yaptığını öğrenmek istediğini söyleyince Martâ, başından geçenleri ona anlatır. Pınar başında karşılaştığı atının onu güzel sözlerle kandırdığını, sonra ondan hamile kaldığını fakat adamın onu terk ettiği ve türlü sıkıntılarla baş başa kaldığını söyler. Anlatmayı bitirince iyice zayıf düşer ve hayatını kaybeder. Ertesi gün tabutu iki garibin omuzlarında taşınarak şehirden uzak bir yere gömülür. Rahip onun kötü bir kadın olduğunu düşünerek, ruhunun kabirde rahat etmemesi için arkasından dua etmeyi yasaklar. Kabri başında sadece oğluyla yazar kalır.

4.5. CİBRÂN'IN KADIN İLE İLGİLİ BAZI SÖZLERİ

Hayatı, kadına benzetir ve şöyle der: *“Kalbimin sevdiği kadının ismine gelince; ismi hayattır onun. Hayat; gönüllerimizi çelen, ruhlarımızı yoldan çıkaran, varlığımızı vaatlerle bürüyen güzel, büyücü bir kadındır. Sözünü tutmayı geciktirdiğinde bizde sabrı öldürür, sözünde durduğunda bizde hüznüleri uyandırır.”*⁴⁹

Kadının derinliğini ifade etmek için: *“Bir kadının yüzüne baktım: Henüz doğmamış çocuklarını gördüm. Bir kadın yüzüme baktı: O doğmazdan önce ölen atalarımı tanıdı.”*⁵⁰ der.

Kadının duygularını gizlemesi ve onu anlamaya dair şunları söyler: *“Kadın yüzünü tebessümle peçeleyebilir.”*, *“Bir kadını anlamak ya da bir dahiyi çözmek ya da suskunluğun sırrını bulmak isteyen kimse kahvaltı yapmak için muhteşem bir uykudan uyanan adama ne kadar da benziyor!”*⁵¹

Kadının gücüne inanarak Mey'e yazdığı bir mektubunda bunu şöyle ifade eder: *“Yetenekli bir kadın yetenekli bin erkeğe eşdeğerdir, bu her zaman öyleydi, bundan sonra da öyle olacak.”*⁵²

⁴⁹ Cibrân, **Fırtınalar**, s. 36.

⁵⁰ Cibrân, **Kum ve Köpük**, s. 13.

⁵¹ **A.e.**, s. 24-25.

⁵² Cibrân, **Mey'e Mektuplar**, s. 49.

Mey'e yazdığı bir başka mektubunda Cibrân: "...Kızı olmayan erkek, bir kız erkek evlat edinmelidir, çünkü zamanın sim ve anlamı genç kızların kalplerinde saklıdır."⁵³ diyerek kız çocuklarına verdiği önemi göstermektedir.



⁵³ A.e., s. 75.

SONUÇ

Mehcer Edebiyatı'nın en önde gelen isimlerinden olan Cibrân Halîl Cibrân, Lübnan'ın Bişerrî köyünde doğmuş ve on iki yaşına kadar da burada yetişmiştir. Bişerrî köyünün doğal güzelliklerinin Cibrân üzerinde büyük etkisi olmuştur. Eserlerinin büyük bir kısmında yeşilliklerle dolu bu bölgeye sık sık atıf yapmaktadır. Cibrân'ın naif kişiliğinin altında, annesinden sonra Bişerrî köyünün onda uyandırdığı duyguların büyük payı vardır. Bu naif kişiliğinin yanı sıra Cibrân, kanunlar, din adamları, güçlünün zayıfı ezmesi gibi meseleler söz konusu olduğunda, başkaldırarak asi bir kimliğe bürünmektedir.

Cibrân hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Fakat bu çalışmaların çoğu onun hayatı ve eserleriyle sınırlı kalmış ya da sadece belli başlı bir konuyla ilgili olmaktan öteye gitmemiştir. Bu çalışmamızda, Cibrân'ın en çok eleştirildiği dil, din ve kadın gibi üç farklı konu üzerinden bir araştırma yapılarak, kapalı kalan ya da zaman zaman bilgi fazlalığından ötürü sonuca götüremeyen bazı konulara açıklık getirmek amaçlanmıştır.

İkinci bölümde, ele aldığımız dil konusunda birçok edebiyatçı ve yazar tarafından eleştirilen Cibrân için, kendisinin de ifade ettiği gibi, onun kendine has üslubunu kabullenmek, onu anlamamızı kolaylaştıracaktır. Yer yer eserlerinde bazen kelimeleri farklı anlamlarda veya şekillerde kullanmasını, onun dil konusundaki eksikliğinden kaynaklandığı şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Fakat çalışmamızda yer verdiğimiz üzere bu durumu Cibrân, kasten yapmaktadır. Onun için cümlelerin ritmi çok önemlidir ve yeni fikirlere yeni biçimler bulmayı hedeflemiştir. Bazen kulağına güzel gelmeyen bir ifadeyi günlerce, haftalarca düşündüğü olmuştur. Cibrân sanatçı kimliğinin etkisiyle kelimelerle adeta resim çizmeye çalışmıştır. Fikir değil, şekil yaratıcısı olduğunu kendisi de belirtmiştir. Eski dile, aruz ölçüsüyle şiir yazmaya karşı çıkmış, anlatımında kolay ve akıcı bir dil kullanmayı amaçlamıştır.

Cibrân'ın kaleme aldığı eserler, din konusunda da çok defa eleştirilmesine yol açmıştır. Hatta içerisinde din adamları ve zalim yöneticilere ağır sözleri bulunan el-

Ervâhu'l-Mütemerride (Asi Ruhlar) kitabı yayınlandıktan sonra Hristiyan din adamları tarafından aforoz edilmiş, birçok edebiyatçı tarafından da aile bağları ve eski geleneklere düşman olduğu ifade edilmiştir. Cibrân, dini açıdan çok farklı aşamalardan geçmiştir. İlk eserlerinde, muhtemelen gençliğin verdiği bir heyecanla din konusunda fazla cesur davranmıştır. Hayatının son dönemlerinde ele aldığı yazılarında kendisi de bunun farkına vararak, dine daha mülayim bir tavır takınmıştır. Aslında onun derdi din değildir. Çocukluğundan itibaren annesinin dini eğiliminin etkisiyle olsa gerek, sağlam bir Tanrı inancına sahiptir. O, güç veya mevki sahibi insanların dini kullanarak zayıfları ezmesine, onların omuzları üzerinde bolluk içinde yaşamalarına karşı çıkmakta, insanın özgürlüğünün karşısındaki her kurala baş kaldırmaktadır. Cibrân, Hristiyan olmasının yanı sıra diğer dinleri de incelemiş, Yahudiliğe ve Yahudilere Hz. İsa'ya yaptıkları işkencelerden dolayı çok sıcak bakmasa da İslam'a ve Hz. Muhammed'e karşı hep ılımlı olmuştur. Onun için Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in çok özel yeri vardır. Hz. İsa'ya gönülden bağlıdır, öyle ki Yahudilerin O'na yaptığı işkenceleri kendisinin de hissettiğini ifade etmektedir. Hz. Muhammed'e hayrandır, O'nun Arapların devam eden devrimi olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte İslam'ın özünü sevdiğini ama insanların onu değiştirdiğini ifade ederek, Osmanlı Devleti'ne karşı nefretini de dile getirir. Ayrıca Cibrân, İslam'da tasavvuf konusundan oldukça etkilenir, insanın ruhsal olgunluğa ulaştığında peygamber mertebesine ulaşabileceğini savunur. Dinler hususunda her türlü tutuculuğa ve baskıya karşı gelerek insanın özgürlüğünden yana taraf olur.

Kadın konusu da Cibrân'ın tartışmalara sebep olan kilit noktalarındandır. Onun hayatında, kadın olarak ilk ele alınması gereken kişi şüphesiz ki annesidir. Annesiyle hep çok yakın olmuş, ona derinden bağlanmıştır. Bunun nedeni olarak annesinin ona her zaman şefkatle yaklaşması, babasının ilgisizliğinin aksine annesinin onu daima kuşatan sevgisi gerekçe gösterilebilir. Bu sevginin etkileri gerek eserlerinde gerek Mary Haskell'a ve Mey Ziyâde'ye yazdığı mektuplarda açıkça görülmektedir. Çocuklarını yanına alarak Lübnan'dan Amerika'ya göç etme cesaretini gösteren annesinin azmine ve gücüne hayrandır. Cibrân Lübnan'da eğitim alıp döndükten bir müddet sonra kaybettiği annesinin acısını ve eksikliğini daima kalbinde hissetmiş, tanıştığı kadınların çoğunda da onun sevgisini ve şefkatini aramıştır.

Cibrân'ın yaşamında birçok kadın olmuştur. Bazılarıyla münasebeti tamamen fikirsel konular üzerinden ilerlemiş, bu kadınlar onun edebi gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Bazı kadınlarla ise gönül ilişkileri bağlamında görüşmüştür. Bu ilişkilerinin çoğu hayal kırıklıklarıyla bitmiştir. Bu kadınlar arasında onu en çok etkileyenlerden birisi, hayattayken kendisine meylini ifade ettiği fakat karşılık bulamadığı Sultânâ Sâbit olmuştur. Cibrân, Sultânâ'nın kendisine yazdığı mektupları ölümünden sonra ele geçirmiş ve kalbinde yaşadığı derin aşkı ancak o zaman anlayabilmiştir. Mary Haskell'a yazdığı bir mektubunda, daha önce bu durumdan haberi olsa belki hayatının tamamen değişebileceğini ifade etmiştir. Ünlü ressam Fred Holland Day'in stüdyosunda düzenlediği sergisinde tanıştığı Mary Haskell, Cibrân için kalan hayatının hepsini kapsayan, ondan maddi, manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen belki de hayatındaki en önemli kadın olmuştur. Bunların yanı sıra Mary Haskell gerek eserlerini tashih ederek gerek Paris'e göndererek onun edebi gelişimine de büyük katkı sağlamıştır. Cibrân, Mary Haskell'da kaybettiği annesinin ve kız kardeşinin şefkatini bulmuş, hatta ona evlenme teklifi etmiş ama olumlu karşılık alamamıştır. Cibrân, Mey Ziyâde'ye de evlilik teklif etmiş ama o da teklifini kabul edemeyeceğini ifade ederek, Cibrân'dan özür dilemiştir. Cibrân'ın teklifinin, edebiyat dünyasında büyük yankı uyandıran bu iki kadın tarafından reddedilmesinin sebepleri onu sevmemeleri değildir. Mary Haskell, aralarında yaş farkını bahane ederek teklifi geri çevirmiştir. Fakat daha sonra kendisinin de ifade ettiği üzere asıl sebep, Cibrân'ın aşka bakış açısıdır. Cibrân, aşka âşık olmayı sevmektedir. Belki de bu duygular, onun eserlerinin bu derece değerli olmasını sağlamıştır. Mary Haskell da onun en parlak döneminde edebi gelişimini engellemek için evlilik teklifini kabul etmemiş, ama hayatı boyunca hep yanında olmuştur. Mey Ziyâde de aralarında geçen uzun mektuplaşmalar sonucu, Cibrân'a karşı duygusal bağ kurmaya başlamıştır. Cibrân kendisine evlilik teklifinde bulunmuş ve onu New York'a davet etmiş, fakat doğulu bir kadın olan Mey bu durumu kendisine yakıştıramamıştır. Onun beklentisi Cibrân'ın kendisini ziyaret etmesinden yanadır. Cibrân'da bu meyli görmeyince evlilik konusundaki fikirlerinin farklı olması gerekçesiyle teklifine olumlu yanıt vermemiştir.

Cibrân'ın hayatına giren kadınlara baktığımızda, onun bu kadınlardan hoşlandığı ama bir süre sonra başka kadınlara meylettiği görülür. Hatta bazen bir

kadından hoşlanırken başka kadınlarla da gönül ilişkisi kurduğu olmuştur. Buradan çıkarabileceğimiz sonuç, aslında Mary Haskell'ın da ifade ettiği gibi onun aşkı farklı bir boyutta görmesi ve ona ulaşınca eski cazibesini kaybetmesi olarak yorumlanabilir.

Cibrân'ın yaptığı bu iki evlilik teklifi kabul görmemiş ve neticede hiç evlenmemiştir. Evliliklerde bir süre sonra erkek tarafından ilgisiz bırakılan kadının canlılık ve çekiciliğini kaybettiğini ve evliliğe başarısız bir gözle baktığını söylemiştir. Başarılı evliliğin ise, iki insanın birbirlerinin görüş ve isteklerine saygı duyarak, ortak hayallerinin bulunması ile gerçekleşebileceğine inanmaktadır. Kendisine yöneltilen neden hiç evlenmediği sorusuna, yazma ve resim yapmaya olan meylinin, eşine karşı ilgisini azaltacağı, hiçbir kadının da buna uzun süre tahammül edemeyeceği şeklinde cevap verir.

Eserlerinde ele aldığı kadın kahramanların çoğu, ya kendisinden büyük, mevki sahibi biriyle zorla evlendirilmiş genç kızlardan ya da toplumun kurallarına boyun eğerek mutsuz olan kadınlardan oluşur. Cibrân böyle yaparak özellikle Doğu kadınının maruz kaldığı zulme dikkat çekmek istemiş, yetenekli bir kadının yetenekli bin erkeğe eş değer olduğunu ifade ederek, kadının gücünü ortaya koymaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- Acar, İrfan C.: **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Cebr, Cemil: **el-Mecmû'atu'l- Kâmile li Mu'ellefâti Cibrân Halîl Cibrân el-'Arabiyye**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1994.
- Cibrân, Cibrân Halil: **Kum ve Köpük, Avare**, Çev. İlyas Aslan, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2010.
Asi Ruhlar, Çev. Muammer Sarıkaya, Eyyup Tanrıverdi, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2012.
Bütün Şiirler ve Şiirsel Yazılar, Çev. Kenan Demirayak, İstanbul, Birey Yayınları, Mayıs 2004.
Ermîş, Çev. İlyas Aslan, 13. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2014.
Fırtınalar, Çev. Ahmet Murat Özel, 5. bs., İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2009.
Kırık Kanatlar, Çev. Ersan Devrim, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2011.
Mey'e Mektuplar, ed. Murat Can Öztürk, y.y., Gece Kitaplığı, 2015.
- Cibran, Halil, Nuayma, Mihail: **Reenkarnasyon Öyküleri**, Çev. Kenan Demirayak, İstanbul, Babil Yayınları, 2003.
- Çatal, Halil: "Cubrân Halîl Cubrân ve Öykücülüğü", Selçuk Üniversitesi **Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011.
- Düz, Orhan: **Halil Cibran Hayatı ve Aforizmaları**, İstanbul, Şule Yayınları, 2014.

- Ebû Fâzıl, Rebî'a Bedî': **el-Fikru'd-Dînî fî'l-Edebi'l-Mehcerî**, C:2, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1992.
- Emecen, Feridun: "Mercidâbık Muharebesi", **DİA**, C:29, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, s.174-176.
- Garîzî, Vefîk: **Nisâ' fî Hayâti Cibrân ve Eseruhunne fî Edebihi**, Beyrut, Dâru't-Talî'a, 1992.
- Günday, Hüseyin: "Cubrân Halîl Cubrân ve Çağdaş Arap Edebiyatındaki Yeri", **Uludağ Üniversitesi, Doktora Tezi**, Bursa, 2002.
- Hâfız, Ahmet Huseyn: **İslâmiyyât Cibrân**, Kâhire, el-Şerîf Mas, 2010.
- İmanquliyeva, Aida: **Modern Arap Edebiyatının Usta Kalemleri**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
- Karabela, Nevin: "Cubrân Halîl Cubrân'ın Arap Diline Bakışı", **III.Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları 29-30 Kasım 2011, s. 67-76.
- "Cubrân Halîl Cubrân'ın "Bân'lı Marta" Adlı Öyküsü", **İstanbul, Şarkiyat Araştırmaları Derneği**, 3.bs., Güz 2001, s. 19-33.
- el-Kavvâl, Antuvân: **el-Mecmû'atu'l- Kâmile li Mu'ellefâti Cubrân Halîl Cubrân Nusûsun Hâricu'l-Mecmû'a**, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1994.
- Loserf, Jan: **en-Nez'âtu's-Sûfiyye 'İnde Cibrân Halîl Cibrân**,Çev. Şa'bân Berekât,Beyrut, el-Mektebetu'l-'Asriyye, t.y.
- Mun'im, el-Eb Tânyûs: **Cibrân ve'l-Kenîse**, Trablus, Dâru'l-İnşâ', Mayıs 1983.
- Musa, Rauf Selâme: **Cibrân Hayâtuhu ve Âsâruhu**, Beyrut, Mu'essesetu'l Ma'ârif, t.y.

- en-Neccâr, Zehra Muhammed Rabî': "Fennu'r-Risâle 'İnde Cibrân Halîl Cibrân", **Halep Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi**, Suriye, 2008.
- Necr, Harîsto: **el-Mer'etu fî Hayâti Cibrân**, Beyrut, Dâru'n-Neşr, 1983.
- Özdemir, Sevim: "Cubrân Halil Cubrân'ın Hikayelerinde Din Olgusu (Surâhu'l-Kubûr "Kabirlerin Çılgılığı" Örneği)", **III. Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 29-30 Kasım 2011, s. 85-96.
- Özdemir, Yılmaz: "19.Yüzyıl'da Lübnan'da Arap Dili Grameri Çalışmaları", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi**, İstanbul, 2005.
- Sarıkaya, Muammer: "Cubrân Halîl Cubrân'ın Eserlerinde Dil ve Üslûp", **III.Uluslararası Doğu Dilleri ve Edebiyatları Sempozyumu Bildirileri**, İstanbul, Akademi Titiz Yayınları, 29-30 Kasım 2011, s. 109-129.
- Şimşek, Sultan: **Amerika'daki Arap Göç Edebiyatında Din Anlayışı**, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2012.
- Taşdelen, Hasan: "Mey Ziyâde, 20. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri ve Tesirleri", **Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi**, Bursa, 2000.
- Taşpınar, İsmail: "Mârûnîler", **DİA**, C: 28, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, s. 71,72.
- Ya'kûb, Emîl Bedî' : **Cubrân ve'l-Luğatu'l-'Arabiyye**, Trablus, Menşûrâtu Cerrûs, 1985.
- Yazıcı, Hüseyin: **Göç Edebiyatı: Doğuyu Batıya Taşıyanlar**, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 2002.
- "Modern Arap Edebiyatında Mehcer (Göç) ve Sürgün Edebiyatı" **Sürgün Edebiyatı ve Edebiyat Sürgünleri**, yay.

haz. Feridun Andaç, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1996, s.205-231.

Yazıcı, Yüksel: **Gizemli Kadim Ruh Halil Cibran**, İstanbul, Enki Yayınları, 2012.

Yiğit, Ali İhsan: “Tenâsüh”, **DİA**, C:40, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, s. 441-443.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

(Çevrimiçi), <https://www.biyografi.net.tr/rodin-kimdir/>, 02/03/2019.

(Çevrimiçi), https://tr.wikiquote.org/wiki/Friedrich_Nietzsche, 02/03/2019.

(Çevrimiçi), <http://www.filozof.net/Turkce/edebiyat/edebi-sahsiyetler-kisilikler-biyografileri/17607-william-wordsworth-kimdir-hayati-kitaplari-hakkinda-bilgi.html?showall=1> , 02/03/2019.

(Çevrimiçi), <https://www.turkedebiyati.org/yazarlar/victor-hugo.html> , 02/03/2019.